

DOCTOR RÖMANUS.
(WINKLER JÓZSEF.)

*

A MI DEKATHOLIZÁLT
EGYETEMÜNK.

Szellemi szabadság alatt értem
én egyrészt a jogosultságot, bármi tárgyról
leplezetlenül az egyéni nézetet, rec-
tius igazságot kimondani a nélkül, hogy
bármi disciplináris eljárástól vagy censurá-
tól, vagy anathemától tartanunk kellene,
másrészt a tehetséget, ily igazságot egyked-
vűen, felháborodás nélkül meghallgatni s
fontolóra venni. Ily szabadság nálunk
nem létezik.....

TREFORT,
az akadémia nagygyűlésén, 1888. máj. 6.

BUDAPEST.
A SZERZŐ KIADÁSA.
1888.

ELŐSZÓ.

Trefort Ágoston kultuszminiszter, mint az akadémia elnöke, az idei nagygyűlést olyan beszéddel nyitotta meg, amelyből e könyvnek jeligéje van véve. A szellemi szabadság hiányát panaszolja Magyarországon; szerinte nálunk nincs elismerve a jogosultság, az egyéni nézetet bármí tárgyról leplezetlenül elmondani, illetőleg meghallgatni s fontolóra venni.

Élke ezen szellemi szabadsággal bocsátom e könyvemet a nyilvánosság elé, s joggal tételezem föl, hogy Trefort ennek megjelenése fölött megütközni nem fog. Ments ki e bátorságot az, hogy könyvem anyagának egy része más alakban látott napvilágot, jóval a kultuszminiszter beszéde előtt; s egy részben az ö panaszkodása is volt az oka, hogy e könyvet szélesebb köröknek iparkodtam hozzáférhetővé tenni, hozzá akarván ekképen járulni az általa kontemplált szellemi szabadság útjának egyengetéséhez.

E sorok írója kész beismerni, hogy Magyarországon szellemi szabadság nem létezik. Mert — mint köztudomású — ez év február — april hónapjaiban 42 részből álló cikksorozatot tettem közzé a „Magyar Állam“ című politikai napilapban. Február 25-én a tizenhetedik cikket írtam; még az nap este az egyetem olvasóköre zajos gyűlést tartott, amelyben elhatározta, hogy a lapot egyszer s mindenkorra kitiltják helyiségeiből. Ez a szellemi szabadság dicsőségére történt. Este kilenc óra felé pedig a szellemi szabadság

ad majorom gloriam-jára az egyetemi ifjak sűrű csoportja abzugolni köt a szerkesztőség sötét ablakai elő, s a lapot — e modern inquisicionalis bíróság — autodafén égette meg.

Meg kell jegyeznem a történeti igazság kedvéért, hogy a 17. cikk dr. Alexander és dr. Bánoczi, két zsidó magántanárra vonatkozott. Ha ök voltak a tüntetés inspirátorai: akkor röstiheti a heves-vérű ifjúság, hogy a zsidóság agitációja heccelte bele a demonstrációba, ami fényesen igazolja be, hogy a szellemi szabadság közük fogyatékán van. E tüntetés azonban nem akadályozta meg, hogy még 25 cikket ne írjak a 17 mellé. Még elég jókor bizonyodott be, hogy tanárok és hallgatók egyaránt kísérik azokat érdeklődéssel.

Február végén azután a költségvetés förendiházi tárgyalásakor dr. Hayna Lajos, kalocsai bíboros érsek és Zichy Nándor gróf szólaltak föl tiltakozva az egyetem kath. alapjainak az állami költségvetésbe való beillesztése ellen. Ugyané tiltakozás évek során át ismételtetett a püspöki kar által (dr. Schilach Lőrinc nagyváradi püspök által is); a kormány rendszerint udvariasan és hajlongva felelt, s ha valamiként el is fogadta a püspöki kar álláspontját, vagy nem állított előtérbe merev tagadást: lelke előtt lebegett az arragóniai mondás: Se obedesca, pero no se cumpla; megvigasztalódva a melior est conditio possidentis-féle elvvel; de míg azelőtt a tiltakozás a kormány részéről adott rövid válaszokon kívül egyelőre mit sem eredményezett: az idén további nevezetes fölszólalásokra adott okot. Hozzájárult talán ezeknek provokálásához említett cikksorozatunk is; azonban kétségtelen, hogy ama förendiházi tiltakozásoknak következetes ismétlődése volt a lényeges indító ok, mely Tisza kormányát sodrából kihozta.

A „Nemzet“, a félhivatalos lap, márc. 1-jén vehemens cikket hozott. minden sorából kiritt a pro-

testáns hódítások féltéséből támadt izgatottság. A cikk tartalma az volt, hogy miután a 600,000 frtos egyetemi költségvetésből 200.000 forintot kath. alapokból födöznek, „pakoljon el a klérus az ő 200,000 frtával, theologiai karával és klerikusaival,” és „alapítson magának az állam ellenőrzése mellett egyetemet.“ Benne volt a cikk tendenciájában, egyházat klérussal azonosítani; s a malicia, hogy amannak meg emenek dolgaival a világi katholikusok ne törödjenekek. *Divide et impera* — ez a magyar protestantizmus győzelmi jeléje a katholikusokkal szemben.

Másnap márc. 2-án észrevette a kormány és a „Nemzet“ az ő tévedését. „Historiens“ cikkére „Protestáns“ adott választ, nagyban mérsékelve az előbbinek hevességét, s sima képpel és otthonos ravaszsággal fejegetvén, hogy Pázmány Péter a tudományoknak előbbvitelére, és nem a kath. felekezeti szellem korlátlan tudományos uralmára való tekintettel alapította a budapesti egyetemet. Mindkét cikk természetesen erőteljesen hánytorgatta, a „szabad kutatás“, a „szabad vizsgálódás“ frázisait, amelyek alatt tudjuk, hogy a keresztenyellenes tudományos iránynak föltétien érvényre juttatása lappang.

A két cikk megjelenésekor a „Magyar Állam“ főszerkesztője, L o n k a y Antal tollával kíméletlenül leleplezte a kormány törekvéseit, amely most már elég erősnek érzi magát, hogy „levesse az álarcot“, s titkolódzás nélkül vallja be irányadó célját: a katholikusok jogainak nyílt konfiskálását, alapítványainknak felekeztnélküli, illetőleg a protestantizmus javára való kezelését. Ama két cikk igazolta be, hogy a kormány már a tiltakozásokat sem türi, amelyekkel a katholikusok jogainak fonta rtását veszik célba.

Az 1888. év folyamában ennyire jutott a budapesti katholikus egyetem ügye.

Haynald és Zichy tiltakozásai föntartották a katolikusoknak a budapesti egyetemre vonatkozó jogait, amelyeket bizonyítani, e könyvnek föladata nem lehet; annál kevésbbé, mert Tömöri (dr. S c h o p p e r György rozsnyói püspök) és mások meggyőző érvelésekkel e bizonyítást fölöslegessé tették.

Könyvem célja tehát nem lehet más, mint kimutatni, hogy ezen jogilag kath. egyetem, tényleg dekatholizált és dekrisztianizált; ezt pedig a tanárok szellemé és előadásai igazolják. A „szabad kutatás“ és „szabad vizsgálódás“ frázisainak alapján ott nem csak minden olyan modern tan van képviselve, amely, mint a darvinizmus, kantianizmus, pozitivizmus, szkepticizmus, teljesen keresztenyellenes irányban mozog, hanem üldözve, száműzve van a kereszteny tudomány is, kiszámítottan, tervszerűen. E mellett aránytalanul hatalmasodtak el a protestáns és zsidó tanárok, akik szoros szövetkezetet képeznek, s éveken át virágzó ligáukkal szellemüket akként erőszakolták a katolikus tanárokra, hogy ezek vagy velük kénytelenek tartani, vagy pedig üldöztetésben és, a legjobb esetben, ignorálásban részesülnek.

Nem is lehet tehát más feladata e könyvnek, mint az, hogy kommentár gyanánt szolgáljon a püspöki kar tiltakozásaihoz, személyekben és elvekben mutatva be a keresztenyellenes elvek uralmát.

Föltétlenül biztos adatok állottak rendelkezésére, amelyeket nagyrészt írójának egyéni megfigyeléseiből és olyan hallomásból merített, hogy kétely ehhez nem férhet. A 42 cikkben fölhasznált adatok számos új részlettel bővültek meg; de egy és másnak, a mik a nyilvánosság elé nem valók, el kellett maradnia; mert nagyobb, bár nem látható haszonnal jár gyakran a hallgatás.

Kíméletlen ott, ahol ilyen hang és írmodor többféle körülmény folytán parancsoló követelmény, s mert

nem lehet célja részletesen bizonyítani be- a keresztény fölfogás és világnézet jogosultságát, kénytelen az irónia fegyvereivel is küzdeni, mert olyan közönséghez szól, amelynek van érzéke a keresztény igazságok iránt, — s az olyan katholikusokhoz, akik végre-valahára be fogják látni, hogy az ö jogaiak revindikálásáról van szó, s hogy az ö félretolatásukról szól a panasz, amely immár társadalmunk összes rétegeit áthatotta és el- keseríti. -

És első lépés a katholikus szolidaritás megteremtésében annak belátása, hogy elnyomatunk; dacára a kápráztható külszínnek, hogy az egyházi vagyon még sértetlen, s dacára a köztudatnak, hogy a papok gazdagok és hatalmasok. Ama belátás hozza majd magával az érdeklődést a keresztény tanok iránt; bizonyos lévén, hogy a szolidaritás csak a keresztény meggyőződés alapján lehet hatalmas és imponáló.

Lássák be végre katholikusaink, hogy az egyház dolga nem kizárolag a papok dolga, s hogy ezen előítélet fölötté hasznos és jövedelméző a zsidók és protestánsok javára, akik széltében-hosszában beszélgetnek az ö „mostani igen jó dolgukról.“

Azt is be kell látniok, hogy hitük elveinek föladása megbomlasztja ama szolidaritást, s olyanféle toleranciát teremt meg, amelynek örve alatt keresztényellenes szellem és protestáns-zsidó uralom csempészi be magát az ország első főiskolájára.

Beismerekem, hogy könyvem iránya, tartalma s formája talán elütő más irodalmi termékektől. Hibáimat a kezdeményezés nehézségeinek kérem tulaj donittatni; de bizonyos, hogy a hol személyek és elvek bírálatáról van szó, ahol ezek amazokkal összekötve kerülnek a nyilvánosság elé: ott könnyen föl lehet vetni a s z emélyeskedés vádját. Nincs mit tartanom e vádtól; mert feladatom nem a keresztény világnezet jogosultságának tervszerű bizonyítása volt, hanem annak

VIII

beigazolása, hogy kik és miként cáfolják, vetik meg vagy ignorálják a keresztény tanokat a budapesti egyetemen.

Megjegyzéseimet az 1887/8. tanév második felének tanrendje körül csoportosítottam; ez adja a kiindulási pontot, anélkül, hogy efenier voltánál fogva döntöleg folyna be azon megjegyzésem szellemébe és esetleges értékébe.

Könyvem eléri célját, ha — cikksorozatom megjelenése alkalmával mutatkozott hasonló eredmény az egyetemi ifjúság körében — némi érdeklődést támaszt a keresztény tanok és szolidaritás iránt; s ha némiben hozzájárultam hitsorsosaim azon véleményének megerősítéséhez, hogy itt az ideje, a protestánsok és zsidók aránytalan elhalásodásának gátat vetni minden téren, de főképen az egyetemi oktatás terén, amelytől az ország tudományos szellemének iranya szokott függni.

Budapest, 1888. június 6.

Doctor Romanus.

I.

AZ ORVOSI KAR.

Hogy egyetemünkön a kereszteny elvek nem állanak tiszteletben, annak egyik leghathatosabb bizonyítékát képezik: a vasárnapi előadások. Rendes, rendkívüli és magántanárok vetekednek abban, hogy vasárnaponkint óráikra rendeljék az ifjúságot. S e részben a megfigyelő azon szomorú tapasztalatra jut, hogy a vasárnapi előadások évről-évre szaporodnak. Ezen a vallásközönybe merült társadalom nem ütközik meg; sőt a tanárok oldaláról olyan hangok is hallatszottak, amelyek egyenesen szükségesnek tartották ezen vasárnapi előadásokat. A klinikák és kórházak nagy száma, ahol előadások a hét hat napján nagy bőségen tarthatók, valamint az a körülmény, hogy főleg azon tanárok nem tudják reспектálni a vasárnapot, akik a hétköznapon át széleskörű praxis-sal vannak elfoglalva, a professzori indokolást szofizmákká alacsonyítják.

E sorok írójának február havi fölszólalásai eredményezték, hogy a vasárnapi előadások a képviselőházban is szóba kerültek. Tudtunkkal ezen panaszra a kormány illetékes tagja nem is reflektált. Annál szomorúbb, hogy az ügyet annyira kicsinyük, hogy a panaszt nem érdemesítik feleletre, s nem tartják a vasárnapot megszentelendőnek, úgy hogy előkelő megettéssel egyszerűen ignorálták a fölszólalást.

Említettük már, hogy hozzászólásainkban az 1887/8 tanéven második feléhez tartjuk magunkat, amelynek órarendjéhez alkalmazkodunk. Ennek alapján fogjuk ama tanárokat bemutatni, kapcsolatban pedig egyet-mást az orvoskar e 1 ö-adásainak szelleméről is fogunk fölemlíthetni.

I. Vasárnapi előadások.

Olaszországban a pápaság és a katholicizmus ellen intézett pusztá demonstrációból tartanak vasárnap előadásokat az egyetemeken minden fakultásban, s a professzorok ezt

nyíltan be is vallják. Nálunk föl sem tűnik a vasárnapi előadás; vallásközöny folytán szokott hozzá a társadalom, s azon bizonyos „tevékeny semlegesség“ eredménye, amelyet nálunk ügyesebben lansziroznak, mint Olaszországban. E „tevékeny semlegességet“, amelyet S i m o r hercegprímás álcázott le egyik szent-István társulati beszédében, kultiválja a modern tudomány, tudományos hidegséget affektálva a vallás tanai iránt, de tevékenyen munkálva azon, hogy ezen tanok müveitek és tanulatlanok előtt hitelüket veszszék.

Dr. A j t a y Sándor például, mint a lapokban olvastuk, karácsony első napjának délelőttjén buzgóan készített préparátumokat, és hullamérgezés érte pusztta véletlenségből, mert utoljára december 25-én is csak úgy kel föl a nap, és nyugszik le, mint akármelyik hétköznapon.

A tanrendben azután hirdetve van, hogy dr. M i h á 1 k o v i c s Géza „naponkint, egész napon át“ gyakorlati boncstant ad elő öt órai dij mellett. A tanrendnek „órák szerinti áttekin-tésében“ pedig azt olvassuk, hogy gyakorlati boncstant naponkint, de vasárnapot kivéve lehet tanulmányozni dr. Mihálkovics intézetében. A tanrend melyik részének van tehát igaza? Ezen előadást tehát ne számítsuk a vasárnapiak közé; s örvendenünk kell, ha a jobbat tételezzük föl.

Dr Scheuthauer Gusztáv, a tiszaeszlári szak-értő azonban elméleti kórszövettant ad elő vasárnap délelőtti 10 órától 12-ig; kórszövettani gyakorlatokat azonban vasár- és ünnepnapon nem tart, de tudományát Mihálkovichnál drágábban adja, amennyiben it órai tandíjat szed nem heti hét, hanem hat napért. Az utóbbita mondott megjegyzések állanak dr. Je nd r ás si k, volt rektorra nézve is, aki „naponta egész napon át“ élet- és szövettani gyakorlatokat tart hasonlóképen öt órai díjért. Dr. Högyes Endre dicsére-tes kivélt képez; igaz, hogy zsíros (31 frt 50 kr) tisz-leldijért tart önálló kör- és gyógytani bűvárlatokat reggeltől estig, vasárnapot kivéve; amiatt sem haragszunk, hogy zsidó honfitársaink kedvéért az ilyen bűvárlatok szombaton sem tartatnak. Mérsékli a dicséretet, hogy ezekben csak or-

vostudorok és előbbre haladt orvosnövendékek korlátozott számban vehetnek részt; mert biz a hallgatók nagy tömegéről több vasárnap előadás képében van gondolkodva.

Dr. P 1 ó s z Pál „dolgozdabeli gyakorlatokat“ tart „naponkint, egész napon át“, s abban különbözik említett társaitól, hogy hat órai tandíjat szed hallgatóitól, de megelég-szik három órai díjjal is, ha csak „fél napon át“ gyakorolják magukat tanulói. Dr. A j t a y Sándor törvényszéki orvostant ad elő vasárnap 8—10-ig, dr. N a v r a t i 1 Imre szintén vasárnap prelegál 10—12-ig a fej és nyak sebészeti bántalmairól. Következik azután dr. S c h w imjn e r Ernő, a zsidóból lett kereszteny tanár, aki vasárnapon 11—12-ig a bujakortanról tart előadásokat. Délelött nyolc órától déli tizenkét óráig tehát változatos előadásokat hallgatnak az orvosnövendékek, miután a tanár urak gondoskodtak arról, hogy a négy óra között egyetlenegy se maradjon szabad. Tessék összehasonlitani a tavalyi vasárnap előadásokat az ideiekkel; s egészen úgy tűnik föl, mintha csak demonstrálni akarnának a tanárok a vasárnap ellen, annyira elszaporodtak ezen előadások. Dr. K é 11 y Károly is vasárnap mutatja be a villámgyógyászatot délelőtti 8 órától 10-ig; ugyancsak 10 órától 1 ig dr. T h a n h o f f e r Lajos a szövettanról tart előadásokat.

Az egyetemnek legszorgalmasabb hallgatói kétségkívül az orvosnövendékek, a medicináé universae doctori cím nehezebben szerezhető meg talán minden fakultás diplomájánál; a tudomány anyaga is van olyan óriási, hogy a kurzust bátran lehetne ötről hat évre emelni föl; de már dr. Fodornak kedvenc szempontjából, a közegészség szempontjából is érdemes volna a vasárnap fölöttei szabad rendelkezésben hagyni az orvosnövendékeket. Nem a helyiségek szűke okozza, hogy vasárnap is kénytelenek volnának előadásokra járni, hisz bőven el van látva klinikákkal az egyetem; sőt baj, hogy a hallgató napjának egy felét bizonyosan elsétálja, mikor az üllői úti klinikáról a központi egyetembe innét a Mária, majd a Bodzafa, azután a Rottenbiller-utcába,

a városliget tövébe, a Rókus-kórházba, és az izraelita kórházba jut, mert ez utóbbita is berendelik a zsidó tanárok az ifjúságot. Igazságtalanság volna azonban elitélni dr. Thaňhofer t., aki megérdemllett szabadságot ad hallgatóinak; szövettani gyakorlatait vasárnap és ünnepnap délutánjait kivéve egész napon át mutatja be; sőt indiscriminatim „egész napon át“ 25 forint tiszteletdíjjért „szövettani önálló dolgozásokat“ rendez. A rendes, rendkívüli és magántanárok egyformán nem respektálják a vasárnapot; az elsők azonban, talán kényelemszeretetből, a „naponkint egész napon át“ féle kategóriába tartoznak, de prelekciókat vasárnap nem tartanak.

Dr. Antal Géza, rendkívüli tanár, tehát a vasárnapból kiveszi magának a '/sö —10 óráig tartó időt. Dr. Stiller Bertalan, a maga kényelme szempontjából a hasbetegségek bemutatása végett a gyár-utcai izraelita kórházba sétáltatja az ifjúságot, és lefoglalja vasárnap 8—9-ig. A hasbetegségek körül konkurrenciát csinál neki dr. Jüller Kálmán, a Rókus-kórház új igazgatója, aki vasárnap 9—10-ig prelegál. Szóval, ha kellő arányokban haladunk előre, akkor biztos reményünk van, hogy egy-két év múlva az összes orvoskari tanárok meg fogják irigyelni eddig is tekintélyes számú kollegáikat, és kivétel nélkül vasárnap is fognak előadásokat tartani.

A rendkívüli tanárok közöl még dr. Réczey Imre ad elő vasárnap 8—'/aló-ig a csontok és ízületek sebészeti bántalmairól, dr. Regéczi Nagy Imre pedig fél 8—9-ig prelegál az élettani módszertanról.

Rendes és rendkívüli tanár van összesen 29 az orvost karon; ezek közül 14, tehát épen a fele nem ismer vasárnapot; és e 14 közül csak dr. Stiller zsidó, a többi 13 kereszteny.

A magántanárok természetesen előkelőbb kollegáik példáját követik. Sorukat megnyitja a zsidó dr. Hasenfeld Manó fürdőorvos, aki csak vasárnap tart előadást 10—11-ig az ásványvíztanról. Dr. Báron Jónás, szintén zsidó, vasárnap 9 —½1-ig a gyár-utcai izraelita-kórházba rendeli hall-

gatóit, hogy itt a sérvek kór- és gyógytanát mutassa be. Dr. P u k y Ákos a síp-utcai rendelő gyógyintézetben vasárnap 8—½10-ig fogadja hallgatóit, hogy sebészettel adjon elő. Vasárnap délelőtti 10—12-ig találnak foglalkozást az orvosnövéndékek dr. Dollinger Gyulának zerge-utcai lakásán, hol a testegyenészetet sajátíthatják el. Innét elsétálhatnak a hallgatók a Ludovika-akadémia mögé az Üllői-úti városi közkórházba, ahol dr. Janny Gyula vasárnap 10—½12-ig az általános sebészeti kór- és gyógytant mutatja be. Akinek tetszik, az a sip-utcai rendelő-intézetbe mehet, ahol dr. Lichtenberg Kornél (zsidó) vasárnap 10—11-ig ad elő; ugyanitt 9—10-ig dr. Havas Adolf (zsidó) a bőrgyógyászatról prelegál; ½10—1-ig pedig a gyár-utcába vándorolhatnak a hallgatók, ahol dr. Szili Adolf (zsidó) vezetése mellett a szemtükörkészet tanulják. Az üllői-uti klinikára dr. Bakó Sándor hívja meg az orvosnövendékeket, hogy vasárnap 10—½12-ig sebészeti bántalmakat mutasson be. Ugyanitt 8—10-ig dr. Ónodi Adolf (zsidó) agyrostozattant ad elő, és 10—11-ig az orr, torok és gége beidegzéséről beszél.

- Végül még T a u f f e r Vilmos rendes tanár egész napon át, tehát naponkint oktatja a bárákat a gyakorlati szülészeti körül. Tíz magántanár osztozik tehát a vasárnap délelőtti előadásokon, hat ezek közül izraelita; tölük tehát nem várható a vasárnap respektálása, de igenis az egyetemi tanácsstól, vagy a kultuszminisztertől. A magántanárok száma 27; de közülök több a félév elején még nem határozta meg előadásainak idejét és helyét; hasonlóképen cselekedtek többen a rendes és rendkívüli tanárok között is; s így valószínű, hogy 25-nél nagyobb azon tanárok száma, akik vasárnapon is tartanak előadásokat.

Fölöslegesnek tartottuk személyesen győződni meg arról, hogy ezen utóbbi tanárok közül ki tiszteli, s ki nem veszi tekintetbe a vasárnapot. Bebizonyítottuk, hogy nagy részük — tegyük föl, hogy nem demonstrációból — vasárnap tart elméleti és gyakorlati előadásokat; e számnak egy-kettővel való gyarapodása teljesen irrevéláns célunkra nézve.

2. Zsidó tanárok. Dr. Korányi Frigyes.

A régi jó idők eredménye, hogy a rendes tanárok között izraelita helyet eddig nem foglalt; a rendkívüli tanárok között azonban kettővel van az emancipált faj képviselje: dr. Bóke és dr. Stillerrel; míg a magántanárok sorában csaknem minden második zsidó. A magántanárok száma, hozzávéve az előadást nem tartókét is, 30, közülök 11 zsidó; és volt idő, hogy egymásután három-négy zsidó magántanárt habilitáltak. De legújabban e százalékarány is mutat föl némi javulást; mert az utolsó hat magántanár kivétel nélkül kereszteny. Nem esnék-e össze ezeknek habilitálása néhány előkelő tanárnak ellenszenvével a zsidóság iránt, úgy hogy ez a magántanári képítésekben is mutatkoznék?

Értelmes, müveit zsidó férfiak, és bevallottan zsidó lapok nem szűnnek meg szemrehányásokat tenni Trefortnak, hogy középiskolákra, egyetemekre és akadémiákra alig nevez ki zsidó professzort, s hogy ezeknek alkalmaztatását lehetőleg kerüli. Örvendenénk, ha valósággal így állna a dolog; valószínűbb azonban, hogy a zsidók azért elégedetlenek Treforttal, mert nem siet minden zsidó tanárjelöltnek, azonnal tanulmányai befejezése után állomást ajánlani föl. A faj preponderanciával rendelkezik már az ügyvédi és orvosi pályákon; ilyenre sovárog tehát az oktatás terén is, és mert a fajnak telhetetlen kívánságai egyelőre nem teljesíthetők, azért fordult lapjaiban alkalmilag univerzális lármával Trefort ellen, akivel különben több ^szempontból meg lehet elégedve. Mi meg vagyunk győződve, hogy a kultuszminiszter minden megőszült liberalizmusa dacára ki nem állhatja a zsidó fajt, emlegetésétől is fázik, s in camera charitatis bizonyára el van keseredve a fajnak üzletei fölött. Mint liberális magyar kor-mányférfin elő nem hozakodik ezen véka alá rejtett meggyőződésével; s másrészről bátorsága sincs, szembeszállani a fajnak követeléseihez; szóval a kellő ügyességgel lavíroz kérész-

tények és zsidók között. Amazok elhiszik, hogy e fajt távol tartja a professzori pályától; ezek pedig markukba nevetnek, mert lassú hódítással céljaikat e téren is elérík. Azért hiszszük, hogy Trefort minden lelkismereti furdalás nélkül adja approbacióját a magántanári habilitációkhöz.

Így volt lehetséges a zsidó magántanárok bevonulási az orvosi fakultásba; s mikor itt a teret elhódították, bevonultak a rendkívüli tanárok sorába, szám szerint kettővel, megdöntve a praxis amaz elvét, hogy a rendes és rendkívüli tanárok közöt zsidó helyet nem fog-lalhat. Megostromlásra még egy tér maradt hátra: a rendes tanároké. E részben még ma napság is lehet egy csekély részben öröömünk. Az orvosi karnak nincs még zsidó rendes tanára; s az egyetlen, akit magukénak nevezhetnek, zsidóból lett katholikussá, s kétségtől nagy tudományú ember, és annyiban áll modern tudományos színvonalon, hogy múlt évi rektori beszédében lelket, halhatatlanságot, szabad akaratot, erkölcsi szankciót stb. egyenesen tagadásba vett. Az orvosnövendékeknel szájról-szájra járó meggyőződést konstatálunk, ha kiírjuk, hogy e tanár a zsidónak erélyes és hatalmas protektora. Klinikájában fajrokonaival környezeti magát, segédei, gyakornokai csak-nem kivétel nélkül zsidók. Ő nevelt egy egész orvostanári zsidó generációt, s ezek közül nagyon kevesen, talán alig egy-kettő nincs neki az irányban lekötelezve, hogy pártfogásával meg-ostromolták a kath. egyetemnek rendkívüli és magántanári székeit. Dr. Korányi Frigyesről van szó, aki kitűnő orvos, kitűnő tanár, s a faji összetartozásnak páratlanul szívós ér-zetével rendelkezik. Addig, amíg az antiszemita mozgalom el nem hatalmasodott a magyar társadalmon; amíg a többi irányadó tanár szinte megbocsáthatlan közönynyel nézte a zsidóságnak ezen szaporodását az orvosi karon: komoly akadályt nem vetettek dr. Korányi judaizálása elő. A régi kö-zönyt most több év óta mutatkozó erős ellenhatás váltotta föl, s ez eredményezte, hogy az utolsó 6 —8 magántanár már nem zsidó, s hogy több rendes, s Korányinál nem kevésbbé

hatalmas tanár erélyesen ellenáll az évtizedek óta következetesen és észrevétlenül folytatott elzsidósításnak. A jövő tehát valamivel jobbnak ígérkezik a múlnál és jelennél.

3. Dr. Korányi filozófiája.

A nagynevű belgyógyász az 1886/7. tanévben a budapesti egyetemnek rector magnificusa volt, s e körülmény ama főiskolának bizonyosan dicsőségére vált. Az egyetemnek alapítási ünnepén, mint hivataláról lelépő rektor nagy beszédet mondott az akaratszabadságról. Abszolút semmi mozgalmat sem okozott ezen beszéd a magyar tudományos világban, és ezen kívül sem vert föl hullámokat, sőt napi lapjaink is fogyatékos tudósításokon kívül nem tarrották érdemesnek azzal foglalkozni. S talán csak egy orvosi heti lap adta a beszédet egész terjedelmében. Indokolva volna, ha vonakodnánk a tudós tanár beszédjének taglalásába bocsátkozni; mert tartalmát megtalálhatjuk bármelyik modern német filozófiai kézikönyvben, amely a bölcsleti okoskodások fogyatékosságát, s azt, hogy az alapos spirituálizmust fölérteni képtelen, a fiziológiából vett bőséges staffirunggal palástolja. A keresztény alapon álló bölcselők azonban állhatatosan és joggal panaszoknak afölött, hogy a mi katholikus egyetemünkön minden külföldi dechristianizáló elmélet akad importáló utánzókra. E panaszok rendszerint általanosságok között mozognak, s alkalmazhatók az orvosi kar több tanárára is; azért mutatunk be most Korányiban olyan tanárt, aki az akarat szabadságát nem tagadja egyenesen, de nem meri védelmébe venni, sőt azon benyomást hagyja a hallgatóban, hogy az akarat szabadsága régi filozófusok ábrándja.

Azon kezdi tehát a tudós professzor, hogy az akarat fiziológiájáról mond el beszédjében egyet-mást, megdicsérve alaposan azon methodust, mely az ember lelki működéseit legapróbb elemeire osztja, s ezeket szervi alapokra fektetve

tisztán organikus magyarázatokkal elégzik meg. Ezen methodikai bevezetésnek eredménye a következő definíció:

Az akarat — szemben az ösztönnel — az által jellemezte tik, hogy az akaratban a vágy elkülönöztek az én-tölsa vágy által keltett mozgási ingert az én teljesítheti, vagy elnyomhatja. Egy további jellege az, hogy különböző egymás mellett vagy után keletkezett vágyak pedig szintén elkülönítetnek énünktől és ezenfelül azoknak egymástól különbözsége és egyenkinti jelentősége tudatunkra jut, minél fogva mindegyik külön-külön teljesíthető vagy elnyomható és ezen lehetőségek számba vétele által lehetővé téteket a megfontolás: hogy melyik teljesíthessék?

Ilyen definíció után, amely burkoltan és zavarosan kénytelen elismerni az akarat szabadságát, nagyon könnyű evvel elbánni, és kimondani azt, hogy

az akaratra vonatkozó pszichológiai (értsd: kereszteny vagy spiritualista) tanoknak hiánya — amidőn ismételnem kell, hogy a tudomány követelményei agya* korlati szükség követelményeitől külön választandók, hogy minden的心理的 tanok leginkább a kifejlett ember lelki összetes tevékenységének önészleletén alapulnak. A fiziológiai pszichológia azonban a genetiko-analitikus észleletek és kísérletek alapján azon következtetéshez iut, hogy az akarat ama lelki folyamatokkal, amelyekből ered, loly kapcsolatban áll, mint ok az okozattal.

Gyöngéd reflexió történik e sorokban Kantnak praktikus posztulátumaira, melyek tudvalevőleg azt követelik, hogy az akaratszabadságra, ha bizonyítani nem is lehet, szükség van a társadalmi együttelhetés, és az el nem vitatható és gyakorlatilag szükséges erkölcsiség szempontjából. Apró szemfényvesztés követtetik el a causa és effectus fogalmával is, amelyek itt tisztán fiziológiai korlátok között maradnak, amiből a hallgató tisztára azon meggyőződést meríti, hogy az akarat funkciói szervi működés számába mehetnek. A hallgatónak ilyetén preparálása után nem nehéz a következőket állítani:

Az emberi lélekműködések összege a természeti kényeszer hatása alatt áll, ha pedig az elhatározás szabad, ha

amint Kant mondja, az akarati ténykedés egy abszolút ok, amely más megfogható okoktól független és az okozati kapcsolatból kiválasztandó: akkor vagy a véletlenek megfoghatatlan uralmát ismertük el, vagy a szervezeti folyamatok menetébe egy transzszentenitálii is, és így megfoghatatlan okot igtattunk. Ezen két fel fogási irány foglalja magában a bölcsészek két csoportját.

Tudvalevőleg az emberi lélek is transzcendentális, fel-foghatatlan valaminek, tudományosan nem értékesíthetőnek számába megy egy bizonyos filozófiai iskolában. Ezen transzcendentálizmushoz pedig kitűnően ért Korányi, midőn a filozófusokat következőképen aposztrofálja:

A spekulatív filozófia mindig abból a feltételeből indul ki, hogy a test és léleknek összeköttetése csak termesztfölötti csoda által jöhetett létre s a kettőnek összehatása vagy öröktől fogra kiható, vagy minden tévékenységnél megújuló csoda által történik.

A tudós professzor tehát alaposan van tájékozva a kereszteny filozófiának álláspontjáról, amiből folyólag sok tévedését lehet megbocsátanunk. És mikor teljes komolysággal beszél a lélek és test összeköttetésénél csodáról, elárulja, hogy a kereszteny bölcselő álláspontjához épen semmit sem ért; s amit tud róla, azt olyan forrásokból merítette, amelyek a dologhoz szintén nem értenek. A sok szónak végre is az a vége dr. Korányinál, hogy a fiziológia nem törődhetik a spiritualisták fáradozásáival, és miután maga sem juthat a szabad akarat rejtekeibe, pozitivista módjára megnyugszik, rezignál és

az indukció módszerével tapasztalati utón felhalad az összetettebb tünenemények okozatosságának felismerésére addig, amíg a fizikai megfoghatóság határához ér, amelynél tudatos megadással és emberi alázatossággal meg-hajlik.

Kétségtelen, hogy e szerény ignoramus-ignorabimus után Darwin és Lamarque theoriái kerülnek elő, akik szelékcióval és alkalmazkodással fejtik meg az emberi képességek fejlődését, végelemzésben minden, morált és törvényt a társadalomnak fennállhatására vonatkoztatva. Olyan szabad-

akaratfél türeményt tehát Korányi darwinisztikus fejlődménynek tart, minden transzcendentálizmus, tehát halhatatlan lélek nélkül. A társadalom exisztenciájának szempontjából vannak szerinte az ethikai törvények, melyek biztosítják azt, hogy nem jutunk vissza az ősi, vad állati állapotba. És végül vigasztaláskép a következőleg buzdította az egyetemi hallgatókat:

Az ethikai embernek (ilyen is van szabadakarat nélkü!) ellenállhatlan, megragadó motívuma, hogy életét embertársai javának szentelje s ha kell: embertársaiért és az igazságért meghaljon. Hogy ki mi módon cselekszik, az függ: öröklött képességeitől, idegrendszerének interfogékonyiságától, az élet folyamata alatt reá ható véletlen viszonyoktól, a módszeres tanítás és nevelés irányától, ethikai fogalma szerint embertársai véleményének és a törvényeknek becsülésétől és ezeken túl azon testi és lelki állapottól is, amelyben az elhatározás perce éri, s amelynek változékonyisége alól csak úgy vonhatja el magát, ha meg szílárdult a 11 jellemmel bír. De a törvény, hogy nihil est sine ratione sufficiens: törvény marad és a sufficiens: a kellemes utáni vágy.

Lamettrie tehát nem sokban különbözik a budapesti egyetem tudós rektorától; Büchnernek morális prédikációi sem ütnek el nagyon a tanárnak buzdításaitól.

E beszéd alatt nem jól érezhették magukat a jelenlevő, összeszidott filozófiai tanárok (ha ugyan van közöttük egy-egy transzcendentálista) és a theologiai tanárok sem, akik kénytelenek voltak transzcendentálizmusuk mögé vonulva elviselni a csapást. És mondja még valaki, hogy a budapesti egyetem nem dekatholizált, nem dekrisztianizált! Ilyen theorikák nevelik a szerelmes párokat, kik a kellemes utáni vágy miatt kettős öngyilkosságban válnak el a társadalomnak ethikai kötelezettségeitől, amelyben Darwinnak a létérti küzdelme a legfőbb törvény.

Idejét múulta a vizenyős filantrópia is, amely soha sem pótolhatja a keresztenységnek örökérvényű tanait.

Az orvosnövendékek, az orvosok és az orvostanárok legnagyobb része semmit sem törödik a természettudományoknak és a bölcselkedésnek összefüggésével. Aki ennek tanaiba is bepillant, az onnét darwinizmust és pozitivizmust hoz magával. Több-kevesebb világossággal azután ezt fogadják el kényelmesen filozófiai világnézetüknek az orvosok; mert szakmájuk és praxisuk ugyan kevés időt juttat nekik hamleti tünnödésekre.

Mikor Korányi a múlt évben fönt ismertetett beszédét elmondotta, tekintélye a fiatal orvosok körében nagyban emelkedett. Ugyanezek a belgyógyász glóriát megtoldották a bölcselőnek dicsőségével. El is olvasták beszédjét, s azt mondották rá, hogy rendkívül mély észre vall.

Mi kalapot emelünk a rendkívül mély eszü belgyógyász előtt, s fejünkön tartjuk kalapunkat a filozófus előtt.

És miért meg az európai hirü belgyógyász bölcsseleti meggyőződésért a külföldre, s miért hozza innét épen azt, amely csak divat számába mehet, s amelynek sikerült magát modern korszellemmé magasztalni föl?

Bölcsseleti világnézlete tehát egyszerűen filozófiai import.

Azonban nem csak a tudós, az orvostanár és a belgyógyász előtt emelünk kalapot. Tiszteettel tekintünk reá, mint emberre és katholikusra, aki, ha tudományos meggyőződései divergálnak is, pártfogásában és támogatásában részesíti az egyháznak azon intézményeit, amelyek a leghívebben szolgálják a felebaráti szeretet elveit.

Ugyanezt nagyon kevés született katholikus orvostanáról s még kevesebb protestáns tanárról lehet elmondani, amit legjobb, a legszigorúbb hallgatással mellőznünk.

Dr. Korányi nem osztja elveinket, de a legnemeslelkűbb türelmességet úgy értelmezi, hogy egyenrangba helyezi a legodaadóbb pártfogással.

Ezért kell még a buzgó katholikusnak is tiszteettel és hálával tekinteni a tudósra, akire nézve fölöttebb sajnálhatjuk, hogy elveit illetőleg közénk nem tartozhatik.

4. Darwinizmus az orvosi karon.

Azt mondanunk sem kell, hogy a darwinizmus minden fék nélkül grasszál az orvosi karon. A speciálista orvostanárok ez irányú meggyőződésüknek ritkán adnak kifejezést; megelégesznek, ha napi szükségleteiknek födözésére lemorzsolják az élettant, bonctant, praktikus tantárgyaikat stb., aztán orvosi praxisukkal, klinikai gyógyításaikkal foglalkoznak, s egyáltalán alig hozzák szóba a darvinizmust. Az orvosnövendékek legnagyobb része sem viseltek érdeklődés-sel ama rendszer iránt; örül, ha elvégzi azt, amiből élni fog, s heti 30—35 órai előadás, vagdalás és gyakorlatok után vizsgálatok, rigorozumok mellett nincs kedve a létnek magasabb kérdéseivel bíbelődni. Egészen öntudatlanul jutnak azután bele amaz irányba, amely egyaránt közönyös theizmus vagy atheizmusiránt; e közönyös hangulatot azután a pusztanyagnak csodálata váltja föl; és ekkor már készen áll a semlegesen viselkedő materialista, aki recepteket ír és egyforma lelke nyugalommal gyógyít vagy expediái a koporsóba.

Hiányzik az orvostanulók legnagyobb és legtehetségesebb részénél a filozófiai előképzettség, legfölebb tehát konfuzus materializmust visznek magukkal az életbe. E téren is gondoskodik azonban egy tanár, hogy a jövő orvosai modern tudományos színvonallal kerüljenek ki a kath. egyetemből.

Dr. Margó Tivadar tulajdonképen a bölcsészeti karhoz tartozó tanár, azonban tanárjelölteknek és orvosnövendékeknek egyaránt adja elő az állattant. Ami a nagynevű Virchownak legfölebb hipothézis vagy tudományos dívat,. ugyanaz, a darwinizmus, a kisnevű Margónak tudományos igazság. Az állattan előadásánál a dekatholizáló rendszer kitűnően működik. Testimonium maturitatis-szal és érett észssel kistaffirozott fiatal emberek a gimnázium padjairól egyenesen dr. Margó előadásaira jutnak, miután skolasztikus

vagy nem skolasztikus „gondolkodástanok“ és „propedeutikák“-ból alapos fogalmakat hoztak magukkal a genus és speciesről. Itt azután mindenki által az első évben okosan kipreparál tatnak darwinistice. Dr. Martin Konrád, Wappler, meg Rózsa és Makra stb. hittana elenyészik az evolúció tudományos eszméinek kifejtései előtt. A tizenyolc éves észnek preparálása jól sikerült, bátran lehet az ifjakat a többi, praktikus tantárgyakra bocsátani, ahol annyira belejutnak a vizsgálódásokba, hogy hamleti tűnődésekre idejük nem jut. Időközben az embriológia tanár is segíthet valamit a darwinizmus hirdetőjének. Az sincs rosszul berendezve, hogy az orvosi kurzus négy utolsó esztendőjében a darwinizmusról nem sokat, de minden hall a növendék az élő anyagról, s csakis erről. Facitja lesz tehát az öt év alatt szerzett világnézetnek: darwinizmusi tudományos mázzal kentkonfuzus materializmus. És hozzá dr. Margó egy csapással két legeyt üt; a jövő orvosait, s amellett azon tanárjelölteket is kineveli darwinisztice, akik állattanból készülnek tanári vizsgálatra.

Megjegyzendő, hogy a budapesti egyetemen csak dr. Margó ad elő állattant, az ű monopóliumát tehát minden halhatónak meg kell fizetnie, akiknek tehát észébe sem jut, hogy az állattan tudomány marad, sőt európai (elég, hogy Virchov-féle) tudományos színvonalon marad, ha nem is adják elő Darwin szellemében. minden tárgyra több tanár van az orvosi karon: csak az állattant rezerválta egy tanár kizárolagos domíniumának az aequivoca generáció. Ne mondjuk, hogy az ilyen egyedáruság szándékos és kiszámított irányzatú. Legyen elég e szomorú tényt egyszerűen konstataálni.

A darwinizmus nyílt hirdetésével pedig elérík a célt: vagy a vallásközönyt gyarapítják, vagy a hitetlenséget terjesztik. Világos azonban, hogy e kettő közül egyik sem fog önfeláldozó buzgalmat termelni az orvosokban. S már e szempontból is beláthatatlanul kárhozatos hatású, hogy ama fel fogás széles társadalmi rétegekbe fog utat törni, s előbb-utóbb olyan társadalmi osztályokban is pusztítani, amelyek

némileg meg voltak eddig kiméivé a modern ragálytól. Nem tudjuk, hol nyilatkozott nem régenben egyik kitűnő tanár akkép, hogy apácák nélkül az egyetem klinikáit be kellene csukatni. Az ő rendszeretetök, tisztaáguk, önfeláldozó .buzgalmukhoz szó nem fér. Ezen apácákat nem a darwinizmus nevelte, a hit, a keresztény erkölcsök parancsolnak nekik, és nem az önérdék bálványképe, amely előtt a darwinizmus erkölcestana omol porba. Ezen apácáknak eklatáns példáját napról-napra láthatnák maguk előtt az orvostanárok, akik megmondhatják, hogy amit azok a klinikákon végeznek, ugyanazt műveli a hívő keresztény a társadalmi együttműködés többi terén. És elég következetlenek a tanárok leiköknek egyik felével csodálni az apácákat, másik felével pedig lerombolni azon alapot, amely ilyen áldott ápoló kezeket nevel a szenvedő emberi-ségnek.

Dr. Margón kívül még dr. Mihálkovics Gézát, kell fölemlítenünk, mint a darwinizmus legkiválóbb képvisezőjét. A fejlődéstant, az embriológiát adja elő, s ez legkedvesebb tere az evolúciós tanoknak. E két tanár után következik a longus ordo idem petentium decus, de ők a darwinisztikus iránynak leghathatosabb képviselői; s ezért kell hogy az utóbbinak tudományos meggyőződésével részletebben foglalkozzunk.

A tudós tanár, Mihálkovics, akinek — büszkék vagyunk reá — európai hírneve vau, a folyó évben adta ki „a leíró emberbonctan és tájbonctan kézikönyvét.“

E könyv külső lapján olvassuk a tanár urnák hét sorra terjedő címét, amely közül utolsónak jutott az, hogy ő „a Krause-féle anatómiai folyóirat állandó munkatársa.“

Azután e könyvnek természeten nem föladata különösen foglalkozni a darwinizmussal; mellesleg jut az kifejezésre, különösen az általános részekben. Aki azonban bele tekint, bizonyos lehet róla, hogy tiszta darwinistát talál maga előtt, aki rendületlenül meg van győződve tudományos meggyőződésének föltétien igazságáról.

A laikusnak és szikembernek egyaránt imponálnak fö-

lég a szövet- és fejlődéstani dolgozatod, amelyekkel Mihálkovics hírnevét szerezte» S ha csak a magyar tudomány hírnevére vagyunk tekintettel, kétségtelen, hogy az utóbbi messze fölötte áll dr. Margónak; tanaik azonban közösek.

Nem szabad azon megütközniük, hogy Mihálkovics fönnemlitett könyvében az „emberszabású majmok a tif előszeretettel emlegeti. Súlyosabb beszámítás alá esik azonban az, amit a 258. oldalon mond az ember és állat hasonlóságáról:

Eme viszonyok szemmel kisérése csökkenti az ellentétet az emberi és állati koponya között; mindkettő ugyanazon befolyások hatása alatt nyerte el jelenleg' idomát: alkalmazkodás által a végződő működésekhöz.

Bizonyos azonban a darwinizmus szerint az is, hogy tökéletesség dolgában messze áll az ember az állat fölött, s ezért (10 oldal)

szellemi tulajdonságai minden állatét messze fölülmúlják, s ennek megfelelőleg általanosságban véve teste is tökéletesebb szerkezetű. Ezt az ember nem örökölte, hanem évezredekre terjér³ munika által szerezte. Két tényező volt tökéletesedésének alapvetője: az egyenes állás, másodszor központi idegrendszerrünk, jelesen az agy velőnek tökéletes szervezettsége, amely tekintetben még az emberszabású majmok is messze mögötte állanak. A testrészek fokozott működése lépésről-iépéstre tökéletesítette az agy velőt, valamint másrészről ez, mint kormányzó készülék befolyással volt az amazok működésének tökéletesítésére.

E szerény circulus vitiosus után nem nehéz fölállítani a következő darwinista hitvallást:

Ha gondolatban végig tekintünk a rendkívül változatos állati koponyákon, bámulatra gerjedünk a természet alkotó ereje iránt, mely képes volt ugyanazon tényezők befolyására alatt amaz eredményeket elérni. Mily eltérés a végletek között! Pedig nem ellentétek azok, mert meg vannak az áthidaló kapcsok és kimutatható, hogy ugyanazon befolyások idomították át lassankint a ragadozás típusát magán hor-dozó állati koponyát az agyvelő ural-

máteláruló nemesebb emberi alakba. A szerzett tulajdonok átmentek az utódokra öröklés által, részben pedig fenforgó különös viszonyok hatása alatt a koponya alakja módosulatokat szennedett a végzendő működések szerint. Az agykoponyára az agyvelő és érzékszervek, a zsigervázra a táplálék minősége voltak a leglényegesebb átalakító befolyással (257. oldal.)

Nem szükséges további bizonyíték arra nézve, hogy dr. Mihálkovics is teljesen el van fogúivá a darwinizmusban, amelynek következményei levonatnak azután az emberfajtáakra vonatkozólag is, amelyek között alsóbb s felsőbb rasszokat különböztet meg „szellemi és alaki különbségek” alapján.

A tudós tanár még a francia uralom alatt magántanár volt a strassburgi egyetemen; innét került haza, s hozott magával olyan lelkesedést a darwinizmus iránt, amilyenben talán csak S c h m i d t Oszkár budzult föl.

Margó és Mihálkovics matadorjai a magyar tudomány darwinizmusának. Nem egy a többi tanárok közöl osztja e felfogást, de előadásaiban kevésbé ad annak kifejezést s legfölebb mellesleges fölemlítésekkel erősítik meg a hallgatók lelkében ama tudományos irányt, amelyet nagyrészt ők is osztanak.

Konstatáljuk azonban, hogy a tanárok közöl egy sem mer nyíltan szembeszállni a darwinizmussal. Egyiknek sincs bátorsága kimondani azt, hogy ez a kellő értelemben véve legfölebb tudományos hipothézis, a hipothéziseknek összes íény- és árnyoldalaival.

Fanatizmus volna be nem ismerni, hogy a darwinizmusnak mondhatatlanul sokat köszönnek a természettudományok. Sok új eszme köszöni annak létét a társadalmi tudományok terén is. Sokkal inkább tudományos álláspont tehet, Virchownak fölfogását osztani az evolúció körül.

Nálunk Wigandok nem teremnek; szóval olyanok, akik a bölcselét és természettudományok nagy apparátusával állandók útját ama tudományos divatnak. A német tudós fölvette ez ellen a harcot; de a darwinizmus olyan fészket vert

már magyar tudományban, hogy tudomást sem vesznek Wigand marlurgi tanár műveiről; sőt a természettudományi társulatnak tekintélyes közlönye olyan szarvashibát is képes elkövetni, hogy W i g a n d o t egyenesen darwinistának nevezi.

Ilyen fölületes tájékozatlansággal járnak azok a kedvenc előítéletek!

Ferrari, a hírneves olasz skeptikusnak ez a hitvallása: „Il mio spiritualismo comincia dalia mineralogia, e finisce collá storia naturale deli' uomo.“

E hitvállást osztja sok orvostanár is.

5. Katholikusok és protestánsok.

A zsidóság elhalálmasodása, vasárnapi előadások és a darwinizmus nyílt hirdetésén kívül figyelmet érdemelne még azon körülmény, hogy ezen orvosi karon mennyire sikerült hódítani a protestantizáló rendszernek. Előre bocsátjuk, hogy egyaránt tiszteljük tudományáért a kath. Hyrtlt vagy Lenhosseket, a lutheránus Virchowot vagy a hitetlen Lombrosot; a zsidó Stillert vagy Bökét. De nélkülözhetlen föltétel kath. egyetemen, csak kath. tanerőket alkalmazni; s ha a felekezetnélküli állam két-harmadrészben födözi az egyetem szükségleiteit, s ha számba kell vennie a társadalomnak jogos követeléseit a felekezetek kellő és arányos képviselete körül: úgy méltán lehetünk kiváncsiak, hogy vájon a kormány nem épen szükkeblű eljárást tanusít-e a tanárkinevezési politikában?

Megemlékeztünk arról, hogy hosszú ideig a judaizálás akadálytalanul folyt; s hogy csak lassan-lassan tudott ennek gátat vetni az ébredő antiszemitizmus. S ez indokolva is van számos körülménynyel. A szívós zsidó faj türelemmel képes kivárni, míg magántanári széket kap; a jelennek apróbb előnyéért sem adja oda gyakran jövőjének nagy érdekeit; míg a fiatal kereszteny orvos inkább ott hagyja a tudomány központját, s biztos állás és megélhetés kedvéért siet a vidékre, ahol a legtöbb esetben a nagyobb szabású tudománynak el-

vész. A zsidó ifjak ismert szorgalma, hajlama orvostudományok iránt, meg egy-egy hatalmas fajrokban tanárnak erős pártfogása is sokat indokolnak.

Bizonyosnak keli azután lenni, hogy a tizenhárom éven át tartó kálvinista kormány semmiféle tért sem hanyagol el, ahová protestánsokat be nem erőszakolna. Ezen évről-évre hatalmasabbá és botrányosabbá váló invázió már a zsidó köröket, a régi és a mostani szövetségeseket is aggodalomba ejti. A protestantizárára vonatkozólag e könyv utolsó fejezetében talál az olvasó fölvilágosítást. Ennek szomorú eredményei mellett azonban örvendetesnek kell tartanunk, hogy a rendszeres, okosan és csöndesen ütött protestantizálás végre ellenhatást provokált.

Az öreg Wagnernek belgyógyászati tanszéke körül foly a harc. Ö lutheránus, s ebbelí szívóssága hatalmasan domborodott ki egész tanári pályája alatt.

Ez év elején a bécsi „Internationale klinische Rundschau“, melyet a nagyhírű Schmitz-er szerkeszt, a következő budapesti közleményt hozta:

A budapesti orvosi egyetem professzori kara utolsó üléseinben ángyan doktort hozta javaslatba helyettesítő tanárul, a második belgyógyászati tanári állásra, mert ő volt az egyedüli, ki a megürült állásért nem folyamodott: s ezzel provizóriumot teremtettek az egyik folyamodó, 'JBóka itanár érdekében. Érdekes nézni a tanárságért folyó harcot, tapasztalni az egyes konkurrensek serény iparkodását. A tanári kar, a mint mondják, első helyre Purjusz kolozsvári tanárt (zsidó) fogja javaslatba hozni, hogy ezzel neki elégítéssel adassék, mert a fennforgó viszonyok között vallási okokból gondolni sem igen lehet arra, hogy őt nevezzék ki, miután már mostani állásának elnyerése is sok nehézséggel járt. De ezúttal a vallás nemcsak Purjesz, hanem Bókai Kétly tanárok-nál is az az alap, a melyen a küzdelem leghevesebben folyik, és az végre dönteni is fog a győzelemnél. Tudjuk, hogy Bókai lutheránus, Kétly katholikus. Mindaketten küzdenek, a szó szoros értelmében, a tanárságért éspedig nemcsak a tudomány, hanem a vallás fegyvereivel is. Bókai még eddig előnyben van, melette van a tanári kar jó indulata, valamint a miniszteré is; a legbefolyásosabb pro-

testánsok serényen mozognak és mozgatnak mellette és még a királyi udvar érdeklődését is iparkodnak fölkelteni. Néhai nagynevű apjának szoros barát-sága a legbefolyásosabb és irányadó férfiákka¹, valamint a miniszterek megmagyarázhatatlan ellenszenve, Kéty tanár ellen, mind, mind kedvező momentumok, melyekre Bókai számít. De Kéty sem pihen; sikerült neki a tan-székből vallásos kérdést formálni és a már régóta e 1 ég e d e t l e n klerikálisokat céljainak megnyerni. Fö-lötte befolyásos mágnásokon kívül a legmagasabb egyházi méltóságok támogatják Kétyt, így aztán megéshetik, hogy a miniszter ellenszenve mellett is kényetlen lesz legmagasabb helyen Kétyt javaslatba hozni. Nagy érdeklődéssel várják, hogy e harcban a tanári kar, a minisztérium, a klérus, a tudomány vagy a vallás lesz-e győztes.

A „Budapesti Hírlap“ átvette e közleményt s tudomásunkkal a „Pesti Hir 1 a p“ is sietett azt közölni. Közstudomásra jutott tehát a kulisszák mögött harc, amelynek legközelebb kell eldölni.

Anélkül, hogy lándzsát törnének az egyik vagy másik jelölt mellett, a harcból magából, s ennek kath. vagy prot. részre való eldölcseből következtetések szabad levonnunk.

Dr. Kéty, a katolikus, a belgyógyászat budapesti rendkívüli tanára, közel jár ötvenedik életévéhez. Nagy or-vosi tapasztalattal és tudománynal rendelkező férfiú. Irodalmi működésre talán tudományszerzés és a praxis folytán nem jutott ideje. Általános meggyőződés szerint legméltóbb utódja Wagnernek.

Dr. Bókai, a lutheránus, alig harminc éves, s rendes tanára a gyógyszertannak a kolozsvári egyetemen. Egy évig volt belgyógyász, dr. Korányinak első asszisztense, s ritka szorgalommal nagy irodalmi működést fejtett ki. *)

*) A tanári kar és az egyetemi tanács a minisztériumhoz tulajdonképen a következő három jelöltet terjesztette föl: dr. Kéty Károlyt, a katholikus dr. Müller Kálmánt, a Rókus-kórház igazgatóját és dr. Purgess Zsigmondot. Igen tekintélyes tanárok azonban e jelöléssel nem elégedtek meg, és a maguk részéről külön véleményt adtak be, amely

E fiatal tudós ellen kell tehát Kétlynek harcolnia. S a magyar protestantizmus van olyan erős, hogy veszedelmes harcot tud provokálni jelöltje érdekében. Ez utóbbinak győzelme beigazolná, hogy a protestantizmus már olyan hatalmasnak érzi magát, hogy kíméletlenül küzdhet a legkiválóbb konkurrens ellen, csak azért, mert ez katholikus.

Természeteszerű volna Kétlynek kineveztetése, s ha ez bekövetkezik, akkor is visszamarad a keserű tapasztalat, hogy a protestantizmus nem a tudomány, hanem a felfelé ékezeti s ég érdekében mozgósította táborát, s céljaira még a nepotizmust is képes volt felhasználni.

A tanulság pedig az egészből az, hogy lássák be végre a katholikusok is ama szolidaritásnak áldásait, amelyekben nálunk csak a protestantizmus s judaizmus bővelkedik.

Ez az első ilyenmű küzdelem. Eddig harc nélkül engedtük át a teret a protestantizmus terjeszkedésének. S ez végre olyan idők földerülését jelenti, amikor figyelő állásban vagyunk az aránytalan uralomra jutással szemben.

Legyen ez az ébredésnek első korszaka!

* *

*

Az orvosi karon tehát el van hatalmasodva a zsidóság, mind nagyobb teret hódítanak a protestánsok, nyíltan hirdetik a darwinizmust, és nem töröknek a vasárnappal, ami cínizmussal határos. Legszomorúbb, hogy a közoktatási kormány

egyenesen dr. Bókáit javasolja kineveztetni. E hatható protekció a nepotizmusnak, és talán az erőteljes protestantizmusnak is köszönhető. Tény, hogy Kétly és Bókay azon jelöltek, akik között fog megtörténni a döntés. E részben tehát tisztán formalitás, hogy Bókainak egy erőteljes külön véleménynyel kell magát ő felsége előtt prezentálnia. A tanárok és az egyetemi tanács többsége talán még az utolsó pillanatban akarta Bókáit elejteni; mert inoi portugusnak tartotta hivatalos jelöltetését; a külön véleménynek azonban örvendhetnek Bókái titkos barátai is.

az utóbbi körülmény ellen soha szavát nem emelte, s országgyűlései figyelmeztetések dacára; sőt érdemesnek sem tartotta nyilatkozni arra nézve, hogy tűri-e a vasárnapi előadásokat, vagy be fogja-e azokat tiltani?

Azt hiszszük tehát, hogy a dekatholizálásnak elégséges kritériumait mutattuk be.

II.

A JOGI KAR.

A jogi karon másfél esztendő óta semmi sem változott. A szellemi termelés csak oly gyöngén intenzív, mint három, öt vagy tiz év előtt. A tanári létszám ugyanaz, ami a múlt évben volt; azóta egyetlen törekvő fiatal ember sem ért meg arra, hogy magántanárrá képesítesse magát. Rendes tanár van 17, közülök 5 protestáns, az egyházjog egyik tanszékének legutóbbi betöltésével hat. Az első tiz, tehát a legidősebb tanárok közé egy protestáns jutott; az utolsó hat közül négy, egy tömegben foglal helyet a tanárok között, és fölváltva kálvinista és lutheránus. Az ő kineveztetésük jelzi a protestantizáló rendszernek uralomra jutását. Zsidó eddig rendes tanárnak be nem jutott; azonban a rendkívüli tanárok között egy (és születésére nézve még egy) az öt közök míg hat magántanár közöl három képviseli a fajt, amely idővel diadalmasan fog bevonulni a rendes tanárok sorai közé. Vasárnap előadásról a jogi karon szó sincs; elvégezi dolgát kényelmesen hétköznapokon is; sőt ősi tradíció szerint lehetséges még csütörtökön is vakációt csinál. E fakultáson tehát a tanároknak előadások dolgában való túlterheltsége egyiknél sem okoz tudományos csömört. Rendszeresen nem adják elő e félévben az államjogot; s míg minden más tantárgyat két három tanár vesz párfogásába, addig a közjog mostoha elbánásban részesül; dacára, hogy két tanár szaktárgyat képezi.

A tanári karban szép számmal vannak képviselve tényleges és kiérdemült kormánypárti képviselők; amazok most kizárolag kormánypártiak, mint dr. Pulszky Ágost és dr. Szilágyi Dezső, aki nem fog megharagudni, ha a kormánypárt kebeléhez füzzük. A többi, néhány gyöngé kísérlet után, most már fölöslegesnek tartja a képviselőséget,

s legfölebb egyetemre aspiráló akadémiai tanárok, vagy többkevesebb praxissal rendelkező ügyvédek figyelmébe ajánlja ezen magasabbra vezető lépcsőt. A tanári kar nagy vigaszatalódására a gyöngélkedő és levelek író Trefort eddig nem ért rá a tandíjreformot keresztülvinni. Én masse produkálják továbbra is a juris doctor-okat, ami nagy terhére volna a tanári karnak, ha rigorozumi dijak beszedése nélkül kellene examinálniok. A tanrend pedig stereotípen szakaszott mása minden elődjének; és minden arra mutat, hogy a vizsgálatokra való einpaukolás dominál tanári kar és ifjúság fölött egyaránt. A speciális kollégiumoknak majdnem teljes hiánya arra vall, hogy a hatás tanárok és hallgatók között kölcsönös: ezek csekély számban járnak az előadásokra, és azok e körülmeonyel indokolják azt, hogy lelkismeretfurdalások nélkül elégesznek meg a vizsgálatokra és szigorlatokra szükséges tantárgyaknak nyugalmas lemorzsolásával. A tudományos ambíció legfölebb tankönyvek gyártásában — tisztelet a kivételeknek — nyeri meg kielégítését, és a szükséges új kiadásoknak sajtó alá rendezésében. Némely tanár még tankönyveket sem ír.

Nincs tehát mód adva a tehetségesebbeknek, a jogtudománynak magasabb színvonalára küzdeni fölMagukat. A rendes és rendkívüli tanárok föltünően hódolnak az úgynevezett brod-studiumnak, s talán a rendes tantárgyak anyagát sem végzik el. A fölülről jövő példa azután a hallgatóságot is csak a vizsgálati tantárgyak magolására lelkesíti. A tanulók nagy száma miatt ugyanazon tantárgyat két-három tanár adja elő; a teljes paritás fentarthatása végett ugyanazon napokban és ugyanazon órákban; nehogy a joghallgatók szabad és kényelmesebb választása lehessen az órák között; és így egyik-másik tanár valahogy rövidséget ne szenvedjen.

6. A jogbölcsészet: Schnierer, Pulcsky, Pikler.

A dekatholizáló rendszernek föltétlen kritériumául szolgálhat a jogbölcsészet és egyházjog elő-

adása. Jogbölcsészetnek nevezik a természetjogot, és e tárgyat főleg a pozitív jogok fölötti bölcselkedéssel merítik ki a modern pozitivisták, akik perhorreszkálják az észjog — vagy természetjog — elnevezést, s megelégesznek jog- s állambölcsészettel. Két tanár osztozik e tantárgyon. Az egyik (dr. Schnierer Gyula, aki a hazai büntetőjog-irodalom legjelesebbjei közé tartozik, s kár, hogy idejét és tudományos munkásságát nem osztatlanul szenteli ennek; mert a természetjog csak idejét veszi igénybe) vizenyős theizmusával untatja hallgatóit, amely a német protestáns theológiai iskolának római joggal fölereszett kopott és pusztta absztraktióiból élősködik. E természetjogra szinte ráalkalmazhatjuk a múlt századbeli Seenbergnek azon ironikus állítását, hogy nem más az, mint *jus romanum naturalisatum*. Nincs elég erélye, határozottan rámutatni a természetjognak kereszteny alapjaira, logikája nem elég erős szembeszállani a pozitivizmussal, mely minden általános érvényű elvet megdönt, és az összehasonlító jogtudomány apparátusával a filozófálást a pozitív jogok exakt adataira, s az ezekkel való szük-körű okoskodás színvonalára rántja le. A filozófiai előképzetséggel nem rendelkező joghallgató természetesen inkább vonzódnék ezen utóbbi pozitivisztikus hányhoz, melyet dr. Pulszky Ágost képvisel, ha ennek szerencsétlenül konfuzus természete nem riasztaná vissza a még világos fejekkel rendelkező ifjúságot. Ami egyébként hasznos az ő értelmükre és kereszteny meggyőződésükre egyaránt.

Az ő álláspontja tagadja a természetjogot és ennek általános érvényét; szerinte az erkölcsökkel együtt lényegesen változik a jog népek és korok szerint. A darwinisztikus iskola ezen rendszert is megmélyezte. A létert való erőszakos küzdelmet a jog elméletében is magas polcrá emelik, s a jog erőszakos érvényesülését összetévesztik a jog fogalmával. E fölfogás kétségtelenül demoralizál. Gondoskodnak azután a jogbölcsészet történetében a skolasztika és a kereszteny bölcselhet diszkreditálásáról. Abstrakt definíciókat ragyogtatok az ifjú elmék előtt, és elhitetik velük,

hogy e definíciókkal a jognak bölcsészeti része teljesen ki van merítve. Aki nem tudja, hogy mi a filozófia[^] avvaK könnyű elhitetni, hogy a puszta logikai okoskodások is bölcselletet képeznek. Nagy szerencse azonban, hogy a másodéves joghallgatói észre eme pozitivisztikus rendszer mély benyomást gyakorolni nem tud. A tanár személyiséget jellemzi a sok olvasottsággal és nagy fáradtsággal megszerzett konfúzió, amely elijeszti a hallgatót, s legfölebb bevágja a definíciókat, és kézzel-lábbal fog dolgozni az ellen, hogy dr. Pulszky előtt tegyen vizsgálatot.

E fiatal tanár azonban jellemzőleg gondoskodott pozitivizmusról Nachwuchsáról. Egy pártfogoltját a múlt évben képeztette magántanárnak (dr. P i k l e r Gyula) a jogbölcsészetből. Jellemző, hogy a fiatal tanár zsidó, és jurát in verba magistri. Darwinista és pozitivistá, nem feledkezve meg a benthamizmusról sem. Ez irányt ketten képviselik erőteljesen; míg a theizmushoz ragaszkodó harmadik, és rendes tanár egy magában, szerényen áll e modern törekvésekkel szemben. A jogi kar egyik fundamentális tantárgyának jövőjéről tehát Szépen van gondoskodva. Bevonult ide is a darwinizmus tudományos divatja, s legújabban fölfödözött, örökgazságnak mutatja be magát megvetéssel és tevékenyen semleges magatartással tekintve a jámbor múltra, mely Istenben és az emberi természetben kereste minden jog alapját. A dekatholizálás tehát e téren sem hagy kívánni valót; és végezik egy lutheránus és egy zsidó szövetkezve.

7. Dr. Pulszky, a jogbölcselő.

A pozitivisták jogbölcsészetével dr. Pulszky előtt édeskeveset törödtek Magyarországon. Angliából importálta ő ezt hozzánk; s az ő különleges természete, mint említettük, nem volt képes iskolát alapítani, ha csak egy tanítványt (Piklert) nem veszünk iskolának.

Elfogadja ő sine examine a pozitivista jogtételeket, s bátran elmondhatni, hogy benne és vele C o m t e defunctus adhuc loquitur.

Véghetien megvetéssel viseltek a metafizika iránt; s azt hiszi, hogy már tönkretette az akarat szabadságát, ha az akarat „metafizikai” szabadságának nevezi el.

Irodalmi működését gyermekmesék fordításával kezdette, és Gyulai Pál égisze alatt folytatta a „Budapesti Szemle”-ben, ahol a hetvenes évek elején vagy derekán az angol jogiskolákat ismertette pozitivisztikus alapon. Kézikönyve sokáig zavarta lithografiában a jogászok fejeit, míg végre 1885-ben első eredeti könyvévé nőtte ki magát, s „a jog és állambölcsészet alapvonalainak” címét vette föl. Forrásai, mint előszavában elmondja, Comte, Dühring, Post, Sumner-Maine, Spencer Berbert, Tylor, Lubbock stb., szóval a pozitivizmus kisebb-nagyobb mesterei.

Egy kis spiciléumot állítunk össze e könyvből, s ebből meg fogjuk érteni, hogy mily indokoltan kelthet az rémületet a jogász ifjúság körében.

A régibb iskolák természettudományáról az dr. Pulszkynak a véleménye, hogy ebben (8. oldal.)

Az emberi törvények fogalmához hasonlóan lett megállapítva a másrészről a természettörvény nyel is azonosított isteni törvényé. Ennek megszegése tekinthető a rosznak. A rosznak léte ellentébe állítatott az isteni mindenhatósággal és jósággal; s ezen kiegennélhetlen ellentét magyarázatául lett elfogadva némelyek által a feltétlen akaratszabadság tana.

Milyen kétségbeejtő lapidarizmus van e párral sorban! Mély részvétet érdemel tehát az a joghallgató, aki e sorok tanulmányozásához lát a theozofia, az anthropomorfizmus, meg az akaratszabadsági tan történetének részletes ismerete nélkül.

Érdekes tudni azt is, hogy miként konstruálódik dr. Pulszky szellemében a jog fogalma (241. oldal):

A jog, a társadalmi együttlét feltételeinek összege a közösségi és egyéni cselekvőség tekintetében, összetesen mindig mint az állam akarat jelentkezik, nyíltan kifejezve parancsban, engedélyben vagy tilalomban, avagy hallgatag elismerve szokásban.

Az államakaratnak ugyanis, mint a közösségi tudatnak megfelelőnek, természetesen az uralkodó társadalmi érdek, illetőleg az uralkodó társadalom létföltételeinek megállapítására és fentartására kell vonatkozni.

E sorokban ki van fejezve, hogy mi a jog in abstracto, s mi in concreto; ez utóbbi értelemben államakarati despotizmus alá van vetve; az előbbiben pedig nem nehéz fölismerni a meztelem pozitivizmust, amely foglalkozik a joggal, mint a társadalomban adott tényivel, de dölyfös ignorálással utasítja vissza a jog alapjainak és szankciójának kuttatását.

E részben fölösleges továbbra is fáradnunk; álljon még itt dr. Pulszkynak pozitivisták hitvallása in extenso (5—6. oldal):

A v a 1 ó, a tünemények világa képezi az ismeretnek s így a tudománynak is határát. Hová tartoznak tehát s minő jellegűek mind ama képzetek, amelyek azon tulhatolnak s a lehető emberi tapasztalat körén túl kalandoznak? Pedig az emberi elme számtalan kérdést vet föl, amely a titokzatos homály e birodalmára vonatkozik. Mert egyrészről végleges megnyugvást keres, s nem lehetséges a végtelen ok s okozatlánlatban, s másrészt minél járatlanabb, s minél több jelenséggel találkozik, amelyet törvényszerűnek felismerni még nem b i r, annál inkább keres természetfeletti, az emberi akarat látszólagosan szeszélyes keletkezéséhez és működéséhez hasonló, s azért tetszetős tényezőt magyarázatul, kivált még azért is, mivel az emberi sors rejtelmei nagyobb érdeket költenek, mint a pusztai igazság problémái; s azokra nézve nem csak a kíváncsiság tudományos kielégítése, hanem kedélyünk, személyes aggodalmaink és kétségeink hit által való megnyugtatása fontos.

Innen származik, hogy az, mit Kant „intelligible Welt“-nek nevez, az isteni tulajdonoknak, a lélek halhatatlanságának, az erkölcsi szabadságnak, a feltétlen és közvetlen észparancsnak, az isteni intézményen vagy merőben az ész rendjén nyugvó jognak és államszervezetnek birodalma, habár elemezve át nem érhető, mégis eszményi, vagyis megfelel az elvont eszmék végleges hatványozásainak, a képzelet ábrándjainak, az emberi ösztön, öntudat és hagyomány táplálta várakozásoknak.

Az erre vonatkozó, állítólag sugallói vagy eredendő, felismerhetőleg csak értelmünk verődését vagy reményeink és vágyaink hánykódását csillapító, képzeletsülte elvek tehát, mint tapasztalatilag megfejtetlenek, bebizonyíthatlanok, bár áhitatunknak nélkülözhetlenek, de egyszersmind megcáfölhet 1 a n o k, bárha magukban ellenmondást rejtők: nem a tudománynak tárgyai; hanem vagy mint a vallás tanai igényelnek tiszteletet, ha természetfeletti hatalom bizalommal fogadott kinyilatkoztatásaképen szerepelnek, vagy a metafizika tételei közé számítanak, ha maguktól értetődő alapigazságok színét viselik, s oly rendszerbe foglalvák, amely az eszmék szükségszerű kapcsolatát feltüntetve, hasonlít a tudományhoz, bár attól abban különbözik, hogy nem ismeretekből alakul.

Míg tehát vallás annyiféle lehet, ahányfélé kinyilatkoztatást hisznek az emberek, és metafizika ismét annyi, amennyi hitüket mennyiféleképen vélik eszükből leszármaztathatni, vagy önmaguk által meggyőződést keltő általános fogalmaikra alapíthatni, míg rakd a vallások, mind a metafizikai rendszerek tartalma határtalan, mint az emberi képzeletek és kíváncsalmak országa; a tudomány csak e g y-rendü s egynemű, habár v e g e 11 e n, mint az észlelhető világ, s így az igazság maga. Ez azonban a kész, teljes és tökéletes tudományról mondható, amely mellett az ismeretek tömege és rendszere az egész minden ség valamennyi jelenségét öleli fel.

E hitvallással tönkre vannak téve theologia, metafizika stb. A való, az érzéki tapasztalat által felismerhető való a képzetek, a fantazmák birodalmába utasítják létünk alapigazságait, amelyek „megcáfoltatlanok, és mégis ellenmondást rejtenek magukban.“ Biz ez pozitivista logika szerint van mondva 1

És milyen előképzettségre van szüksége a joghallgatónak, hogy ama hitvallást megértse, s milyenre, hogy annak tévedéseit, amely megvetéssel tekint a metafizikára, Kant filozófiájára is, és a kereszteny bölcseletre, belássa és megcáfola. Legalább is hasonlóval a dr. Pulszkyéhoz, vagy még ezenfelül kell rendelkeznie olyan előképzettséggel, amely a metafizikára és egyebekre nézve nem pozitivista, nem a keresz-

tény bölcseletet gúnyoló, kicsinylő és megvető forrásokból merített.

Három évvel azután, hogy könyve megjelent, mint levező tag tartott dr. Pulszky székfoglaló fölolvasást az akadémiában. „A jog- és állambölcszet föladatai“ volt ennek cime, s a fölolvasás nem tartalmaz mást, mint ama könyvnek „sovány vázlatát“, illetőleg halvány kivonatát. Mert jogbölcsészeti eszméit annyira kimerítette, hogy önnönmagát kellett reprodukálnia.

Unalmas metafizika után sóhajtó ásítozás vett erőt azokon, akik végig tudták hallgatni a fölolvasást.

8. Dr. Pulszky, a vallásbölcselő.

Minden tavasz elején, körülbelül a nagybőjtben, a lutheránusok Deák-téri dísztermében protestáns vallásbölcszi fölolvasásokat tartanak. A csütörtökre napok vannak erre lefoglalva, és egy ilyen csütörtökre (a harmadikra) előjegyezte magát dr. Pulszky Ágost is, a jogbölcsészet tanára.

Szomorú tudomásul vettük ekkor, hogy dr. Pulszky most már az úgynevezett Religionsphilosophievel is foglalkozik. A vallásbölcszi fölolvasás cime: „a vallásról a történelemben.“

E fölolvasás külön, tudtunkkal, nem látott napvilágot, kénytelenek voltunk tehát, a napi sajtó közléseihez tartani magunkat.

Közönséges és természetes észjárású emberek a címből következtetnek a tartalomra; di. Pulszky fölolvasásának címéből alig lehetséges erre következtetni. Először is tudományos magaslaton helyezkedve el összehasonlította az izlámot, a buddhizmust, no meg a keresztenységet; szerinte „a belső meggyőződés szabadságát“ (t. i. hogy mindenki azt hiheti amit akar) rezerválta magának a protestantizmus, míg „az egyetemes felelősség elvét“ (t. i., hogy Isten előtt mindenki egyénileg felelős tetteiért, és büneiért) kegyesen átengedte a katholicizmusnak. Azon kegyelmes meggyőződésre is jut,

hogy a vallás á jövőben még fog befolyást gyakorolni az életviszonyokra. Megkíméljük olvasóinkat az előadásnak további részletezésétől; de a végeredményt ide igtatjuk, és ez a következő:

Hiszi, hogy el fog következni ama korszak, amidőn az emberi lelkiismeret követelményei, az embernek az eszmény iránti viszonyáról való meggyőződései nagyobb befolyását fognak, nem csak saját magaviseletére, de a közösségi intézményekre is gyakorolni — mint ma. Mi talán e korszakot nem fogjuk megérni, de akik megérik, az emberi történelem egy oly válsága előtt fognak állani, amely érdekében nem lesz csekélyebb a legnagyobbaknál, amelyeket elődeink és mi láttunk.

Közösségi intézmények alatt államot, társadalmat értünk; ha Pulszky azt kívánja idézett soraiban, hogy ezen intézményekre a vallás a jövőben nagyobb befolyást gyakoroljon: akkor igazat adunk neki. De szükséges-e ehhez válság? Az „egy akolt és egy pásztort“ mi nehezen érjük meg, s ezek után a vallásbölcselő jogtanár bizonyosan nem áhítozik.

Értse vagy magyarázza ama sorokat, aki hogy tudja. Válság azonban krízist jelent, s mi ezen a szón, hogy: krízis, fönnakadunk. Az idézett és nem idézett részletekből pedig csak hozzávétőlegesen gyanítjuk, (mert páratlanul megvékonyította értelmüket az abstrakció), hogy bennük a fönnálló vallások kríziséről van szó; de e krízis nem dr. Pulszky találománya; s akik kitalálták ezt előtte, azok sokkal világosabban tudják elmondani; no de úgy, ahogy a Deák-téri díszteremben nem lehetett volna előadni. És pedig a következőképen: A modern protestantizmus nem vallhatja már magát keresztyények; mert filozófiai világnézetének alapja a pantheizmus. Egyedül a kath. vallás az, amely magát még keresztyények vallhatja, di e valláson túltette magát a modern tudomány; tehát az emberiség vallásos meggyőződése válság alatt áll. Ezt dr. Hartmann, az Unbewusst írója mondja.

A delfii jósda orákulumai a kétszer-kettőhöz hasonlító

metafizikai igazságok dr. Pulszky Ágost kijelentéseihöz képest, akinek esze (bizonyítékok a föntebb és az előbbi fejezetben idézett részletek) az absztrakciók mániájában szenved. Fogadják tehát legmelegebb részvétünket azon nagyszámú előkelő hölgyek, akik e fölolvásáson jelen voltak; végig hallgatása beválnék nagybőjtű penitenciának, ha nem protestáns hölgyekről volna szó. A jogbölcszet sokkörű ágai pedig megszaporodtak a vallásbólcsészettel; az előbbinek, általunk régebben részletezett konfúziója most már nem pozitivizmus, nem is különféle filozófia meggyőződések mozaikja, hanem rendszer, amelynek egyedüli jellemző neve: „konfuzizmus” lehetne. Dr. Pulszky konfuzizmusa tehát veszedelmes jelleget öltött magára a vallásbólcslet fölkörolásával.

Ismérjük dr. Pulszky Ágostnak minden munkáit, s így alkothatunk magunknak véleményt felőle. Lelki képességei például sajátságos konstituciójával vannak ellátva. És pedig az a széles olvasottságú tanárnak a sajátsága, hogy a legelembibb igazságokat és a legelembibb tévedéseket olyan formában tudja kifejezni, ami még a szakértőt is meglepi. A szakértő munkáinak mondatait kétszer-háromszor kénytelen elolvasni, s akkor jut azon szomorú tudomásra, hogy tulajdonképen elementáris dolgokat értett meg, amelyeket fáradhatlan abstrakciók iparkodtak érthetetlenekké és tudományos zsina-tunkká varázsolni.

Vegyék ezt tudomásul azok, kik dr. Pulszky tisztelői akartak lenni, s akik azt reméltek, hogy idővel beleragyog majd abstrakciójának sűrű ködébe a józan filozófia, amelyet némelyeknél a kor, másoknál a logikai paillérozottság szokott magával hozni.

A mester tanítványa.

Essék meg a tisztelesség dr. P i k l e r Gyula, a jogi kar legfiatalabb magántanárán is, hogy e helyen fölemlítjük. Sindokolja e fölszólalásunknak hangját a fölháborodás, amelyet kell hogy kierőszakoljon mindenféle idéten reklám. A

zsidószármazású szorgalmas fiatal ember a jogbölcsészet magántanára, és dr. P u l s z k y Ágost kreatúrája, s mint ilyenek esküdnie kell a pozitivista jogbölcsészetre. De valamint a mesternek sok ideje marad, s rendes tantárgya nem meňtheti ki tudományos vizsgálódásait, (mert Co m t e, S u m n e r-M aine, B ént ham stb. stb. stb. jóval előtte képzített el szépen minden) és mellékesen a; vallásbölcsellett foglalkozik, konfuzizmusával ellátva, s megajándékozva a filozófiának ezen ágát is: azonképen a tanítvány sem maradhat szigorúan a jogbölcsészet korlátai között, sőt átcsap a speciális bölcseletre is, és konkurrenciát csinál a pszichológiai problémákkal foglalkozó dr. M e d v e c z k y n e k, és mindenazonknak, akik a filozófiát hozzák rokonságba a fiziológiával. Dr. Pulszky dr. Piklert olyképen tudja portálni, hogy egy szép télutói napon vendég gyanánt állított be az akadémiaiba, és fölvasta értekezését, amelynek címe: „az objektív lében való hit (sic) lélektana.“ Hirtelenében nem tudtuk megérteni ezen hat szó mélyebb értelmét. Gyöngébbek kedvéért tehát megjegyezzük, hogy ezen magasabb absztrakciók azt jelentik, hogy miként tudja az ismerő alany a külvilágot magától megkülönböztetni. A fölolvásó Kant, Hume, Berkeley stb. alapján iparkodott megfejteni a kérdést. E megfejtés jellemzésére elég legyen hivatkozni azon ismert „hit“-re; és erre vonatkozólag a napi-lapok akkori jelentéseiből nem vagyunk képesek többet ki-böngészni: ama „hit“-bői sem akarunk egyelőre következtetni. A lapok azonban, mintha inspirálva lettek volna, e g y-hangú jelentést hoztak a fölolvásásról. Dr. Pikler tudományos vizsgálódásainak érdemleges eredményét azonban egyetértőleg véka alatt tartották, s reklámsz rüleg írták szintén egyetértőleg a következőket:

A felolvasás nem idegen elméleteket ismertetett, hanem önálló gondolkodás eredményét nyújtotta, nagy részben újat, eredetit mutatott be, minden reá utalt az objektív lében való hit keletkezésének tényezőire, melyeket eddig meglehetősen elhanyagoltak.

És ez az ember még Pesten marad, ez, aki a szubjektív és objektív érzetek dolgában „utat és eredetit mutat be.“ De hát miért nem engedte ama lapokban részleteztetni „az újat és eredetit“? Miért nem sietett fölfödözéseiről értesíteni az összes kül- és belföldi filozófiai szemléket? Hisz ha valóban „új és eredeti“ a vizsgálódás eredménye, akkor tessék új kiadást csinálni az összes bölcsleti könyvekből, s a filozófia történetében új lapot nyitni „a fiatal tudósnak, akit zajosan megéljeneztek“, amint a lapok egyhangúlag jelentették, a fölolvasásáért 1

Mindnyájan, akik filozófiával foglalkoznak, feszült kíváncsisággal várhatják a fölolvasásnak nyomtatásban való megjelenését, azért hogy az új „h i t“ apostolai vagy híve közé szegődhessenek. Mi azonban azt mérnök hinni, hogy a reklámon kívül más föladatot nem volt hivatva ama fölolvasás betölteni; bár épen a magyar bölcslet érdekében óhajtanok, ha az az érdeklődők színe elé bocsáttnak.

Szóval a mestert, Pulszkyt meghaladta a tanítvány, ak^s „újat és eredetit“ mutatott be; míg a mesterről ugyanezen dicséretet legvirágzóbb korában sem merte elmondani az idéten reklám. Az nem tartozik hozzánk, hogy a két tudós emiatt nem-e lesz feltékeny egymásra? Elég volt bebizonyítani azt, hogy az ő jogbölcszetük minden hagy időt más filozófiai kérdések tanulmányozására, s hogy a tudományos fogyatékosságok vagy ürességek a komoly tudomány előtt reklámmal be nem tömhetők.

És föltétlenül igazunk van, midőn azt állítjuk, hogy Pikler idéten reklámmal dolgozta meg a napilapokat. Feszült kíváncsiságunk, amelylyel idegeinket gyöngítettük, nem sokáig várta kielégítésre. Lehullott végre a lepel azon „hiténak nagy titkáról, s ezt mi a magyar filozófia dicsőségére mutatjuk be. A „Magyar Filozófiai Szemle“ 1888. évfolyamának első száma tizennégy teljes sorban tartja érdemesnek méltatni dr. Pikler fölfödözéseit; míg a napilapok ezekről jóval többet írtak, de idéten reklámon kívül semmit sem mondottak; s ez olyannyira lényeges különbség, hogy inkább a szemle pártjára állunk,

amely végre is illetékesebb a napilapoknál, de reklámcélokra közönségének csekély számánál fogva kevésbé használható fől. A rövid ismertetés tehát a következőleg szól:

P i k l e r vizsgálat alá vette az objektív és subjektív világnezetek kiinduló pontjait s kritikájában, főként ez utóbbitra állva, azt törekedett kimutatni, hogy az objektív lét statuálása nem egyéb, mint a j e l e n é s (Vorstellung), m é g-jéle n t e t é s e akaratunk által. Vizsgálódásainban az ujabbkori, angol psychologokhoz csatlakozik s értekezése nyereség (!?) lesz metafizikai fejtegetésekben szegény filozófiai irodalmunkra nézve. Néhány filoz. műszót is érvényre akart emelni P i k l e r, nevezetesen az „eszméletet“ (sic) a Be-wusstseinra, s a „jelenést“ (bravó!) a Vorstellungra. Véleményünk szerint azonban e műszavaiban kevésbé lesz szerepünk, miután az indítványozott szavakat nyelvünk más értelemben használja.

Bátran komplimentum számába mehet az, hogy az értekezés nyereség lesz bölcsleti irodalmunkra nézve. Mi nem foglalkoztunk volna dr. Pikler fölföldözésével, ha nem kellettene példáján bebizonyítanunk, hogy miként vergődnek lokális hírnévre á magyar filozófia művelői nem dolgozataikkal, hanem csak a napi sajtó ügyetlen reklámjával. Nos és mi „új és eredeti“ van „a j e l e n é s m é g i elen tetősében akaratunk által?“ Aki bölcselettel foglalkozik, az tudja, hogy e három szóban milyen kopott álláspont talál kifejezésre. És az a szegény akarat milyen rendkívüli megtiszteltetésben részesül! Majd kirántják alula a szabadságot és mulatságos ellenmondással a politikai téren kiabálnak az után, és legfölebb raffinirozott ösztönnek számába veszik; majd meg az objektív világ elővarázslását parancsolják meg neki, s az öntudatot, a külvilág félismerését olyan masinériával operáltatják, amilyennel a hitvány értellemben vett szubjektivista idealizmus Kant fenomenonjaival és Schopenhauer akaratával egyetemben nagyon sokat nyerne. Ilyen idéten reprodukciókra, és a műszagyártásra ne vesztesük a szót. Igazat adunk a Szemlének, amely száraz koroplímentummal és igen sovány ismertetéssel rázza le magáról a fiatal tudós felfedezéseit.

Csak még arra szólítjuk föl dr. Piklert, hogy a saját érdekekében máskor ügyesebben csinálja a maga dolgát. Hí bárátja! vannak a napi sajtóban, akkor figyelmeztesse őket, hogy ne kompromittálják az „új és eredetivel“; mert azt a közösséget, amely érdeklődik a magyar bölcsészet mozgalmai iránt, nem lehet rászedni; sőt ugyanennek nem is nehéz feltételeznie, hogy épen a fiatal tanár inspirálta azt a reklámot, amely a komoly kritika előtt legfölebb gyermeket dicsekvés számába mehet. Amit Descartes, Kant, Fich e stb. megpróbált, az nem sikerülhet mindenkinél, s akinek nem sikerül, az bátran és szerényen mondhatja, hogy: Alles isi schon da gewesen.

És most arra kérjük olvasóinkat: ne ütközzenek meg azon, hogy Piklert Korányi, a jeles orvostanárok stb. tudós társaságába vezették. Legalább alkalmunk volt betekinteni, hogy miként csinálódik a magyar filozófia, és miként nevelődnek nálunk a bölcselők. Piklernek, mint magántanárnak végre is várandósága van a jövő iránt; valószínű, hogy idővel magasabbra jut a tanán gyülekezetben; s akkor legalább fogjuk tudni, hogy minő fejlődési fázisokon ment keresztül.

80. Az egyházjog: és Sághy.

Az egyházjogot az 1887/8. tanév második felében két katholikus tanár adta elő. A jövő tanévben a kiváló dr. Kováts Gyula (református) sorakozik e kettőhöz, s akkor fölötte valószínűleg az egyik tanárt fölmentik az egyházjog előadása alól. Mindkettő: dr. Sághy Gyula és dr. Antal Gyula abban egyezik meg, hogy egyik sem szaktekintély az egyházjog terén. Az előbbi kiváló számba menő tekintély az osztrák magánjog terén. Ennek földolgozását kezdte meg több mint egy évtized előtt, s azóta — ennek is van tiz esztendeje — munkájából csak egy vékony kötet jelent meg a kötelmi jogról. A magyar jogirodalom iránt érdeklődök fájlalhatják, hogy e munkának folytatása tollban vagy fej-

ben maradt. Az egyházjog azonban soha sem képezte dr. Sághy részletesebb tanulmányainak tárgyát.

Dr. Antal Gyula világosan és minden kétségen fölül csak Tisza Kálmánért tett politikai szolgálatoknak köszöní tanári székét. Amikor azonban magántanárrá lett, s amikor rendes tanárrá nevezték ki, nem igen hivatkozhatott kiterjedtebb tudományos munkásságra. Könyvek vagy értekezésekkel nem tehette kérelmét nyomasabbá a tanszék iránt. Igen kedvenc tárgya a most már kierdemült országgyűlesi képviselőnek az egyházjog azon része, amely a házassági joggal foglalkozik. Ebben képezi ő magát speciálistának, s minthogy irodalmi működésre még nem emelkedtek ez irányú törekvései: tanári és tudós szellemének megismerése végett előadásai iránt kellett érdeklődnünk.

A házassági jog előadásában tehát örömmel kellett konstatálnunk a tudós Kutschker, Knopp, és a többi — egyházi vagy világi — nagyhírű egyházjogászok munkáinak beható tanulmányozását. E férfiaknak szellemi hatása nem hiányozhatott ezen előadásokból sem, s remélhető, hogy ezen befolyás minden irányban érezhető lesz. Eltekintünk tehát a tudós tanár ur politikai érdemeitől, amelyek tanszéke elnyerésénél primum movens számába mehettek, s tisztelői közé sorakozunk azon remény nyel és várakozással, hogy benne az egyházjog alapos művelőre tett szert. Őszintén óhajtjuk, hogy e nagyrabecsülés ne legyen kénytelen az egyetem falai között vesztegelní. Terjedjen át ez minél szélesebb körökre, ami be is következik, ha dr. Antal azon készültség el, amelyet ritka szorgalom mellett nem hosszú idő alatt szerzett meg, az egyházjog irodalmi művelését tekinti tudományos pályájának főadatául.

E tiszteletünk mellett azonban van egy aggodalmunk, amelyet nem hallgathatunk el. Dr. Antal a házasságról szóló egyházi tannak alapos tanulmányozásával van elfoglalva, ismeri irodalmának minden részletét, s alkalma van szellemébe is behatolni. Ne kívánkozzék tehát polgári házasság után, mint volt társai a szabadelvű taborban, akik ezen in-

tézményt nem szűnnek meg az előhalott liberálizmus pánceájának tekinteni.

Az egyházjog elég könnyű stúdium a katholikus egyetemen. A politika, nemzetgazdaságtan, közigazgatási jog, pénzügytanban stb. egyik-másik tanár között vannak a laikusnak rendkívül imponáló nézeteltérések, amelyek lithografirozott és soha nyomdafestéket nem látó jegyzetekbe tétetnek le; és mellesleg megjegyezve, kínos a vizsgálatokra készülő tanulóra nézve, e különböző szisztemákat egyidejűleg venni magába; mert mindegyik tanár a maga rendszerét tartja az egyedül üdvözítőnek, s ennek kizárálagos tudásával a tanuló kielégítheti öket.

Ha ezen nézeteltéréseket tudományos elevenségnek vagy rendszernek nevezhetjük: akkor az egybázjogban csekély mérvben áll be a nézeteltérések luxusa. A házassági jogtól eltekintve, dr. Antal eem képes magát teljesen emancipálni az elhunyt Kőnek egybázjogtana alól, s annál kevésbbé dr. Sághy, akinek nem is képezi szaktárgyát az egyházjog. Közös alapon, a dr. Kőnek által busz év előtt épített alapon dolgoznak tehát, s ez a hallgatóknak nagy kényelmére válik, mert legalább az egyházjogra való készülésben elégedhetnek meg egy tankönyvvel, aminek valamiképen örvendeni is tudunk.

Ritka, kitűnő tankönyvnek kellene annak lenni, mely más szellemek munkáját jórészt szükségtelenné teszi. S talán jobban is van ez így, mert nem tudni, hogy Konoknál nagyobb kárt nem tenne-e egyik-másik tanár az egyházjogban. Pihennek tehát kényelmesen dr. Koneknek puha vánkosán; és nagy örömet szereznek azon hallgatóknak, akik legalább e tantárgyra nézve tudják, hogy milyen kézikönyvvel nyerik meg tanáraiak approbációját. S a kényelmes jogi kart semmiképpen sem alterálja, hogy egyházjogi kérdésekkel többet foglalkoznak vidéki jogakadémiák tanárai meg egy tehetőséges fiatal; bíró, aki legutóbb végre bevonult az egyetemre rendes tanárnak, magával hozva irodalmi múltját és felső bírósági gyakorlatát, amelyek az egyházjog keretébe tartoznak.

II. Konek kézikönyve.

Indokolva van a föntebbiekben, ha néhány szóval foglalkozunk Kőnek kézikönyvével. Részletesebben bele nem bocsátkozhatunk, s legföllebb megelégszünk a triviális közmondás hangoztatásával, hogy „ez kommt selten was Beserres nach.“ Mindenekelőtt feltűnő, hogy e tankönyv nagy devociót affektál az egyház iránt, s mellesleg alázatosan hivatkozik a modern tudományos kutatásokra, amelyeknek „a merev dogmatizmussal“ szemben igazságot kell adni.

El nem titkolható rokonszenvvvel viseltetik például még az 1881. évi kiadásban a porosz kultúrharc iránt. Szerinte

a szabadabb mozgalom, mely jelen századunkban a társadalom minden rétegeit és köreit átrengi, az egyház vidékét is oly társadalmi intézménynek jelölte ki, mely nem maradhatott érintetlenül a szabadság fuvalmától.

Ez alatt „a szabad egyház a szabad államban “-féle elvet kell érteni, amit Vera, a hírneves olasz hegelista úgy értelmez, hogy „serva chiesa in servo statu.“ Ez elvel azonban szemben áll az állami gyámkodás, mely Kőnek szerint szinte szükséges, különösen mióta a püspökök szembeszállnak „a törvényhozás és kormányzattal“, s e viseletükben öket „a római kúria“ támogatja.

„Az állameszmét — Kőnek szerint — semmiféle intézmény által kockáztatni nem szabad“, „szorosan vett államügy“ tehát „az államtörvények áthágásainak megfenyítése“, a Szentszék minden „határozott tiltakozása“ dacára. Ez in genere. és in abstracto van kimondva; innét van tehát a titkolt rokonszenv a májusi törvények iránt.

Kedvenc vesszőparipája a josefinizmus is, amelynek „tanelvei, ősi alkotmányunkkal rokontermészetük, s amelynek II. József idejében és az után általán hódoltak legjelensebb és buzgó katholikus érzelmű egyházjogíróink.“ VI; Pius „Auctorem fidei“ bullájának pedig, amely Ricci

püspök és a pistojai zsinat ellen volt intézve, nálunk érvénye nincs, mert nem adták rája a placetum regiumot, és mert annak kihirdetése, mely kárhoztatta a febroniánizmust, illetőleg jozefinizmust, egyenesen megtiltatott.

A pápa tévmentességéről szóló fejezet sikерült tergiverszációval csempész a joghallgató leikébe adr. Friedrich és a dr. F r i e d b e r g é h e z hasonló elveket. Az egész fejezetben keresztül a dogma ellenségeinek álláspontja van minuciózusán részleteve, s a fejtegetés rávall az 1870. évi Pester L'oydnak és a müncheni Allgemeine Zeitungnak gyakori olvasására. Legfölebb néhány sorban van előadva az egyház álláspontja; pedig tudományosabb eljárás lett volna a dogma elfogadása után ezen álláspontot is objektív részletészessel tisztelni meg. De a folttűnő rokonszenv a lipcsei és müncheni professzorok tanai iránt, el szokott vakítani a rágalmazott Róma tanításaival szemben.

Hosszas érvelés és számos „dacára“ mellett végre szomorú eredményként konstatálja Könekk, hogy a vatikáni zsinaton lévő püspökök többsége elfogadta a dogmát; és vigaszképen mondja, hogy ezt nálunk nem hirdették ki; továbbá hogy angolok és németek szerencsébbek S i m o r hercegprímásnál; mert azok Gladstonet, a vatikáni zsinat ellenfelét meg tudták cátfolni; míg ő eminenciája csak „törekedett kimutatni“ 1871. szept. 8-án kelt főpásztori körlevelében mint „történeti jogosultsággal bíró hithagyományi tanelvet“ — a tévmentesség dogmáját.

Ugyané tankönyv továbbá nagy devociójával viseltetik a legföbb kegyúri jogok iránt, kedvesen veszi és vívmánynak tartja a placetum regiumot, sőt jogosultságát az 1404. és 1765. között kelt több törvénynyel is iparkodik igazolni; s nem szűnik meg dicsekéivé hivatkozni ama nagy szabadságra, melyet Magyarország élvez a Szentszékkal szemben, s amely szerinte mindenkor az előbbinek vált nagy előnyére. A legföbb kegyúri jogok természetesen erősen nacionális és egyoldalú értelemben vannak kiszínezve. A kánonjog tanai ugyanezen jogokról ügyesen vannak mellőzve; pedig hát az

egyházjogot az egyház szellemében kell tanítani, amely egyedül hivatott magyarázója és adományozója ama jogoknak.

A házassági jognak tárgyalásán, és a könyvnek számos helyén keresztül csillámlik az a titkos óhajtás, hogy polgári házassággal nem ártana Magyarországot megajándékozni; s ennek valószínűleg dr. Sághy sem lesz nagy ellensége.

Ilyen tehát — futólagos bemutatásra — az a tankönyv, amelyből nem csak a budapesti egyetemen, hanem a legtöbb magyar főiskolán is szedi egyházjogi ismereteit a jogász ifjúság. Rövid ismertetésünket számos részlettel toldhattuk volna meg, de az idézettekből is véleményt alkothatunk magunknak a tankönyvről.

Hatszáz tizenkét lapon át benne olyan anyag van összehordva, és olyan konfuzus szellemmel, hogy a benne való eligazodáshoz nem elégséges két-félév heti öt órával, s esetleg kényelmes tanárokkal. A joghallgató, aki áttanulta Könek egyházjogtanát, valamivel többet fog tudni az egyháizról, mint kollégái a többi fakultásban, de eszét annyira megnyalja a tudatosan üzött konfúzió, hogy inficiálva lesz olyan liberalizmussal, amely tud hajlongani és devociót tettetni.

A legjellemzőbb tény az, hogy csak a tankönyvekből készülhet és felelhet, tehát csak ebből preparálhatik a jövőnek jogász nemzedéke.

12. Kováts, Timor, Roszner.

Kéty és Bókai harcán kívül rendkívül érdekes volt ama küzdelem, amely dr. Kováts Gyula, dr. Timon Ákos és báró dr. Roszner Ervin között folyt le.

A dr. Cherny halála folytán megüresedett egyházjogi tanszék támasztotta a harcot, amelyben az utóbbinak az a nagy előnye volt meg, hogy Tisza Kálmán ezúttal felfügesztette kálvinizmusát, s a katholikus báró iránt rokon-szenvezett.

Tudvalevőleg dr. Kováts Gyula, a református lett a győztes, ami fölött most már föltehetőleg a miniszterelnök

sem búslakodik. Az egyetemi tanács a három jelölt közöl a győztest állította első helyre fölterjesztésben; s nyilván a kultuszminiszteri fölterjesztés is ragaszkodott dr. Kovátsnak ®lső sorban való kijelöléséhez.

Megtörtént tehát az eset, hogy az egyházjognak, ezen eminenter katholikus tantárgynak előadása reformátusra bízatott.

A katholikusoknak azonban van okuk, e kinevezés fölött örvendeni. Ez állítás talán sokakat fog meglejni; de számosán meggyőződésként osztják ama fölfogást. A három jelölt tudományos irányának jellemzése nekünk fog igazat adni.

Dr. Timon Ákos, a győri jogakadémia kiváló tehetségű tanára, több év előtt „a párber” című munkáját adta ki. A könyv erős logikával és nagy apparátussal van megírva, de meglátszik rajta, hogy írójának nem nyílt alkalma a kérdéssel joggyakorlatilag foglalkozni. Meggyőződése, hogy a párber kizárolag személyi teher; ezt bizonyítja könyve, helyenkint fáradtsággal, s sok helyütt sikkerrel, ha a dologi teher fogalmát nem láta volna el a priori olyan merevséggel, amelybe azután a párber nehéz volt elhelyezni, mint dologi terhet.

Világos, hogy a párber helyi jogszokások szerint lehet személyi vagy dologi teher. E fölfogás inkább felel meg a párber jogi fejlődésének. A kérdésben az egyház nem döntött, s ezért senki erőszakot nem tesz az egyházjogon, ha osztja Timonnak téves véleményét.

Timonnak fölfogása azonban tényleg arra vezethető vissza, hogy liberális buzgalommal a nem katholikusokat a katholikus kézben volt birtokok után járó párber-től akarná fölmenteni. E liberalizmusa, amely igazságtalannak tartja in abstracto azt — mert a konkrét viszonyokat és a jogfejlődést számba nem veszi — hogy a kath. papnak másfelekezetűek is tartozzanak adni párbert, oka tévedésének, s teszi könyvét alapjaiban elhibázottá.

Dr. Kováts, aki, mint kir. táblai bíró, gyakorlatilag foglalkozott párbérügyekkel, a prestációknak e nemét személyi vagy dologi tehernek tartja a helyi viszonyok szerint.

Ha a judikatúra dr. Timonnak absztrakt liberálizmúsát osztaná, a lelkész kar elesnék jövedelme egy részétől, amelyért bizonyára nem volna kárpótlás abban, hogy kellemetlen, sokáig elhúzódó pöröktől marad megkímélve.

Ez azonban eléggé szerény liberalizmus ahoz képest, amivel dr. báró R o s z n e r Ervin tekint a magyar jog múltjába. „Régi magyar házassági jog“ cím alatt írt díszes kiáltású testes munkát, amely a nyomdászat dicséretére válik. A nagyváradi jogakadémia tanára 1887-ben a kormánypártnak tagja lett, s teljesen méltó azon társasághoz, amelybe lépett s amelynek csak egy-egy tagja rendelkezik annyi bátorlággal, hogy a polgári házasság ellen foglaljon állást. Roszner, amikor a középkorba akar visszatekinteni, fölteszi a modern liberalizmus zwikkerét. Kellő részvettel van e sötét korszak iránt, amely nem ismeri a polgári házasságot. Ezen intézmény annyira bírja rokonszenvét, hogy ha például arról olvas valamelyik oklevélben, hogy a XV. században polgári hatóságok előtt is kötöttek házasságot, ebben a modern polgári házasság rudimentumait látja, s ennek érdekében az esetet kellőkép kizsákmányolja. Modern tudományos színvonalon áll annyiban is, hogy pozitivisztikus magyarázatokkal látja el a jog legrégebb formáit. A trienti zsinat említésénél is megérzik mindig, hogy a katholikus báró puszta liberalizmusból a jogtörténet rovására húz a protestánsokhoz.

Szóval túlbugzgó liberálizmusában, s ezért az egyháj jog fejlődésének szelleme sokszor marad előtte rejtelyle.

A tudós bárónak azonban főszerecsétlensége, hogy Kováts alapos ismerője az egyhájognak. Mikor Roszner nagy munkája megjelent, ez utóbbi egy kis zsebkéssel kezdte azt boncolgatni, s egy-két vágás után konstatálta, hogy a bárónak latin nyelvi tudománya fogyatékos, s hogy a forrásokat

helyen kint vagy nem értette meg, vagy félreérítette; pedig dr. Iloszner büszke arra, hogy munkájában sok eredeti okiratot használt föl.

A liberalizmus tehát, amely dr. Timonban szerényen meghúzódik, a báró-tanárnál mindenütt kitör, gyöngébben vagy erősebben nyilatkozik, s mindenkor a fölszínen marad, s nem is tartja szükségesnek, vastag tudományos kéreg alá rejtőzni.

A „Jogtudományi K ö z l ö n y“ dr. Kovátsnak rendes tanárrá való kineveztetését a következő üdvözlettel fogadta:

Nem csak az a körülmény játszik itt szerepet, hogy az egyházjog eddigi rendes tanára s még egy, a szakmára jogosított tanár mellé az egyházjogi tanszékre nyilvános rendes tanárként egy harmadik tanerő vétetett igénybe, de az is jelentős mozzanat, hogy a választás dr. Kováts Gyula budapesti kir. ítélez-táblai bíró személyére esett. A választás minden esetben összefüggésben áll azzal, hogy az egyházjog tanítása erő siettessék s hogy a tanszak egy protestáns ember kinevezésénél fogva a katholikus egyházjog keretén túl a többi felekezetek jogviszonyaira is részletesen kiterjeszkedő előadatásban és művelésben részesüljön. Nem hiába hagyatik meg a kinevezett tanárnak kinevezési okmányában, hogy nemcsak az egyház jog általában képes ze előadásainak tárgyát, de az is meghagyatik neki, hogy a protestáns ésa görögkeleti egyházak jogátis előadja. Az ilykép kikerekített tanszék nemcsak extenzivitásban, de intenzivitásban is kell, hogy nyerjen. Fölötte jelentős mozzanat. A jogi oktatás mai állásában az egyházjog úgyszólvan közöbölös helyet foglal el a jogi és politikai tárgyak között. Ezzel az egyházjog egyoldalú művelésének kora, vagyis az a kor, hogy az egyházjog főleg egy felekezetnek szempontjából kezellessék, lejárt s az a feladat áll előterben, hogy az egyházjog az államélet egészének megfelelőleg kezellessék. És e feladathoz az újonnan kinevezett tanár egészen jól lett megválasztva. Kováts Gyula nem egyoldalúan képzett theoretikus. Igaz, hogy az egyházjog téren a jogtörténelmi iránynak hódol, mit irodalmi tevékenysége, mely a hazai kútfökből merít, fényesen bizonyít. De az is tagadhatatlan, hogy hazai viszonyainkkal mindenkor el tudott

számolni. E mellett tanúskodnak a házassági jogról és a párbér felől írott munkák, melyek a történelem ösvényén haladva, & létező állapotokat híven tükrözik vissza, sőt a kibontakozás útjait is jelzik. Az egyházjog tanára kétségtelenül hódolni fog az egyház terén a hazai jogfejlődés eredményeinek. A nagy újításoknak (!!) nemigen lesz bárátja. Más részről azonban eddig működéséből arra is lehet következtetést vonni, hogy egyik egyház jogát, sem fogja a másikának rovására legyezge tani. — Tanári működésének bizonyára a magyar közjogi keret lesz szövétneke és egyben ōre.

Nem tudjuk, hogy a következő, új tanévben milyen előadásokat fog hirdetni dr. Kováts Gyula, s hogy nem marad-e az egyházjog előadásában olyan korlátok között; mint az eddig tanárok, hogy tudnillik heti öt órában adja elõ, mint kötelező tantárgyat. Mert megszoktuk, hogy a rendes tárgyak évenkinti lemorzsolásával merítik ki erőiket, a tanárok. De ettõl nem tartunk, mert Kovátsot agilis férfiúnak ismerjük.

Másrészt csodálkozunk, hogy a kinevezési okmány súlyt kíván helyezni a protestáns és görög keleti egyházjogok előadására. Az eddig egyházjogi előadások, amelyek Könekké könyvét vették vezérfonalul, bizonyára kiterjeszkedtek amelyek jogviszonyaira is, amelyek bizony elenyészõ kisebbsségek a világégyház jogrendszerével szemben; valamint hogy azok vizsgálatok és rigorozumok tárgyát is képezték. Ezzel kapcsolatban azután szinte felekezeti egyoldalúsággal vádolja a közlemény dr. Sághyt és dr. Antal Gyulát, akik eddig az egyházjogon megosztottak, holott mindenket tanár csak a dolog természetének megfelelőleg részesít a kath. egyházjogot bővebb tárgyalásban.

S van-e szükség ama felekezeti egyházjogok szélesebb-körű tárgyalására? E feladatnak nem feleltek-e meg elégé az eddig előadások? Tárgyilagos választ e kérdésekre csak a mi értelmünkben várhatni. Semmi szükség nincs azoknak különleges tárgyalására. De hát miért emleget akkor a kinevezési okmány ilyen különlegességeket? Nem lehet-e gyanítani ebből, hogy a kultuszminisztériumi és

egyetemit előterjesztés Őfelsége elé olyan-féle — protestáns és görögkeleti egyházjogok előadásának szükségéből merített — indokolást tartalmazott, amely szerint a király azután beleegyezését adhatta ahhoz, hogy protestáns nevezessék ki az egyház jog tanárává?

A Jogtud. Közl.-nek idézett közleménye olyannak számába mehet, amely számít arra, hogy hatást] gyakorol a protestánsokra, úgy tüntetve föl a dolgot, mint ha e szegény elnyomott felekezetek még egyházjoguknak képviseletét sem elvezhették volna a budapesti egyetemen.

A mi szempontunkból kár volt a kinevezéshez, amelynek magunk is csak örvendeni tudunk, ilyen kommentárt csatolni. Ez azonban örömküket zavarni nem fogja.

Ritka ügyvédnek és bírónak van olyan jártassága kegyúri és párbér-ügyekben, mint dr. Kováts Gyulának. Évekig élt az igazságszolgáltatásban, s ez a jogfejlődés iránti történeti érzéket fejlesztette benne. Első sorban a házassági jognak magyarországi történetével foglalkozott alaposan, s ebbeli tanulmányai a mostani házasságjogi állapotok reformjának szükségére vezették. Álláspontja liberális, amelyet meggyőződése szerint a helyzet parancsol. Van bátorsága követel i. a. vegyes házasságok fölbonthatlanságát., s egyúttal legszerényebb formáját kívánja a polgári házasság-nak, és ezt csakis olyan esetekben, amikor a katholikus vagy a protestáns lelkész nem akar asszisztálni a házasságkötésnél. A házassági bíráskodást a polgári bíróságoknak tar-taná fön.

Politikai szempontból igen elmesen van e reform kigondolva, amely nyílt, őszinte, és minimális liberálizmussal dolgozik, szemben a dr. Roszner radikálizmusával és dr. Timon-nak rejtett, alapfogalmakat tudományosan befolyásoló liberálizmusával. A trienti zsinat határozatától, amely a házassági bíráskodást az egyháznak tartja fön, eltekint a református-tudós, könnyen felérthető okokból.

A házassági jog föltétlenül szorul a reformra. Vagyunk olyan erőtlenek s a vallásközi helyzet is olyan bonyolult, hogy a katholikus álláspontot a házasság fölbonthatlanságára és egyebekre nézve keresztül nem vihetjük. Dr. Kováts liberálisan oldja meg, elveket kifogásolható expediensekkel helyettesítve. A reformátusnak meg kell bocsátanunk, hogy túl teszi magát az egyház álláspontján, főleg, ha ennek egyik sarkalatos elvét, a liberálizmus és protestantizmus dacára — értjük a fölbonthatlanságot — a vegyes házasságokra is követeli alkalmaztatni.

Egyébként is a fiatal tudós olyan deferenciával viselte tők az egyház jogi intézmények iránt, annyira irtózik a történeti jogfejlődést felforgató liberálizmustól, és annyira beleélte magát a katholikus egyházjog szellemébe, hogy szinte sajnálkoznunk kell, hogy a szemernyi liberálizmus dacára nem tartozik teljesen közénk.

Ha nem volt olyan igazi katholikus tudósunk, aki pályázitképes számba mehetett volna, ha a katholikus jelölteket túlságosan impregnálta a liberálizmus: akkor örvendeznünk kell, hogy olyan protestáns nyerte el a tanszéket, akiben a kellő érzék található föl a kath. egyházjog iránt, akiben hallgatói is a protestánst látják.

Kováts bizonyosan nem esik a katholikus Koneknek tévedéseibe. Szükségtelennek fogja tartani, argumentumokkal vitézkedni a csalhatatlanság ellen, amely most már dogma, nem fog síkra szállani a radikális polgári házasság mellett, amit szinte vádképen említi föl ellene a Jogs. Közlöny. Bizonyos, hogy vele és benne nem Kónek fog szóhoz jutni. És föl is tételezünk benne annyi ambíciót, hogy nem ezen kézi könyvet veszi előadásaihoz vezérfonalul. Ő ismeri legjobban ennek hiányait, s a jogász ifjúság bizonyosan le lesz neki kötelezve, ha e tankönyvet alapjaiban átalakítaná. E kézi könyvet kénytelen az ifjúság vásárolni, szerzője meghalt, s így valakinek csak kezébe kell vennie a kiadást és a javítást." S erre nézve nem találunk hivatottabb jogtudóst dr. Kováts Gyulánál.

Szóval alapos okunk van remélni, hogy benne azt fogja nyerni a magyar egyházjogi irodalom, akije a németnek van a protestáns R i c h t e r személyében.

13. A jogtanárok irodalmi működése.

Sokkal kül- és belterjesebb irodalmi működést végezhetnek tanáraink, ha a rigorozumok nem rabolnák idejüket. Kölcsönös különben a hatás itt is közönség és írók között. A jogászközönség nagy része csak tankönyveket, törvényeket és törvénykommentárokat vesz; a jogirodalom magasabb termékei iránt nem érdeklődik; s ha keresi, megtalálja a könyvtárakban, és el sem jutnak azok az ország legtöbb vidékeire.

A gondolatokkal terhes tudós tehát vagy az Íróasztaban őrzi a kéziratokat, vagy a mi szegény viszonyaink között az akadémiára megy, vagy rászán egypár száz forintot. Néhánynak e körülmények kitűnő mentségül szolgálnak, anchoia sacrájául a tudományos tételenségnek, amely valóságos irtózat a nyomdafestéktől. És tény, hogy a babérokon nyugvás is emészti a szellemerőt.

Nem lesz talán érdektelen, a rendes tanárok karának irodalmi működése fölött szemlét tartani.

Az osztályozó képesség nagyobb megerőtetése nélkül három kategóriába lehet sorozni a tanárokat.

Az első tankönyveket és másféle könyveket is ir, a második csak tankönyveket, az utolsó pedig csak a lithográfia számára dolgozik.

*

Első helyen áll a tanári kar szeniora: kövesdi dr. Wenzel Gusztáv, az agg tudós. Évtizedek óta réme a magánjoggóból szigorlóknak, és követeli erőteljesen a joghallgatóktól a vasúti és bányajognak hallgatását, bár nem kötelező tantárgyak.

Hunyadi-utcában magányában nem zavarja gyári bűz, füst és gépzakatolás, hogy minduntalan meg ne ajándékozza

egy· egy munkájával a magyar irodalmat. Irt magánjogi és jogtörténeti tankönyveket, sajtó alá rendezte Magyarország középkori történetének okmányait, eljár gyakran az akadémiaiba, nem hallgatónak, hanem fölolvásónak.

A Fuggerek kincseinek leírásával szinte anarchistává teszi az embert. ír bányajogról és vasúti jogról, tavaly pedig Magyarország mezőgazdaságának történetével lépett a könyvpiacra. Szóval ritka tekintély a magyar jogban és történetben.

És még a poézissal is van ideje foglalkozni. Legutóbb például szellemes értekezésben állította ossza Dante, Boccaccio és Petrarca vonatkozásait Magyarországra. Wenzel olyan tudós, aki nem affektál. Nem hord hóna alatt kódexeket és glosszáriumokat. Egy házi táska az ő állandó kísérője; s ebben, beavatottak szerint, inkább találni halat, zöldséget, paprikát, húst, borsót, mint kéziratokat.'

E mellett az öreg ur fáradhatlan előadásaiban és examinálásában, ö nem marad el a szigorlatokról, mint á kandidátus, s ha kell, omnibuszon jelenik meg pontos időben. Ilyenkor kérlelhetlen, nem enged a maga tudományából, és sértésnek veszi, ha a tudorjelölt joghallgató korában elfejtett beiratkozni az ő kollégiumaira.

Nagy mozgalmasság uralkodik előadásain is. Annyi abug és éljen nem hangzik a többi tanár előadásain együtt véve. Nagyon megréfálják hallgatói, de nagyon szeretik is; s Wenzel bizonyosan népszerűbb, mint több nagyképű professzor, akik a hallgatók fiatalsgát avval is éreztetik, hogyi gyermekkeként bánnak velük.

Méltóbb tagot dr. Wenzelnél nem választhatott volna kebelébe a Szent-István Társulat tudományos és irodalmi osztálya.

*

Ami Könek az egyházjogban: az dr. Kautz Gyula a politika, nemzetgazdaság- és pénzügytanban; annyiban, hogy kézi könyvei mozaik képét adják a külföld ekonomiai és politikai tanainak. Skrupulózusan vannak ezekben szembe

állítva a doktrinárii ellentétek, a döntés jogá a tanulót illetvén.

Ritka nagy olvasottságát álta'ában irigylík és bámul-ják. Kérdés, hogy foglalkozott-e bővebben a német és francia katholikusoknak a szociális problémára vonatkozó tanaival; mert müveiben és előadásaiban igen kevés nyoma van e foglalkozásnak.

A Bach-rendszer ideje körül nagy német könyvet írt a közgazdaságtan történetéről. Ez nem vált ártalmára a hatalom akkor kezelői előtt, s művét egy csapással tette ismertté a külföld előtt.

Kárára válik a magyar tudománynak, hogy tollát évek óta pihenteti, e hiányt egy-egy — s az is ritka — akadé-inhi fólolvasás alig pótolhatja.

Igen sokan vehetnének példát azokon, amiket dr. Kautz tesz, katholikus kötelességeinek buzgó teljesítésében.

*

Dr. Hoffmann Pál több tankönyvet és értekezést írt, ezenfelül pedig különleges magyar nyelvezete tette nevezetessé. Hivatott művelője a római jognak; nem lehet te-hát csodálni, hogy a német római jogirodalom túlságosan alapos tanulmányozása érzik meg munkáin.

Hallgatói szeretik, mert megelégszik kevessel, s ami fő, nem követeli tudós merevséggel, hogy a vizsgázók az ő tankönyveiből készüljenek.

Lelkes barátja a polgári házasságnak és buzgó filoszemita. Egyik körülményen sem lehet megbotránkoz-nunk, ha tudjuk, hogy éveken át képviselője volt a főváros VII. kerületének.

*

Érdekes az is, hogy a jogi kar két kálvinista kolumnája milyen sokban hasonlítanak egymáshoz. Az egyik miniszter volt, a másik talán lesz.

Ami kegyelmes urunk, Kerékápoly, a volt és nem nyugdíjazott pénzügyminiszter, és a mi jövendő kegyelmes urunk, Szilágyi Dezső, osztatlan buzgalommal dolgoz-

nak a lithografia száméra. Amaz borokat termel, és könyveket nyomtat a „Pallas“-nál; emez pedig olyan sokszor szóval föl a képviselőházban a két utóbbi év alatt, hogy egyiküknek sem maradhatott még csak annyi idejük sem, hogy tankönyveket írhattak volna.

Improduktivitásban versenyez velük dr. L e e h n e r rágóst, aki a közjogot és közigazgatást választotta szaktár-gának, amelynek földolgozásában — a lithografia örömére és tisztelőinek sajnálatára — jogakadémiák tanárai előztek nege.

*

Könnyű belátni, hogy az, akinek igazságügyminiszterium és a polgári, törvénykezés reformja annyira igénybe veszi idejét, mint dr. P l ó s z Sándornak, tágabb irodalmi tevékenységet nem fejthet ki.

Ír helyette szép számban tankönyveket dr. Her ez eg h Mihály, akinek hallgatói legalább tudják, hogy milyen façon szerint boldogulnak.

*

Hajnik Imre jogtörténetet ad elő. Kedvenc auktora Laurent geati tanár, akinek tizennyolc kötetre terjedő szemlélödéseit a történelem filozófiája fölött első sorban ajánlja hallgatóinak világtörténelmi áttekintésül. Ami Frère-Orban a politikában, az Laurent a történettudományban: fanaticus ellenisége mindenak, ami katholikus. Szerencse, hogy a jogász-nép megelégszik a tankönyvnek betanulásával, és Laurent tudóssal keveset törödik.

Évek előtt jelent meg tankönyvének egyik része; a többi rész várat magára, mert ezeknek úgy sem enged teret a tantervnek szűk köre.

A középkor magyar jogtörténetében Hajnik lapidáris szellemével olyan alapos kutató, akivel kisebb tehetségek versenyeznek termékenységen.

*

Szakmájának kézi könyveivel bőven láta el hallgatóit

dr. A p á t h y István, aki a nemzetközi jogban barátja a non-interventio elvének. Olyan szakember, akinek befolyása volt újabb törvényhozásunk menetére.

A katholikus alapok jogi természetéről késsített jelentésével a jogaiakra tartó katholikusok tiszteletét eszközölte ki, kodifikációjával pedig az elsőrangú magyar jogtudósok között foglalt helyet.

Tankönyveinek új kiadása veszi most idejét nagyobbára igénybe. Szükséges munka ez is, de volna legalább olyan szükséges lendíteni a magyar jogirodalmon, mely hovatovább egészen a fiatal generáció vállaira nehezül. Ennek pedig vannak még olyan céljai és törekvései, amelyeket nem minden lehet elérni tudományos működéssel.

*

A lutheránu'ok hasonlithatlanul nagyobb irodalmi tevékenységet fejtenek ki a kálvinistákénál.

Sem dr. V é c s e y Tamásnál, sem dr. Láng Lajosnál nincs joga senkinek sem megütközni azon, hogy a Tisza-kormány körül szerzett politikai érdemeiknek is köszönhetik tanszékeiket. Az előbbi a római jog institúcióinak földolgazásával olyan munkát írt, amely számot tenne a külföldi irodalomban is. Kisebb munkái pedig a szaktudósnak érdeklődésére is számíthatnak. V é c s e y n azonban minden türelmet kívánva kitör lutheránus természete. Római jogi előadásaiban, ahol teheti, itélőszéke elé hurcolja az egyházat; s az ítélet természetesen tisztán protestáns szellemben hozatik. Tanítványai közül sokan ütköznek meg ezen, de egyiknek sincs bátorossága fölszólalói a tanár előítéletei ellen.

*

Amivel Láng Lajos az irodalom mezeién föltűnt, az semmiféleképen sem volt alkalmas, hogy neki a tudós nevét érdemelten eszközölje ki. Fordította Büchnert, azután Bucklet; minden áron iparkodott tehát azon, hogy minél több hívet szerezzen hazájában a külföld keresztyényellenes korszellemének. Ezek ifjúkori bünei, s nem is ezekből származik igen erős önérzete.

Ereje a statisztika és a pénzügytan, amelyben méltó társa a katholikus dr. Földes, akinek tevékenységét egyaránt használja föl egyetem és akadémia. Most terjesztették föl rendes tanárnak, s jól esik konstatálnunk, hogy nemcsak politikai érdemek révén juthatni tanszékhez az Alma Materen.

* * *

A jogi karon is nélkülözünk kellett olyan katholikus tanárt, aki meg tudná egyeztetni vallási meggyőződését tudományának követelményeivel, s aki fölhasználná a külföldi kath. tudománynak azon vívmányait, amelyekkel az a jog- és államtudomány minden részletében keresztül vihető. A kath. Staatslexikonok ideje nálunk még nem érkezett el.

E helyeit pozitivizmus, jozefinizmus stb. uralkodik, úgy hogy minden reményünket egy még föl nem derült jövőhöz kell csatolnunk.

Ausztriában a jogtanárok nyíltan bevallott katb. meggyőződése köztiszteletet viv ki. Elég dr. V e r i n g egyház-jogtanárra hivatkoznunk, aki Cernovitzon tanított régebben, majd Prágában, s csak idő kérdése, hogy a bécsi egyetem 'tanszékére üljön. Próbálná meg valamelyik vidéki jogakadémiai tanár, aki a budapesti egyetemre aspirál, Vering eljárását követői; bizonyosan mindenkorre ott maradna a vidéki városban, s tiz-huszon jogász oktatásával bibelődnék, akik talán hamar leráznák magukról a keresztény elveket, amikorrigorálzni kell följönniök.

Úsznia kell a liberális áramlattal, amelybe a viszonyok és neveltetésének egész iránya belesodorták; mert szinte ifjú-kori tanulóéveitől kezdve veszti el lassan-lassan érzékét minden iránt, ami keresztény. Amire felnő, vagy megöregszik, akkorra már csak mosolyogni vagy vállat vonni tud a keresztény tudomány fölött.

III.

A BÖLCSÉSZETI KAR.

A modern, korszellem teljes erővel hatolt be a bölcsészeti karba, amely tanárokkal igen gazdagon ellátott fakultás. Főleg magántanárok vannak itt nagy számban képviselve, akik várományosak a jövő iránt, s akiknek legtöbbje ezért jó ideig ingyen kénytelen a magyar kultúrát szolgálni, mert Magyarország szegény megfizetni mindazokat, akiknek szolgálataira utalva van.

Egyáltalán korlátlanul uralkodik — egy-két tanár kivételével — az a modern korszellem, amely „tevékeny semlegességgel“ foglalja el álláspontját a kereszténységgel szemben. A filozófia előadói Kant és a pozitivizmus hálói között vannak, s a kereszteny bölcseletről annyit tudnak, mint amennyit német professzorok jónak láttak számukra közvetíténi.

Az eszthetika egészen céhbeli, s külföldön készített racionálista mankókon sán tikál.

Az irodalomtörténet előadását protestáns tanárok monopolizálják; a világörténelem is ilyeneknek kizárolagos uralmához tartozik. A természettudományok is be vannak sorozva a külföldi eszmeáramlatba, amely legújabban tudvalevőleg halvány filozófiai stampigliával látta el a fizika és vegytan alapelveinek bölcséleti magyarázatát.

14. A filozófiai előadások, szellemük és osztályozásuk.

Legmostohábban bánnak el a tanárok az úgynevezett „bölcsészeti előadásokkal“, amelyeken előadnak egy kevés logikát, pszichológiát, nagyon kevés ethikát, nem véve tekintetbe a neveléstant, amelyben nagy versenyt

fejtenek ki a tanárok. Feltűnő, hogy épen a pedagógiát kultiválják első sorban a tanárok, mert kilenc pedagógiai előadást tartanak; pedig e tantárgyat tudvalevőleg nem is lehet a szorosabb értelemben vett filozófiához számítani. Emellett a szerény logikának heti két, (mert a modern filozófiának férnie kell az alapos, a seholasztikus dialektikától), a még szerényebb pszichológiának heti egy, (mert ignoramus-ignorabimus, s ezt heti egy órában is szépen el lehet mondani), és az ethikának (egy tanár előadásában) heti négy órával (mert ennek hallgatására a jogászság is van kötelezve, s ezért a legrentabilisabb előadás) kell megelégednie. Az esztétikának jut három, illetőleg öt óra; nehéz azután megérteni, hogy miként áldozhatnak egy órát a „bölcsészeti előadásokból“ a „történetírás és a történet filozófiája“ című kollégiumra.

Négy óra jutott hetenkint az újkori filozófia történetének, s amint látjuk, az előadásnak ezen berendezkedése teljesen megfelel T r e f o r t azon filozófiai hitvallásának, amelyet az akadémia 1888. évi nagygyűlésén fejtett ki. Itt mondotta el, hogy az úgynevezett filozófiai szellem meghatározására nálunk elég a bölcselő történetének előadása, és mellesleg a többi tudományok művelése. A miniszter meggyőződését vagy nagyon későn alkotta meg, vagy nagyon későn adott neki kifejezést. Mert a külföldön rége s-r égen sokan hódolnak ugyanilyen meggyőződésnek. Tudtunkkal eddig ennek nem adott kifejezést a miniszter; s mégis csodálatos, hogy a tanárok, mintha előre megérezték volna, lassan-lassan a Trefftz előadásai terelik be a magyar filozófiát, s ekkép működnek közre hatékonyan a magyar filozófiai szellemnek meghatározásában. Öntudatlanul működő bizantinizmus hatott itt közre, vagy Trefftz csak akkor vesz tudomást a filozófia előadásának ilyen történeti irányáról, amikor a külföldi meggyőződések nyomása alatt már jó ideje futnak a bölcselői gondolkodásnak és termelésnek ezen legkényelmesebb utján?

Heti szerény egy óra jutott továbbá a „pszichológia problémáinak“. Nagyon könnyű problémák lehetnek ezek, melyeket 18—20 órai előadásban lehet megoldani, mert egy

félévre annál több óra alig jut. Tartanak továbbá e karon „filozófiai szemináriumot“ is, a hallgatók tudományos dolgozataival, és pedig haladtak számára; ilyen Kant prolegomenának magyarázata heti egy órában, ami épen elég arra, hogy a hallgatók bölcsleti alapfogalmai kezdetlegesen, de a jövőre nézve eléggé kihatónak konfundáltassanak.

Ezekkel azután ki is vannak merítve a bölcsleti előadások.

A tulajdonképpen bölcselkedést tehát elhanyagolva a tanárok első sorban a pedagógiára vetették magukat, s hatalmas versenyre keltek, amennyiben szinte túlteng e tantárgynak előadása; s nyilván tanárjelöltek kiprepelésára céloz e berendezkedés; a speciális filozófiai tantárgyak el vannak hanyagolva; s az egésznek világosan azon irányzata van, hogy valami kevés filozófiai mázon kívül alapos okoskodást és erős bölcsleti alaptanokat ne vihessen magával az életbe azon tanárjelölt vagy jogász, aki arra van kárhoztatva — tisztelet a nagyon kevés kivételnek — hogy eme fakultáson rakja alapját filozófiai vilagnézetének.

Nem nehéz azonban kitalálni, hogy miért fektetik a • főszülyt „a bölcsészeti előadásokban“ a neveléstanra. A tanárjelölteket s a joghallgatókat, akik gyorsan kívánnak minősítetni az életre, a filozófia kérdései és problémái rendszerint nem háborgatják s a kötelező bölcsleti tantárgyakat végig hallgatják a minimális óraszámban, a legtöbbre nézve teher lévén ezen filozófiai ballaszt a szaktantárgyak mellett. És a sok pedagógiai előadás a tanárjelöltek kedvéért van; a tanárok mindegyike tehát utravalóul a maga szisztemáját akarná adni a jövendő tanárnak.

A számos pedagógiai előadással a rendkívüli és magántanárok apró serege a kitűnően katholikus tanárnak (dr. Lufári c h Ágostnak) hatását akarná paralizálni, mikor egyesült erővel, egy-két órai heti előadásban a pedagógiának külön részleteit veszik részletes megdolgozás alá. S nem haszontalan munka a bölcsletnek ezen applikált ágát művelni. Legtöbb esetben a neveléstanból visz magával a tanárjelölt kompiét bölcsleti életnézleteket; az előadások is úgy lévén beren-

dezve, hogy e tárgyra van a főszűly fektetve; a hét pedagógiai előadás (fölösleges megjegyezni, hogy a pedagógiai tanárok nagyrészt Spencer Herbert és Bain nachbetei közé szegődtek) pedig gondoskodik, hogy teljesen keresztenyeten irányban történjék ezen kistaffírozás. Zsidó és protestáns tanárok vetélkedtek ebben megfeszített versenyen. Mostanság dr. Lubrich jelenlétével még ellensúlyozva van a veszedelmes verseny; de tekintetbe véve, hogy idővel e tanárok fognak uralkodni kizárolagosan a pedagógia fölött, a jövőre nézve szomorú jelentőségűnek tűnhetik föl e körülmény. Azt mondják, hogy darvinisztikus szelekció szereint történt a fiatal tanároknak ezen kiválódása — áll a szelekció szerintük az emberi lét küzdelmeire is — azonban itt az egyesült judaizmus és protestantizmus rendezte együtt az ostromot, s felekezetnélküli létjogi címnek vették föl a szelekciót.

Túlságos fontosságot azonban, különösen több magántárnak, szükségtelen volna tulajdonítanunk; mert nagyon kényelmesen veszik előadásaikat. Rendszerint bekövetkezik, például a második félévben, március eleje, és nem egy tanár négy-öt előadásnál az ideig többet nem tartott.

A bölcselkedésre különben sincs elégé kicsiszolva az érett, tizennyolc éves ész; a tanár urak pedig rendetlen megjelenésökkel még inkább elősegítik a hallgatók elkedvetlendését, s így nagyon könnyen megesik, hogy néhány tanárnak kettő-négy-hat hallgatója van; ha pedig ezek vizsgálatra készülnek, akkor egyszerűen beemlézik a vizsgáló tanár kézi könyvét, ha van; és ha nincs, akkor fogyatékosnál fogyatékosabb Írott jegyzetek szaporítják és terjesztik a bölcsésszeti előadások csak az emlékező tehetségre támaszkodva, keresztenyetenítik el az ifjúságot; a memória az arzenál, amely egy nagyon homályos vallásközönyös meggyőződésnek szolgáltatja az anyagot és a fegyvereket. Az előadások látogatása pium desiderium marad. Legszánandóbb azonban azon tanárjelöltek helyzete, akik a bölcselkedésből különösen készülnek tanári

vizsgálatra. Végig hallgatják az előadások egész repertoárját, amelyből a logikára, pszichológiára jut a legkevesebb, óra. A kellő alap nélkül azután neki mennek a gyakorlati bölcselenek, az ethika és pedagógiának. Mindegyik tinár rezervál magának egy-két úgynevezett nagy filozófust; ezeket magyaráz-gatják nagy pietással, mintha csak forrástanulmányból állana a bölcselkedés; s mindegyikük megegyezik abban, hogy a ke-resztényiséget s azon bölcselkedést, amely végső eredményben erre utal, meghaladott álláspontnak tartja. A tanítás eredmé-nye azután az a modern zagyvalék lesz, amelynek fő jellem-vonása a dekrisztianizálás, és minden olyan tannak szives és akaratos elfogadása, amely a kereszteny alapelvekkel ellenke-zésben áll. A cél tehát, amely felé törekszenek, el lesz érve kitünen. A magyar középiskolák jövendő tanárai elidegened-tek a keresztenységtől, mert nem is ismerték becsületesen, s mert őrizkedtek öket a katholikus egyetemen az alapos meg-ismerésnek részleteibe bevezetni.

15. Dr. Lubrich Ágost

1870-ben dr. Lubrich Ágost neveléstudományi munkáját az akadémia a nagy díjra érdemesítette.

E munka tudvalevőleg kereszteny szellemben van írva, ami fölött vállat vonhatnak és nevethetnek az ifjú pedagógu-sok, akiknek azonban eddig nem volt idejük és türelmük, hasonló terjedelmű és hasonlóan alapos munkával amazt ki-szorítani.

Mi a különbség tehát 1870. és 1883. között?

Akkor, az alkotmányos korszak kezdetén, a klickuralom csirajában volt. Akkor még lehetett remélni, hogy elvhü ka-tholikus tanszéket kap az egyetemen. Akkor még nem volt im-portálva a maga csöndes vehemenciájával a keresztenyei e-nes irány.

Szóval akkor a protestáns és zsidó szövetkezet a térfog-lalás kezdetén állott.

A díjon is fölbuzdulva dr. Lubrich folytatta a keresz-

tény irányt a neveléstudományban. A hallgatóság nagy számban kereste föl előadásait. Igaz, hogy e hallgatóság a kereszteny fölfogásnak mind szűkebb méreteit hozta magával a középiskolákról, s mind kevesebb érzéket a kereszteny elvek iránt. S ez növelte a tanítás nehézségeit.

Azután következett a Stréberek korszaka. Magántanárok jutottak az egyetembe, fiatal fejjel és sok szédelgéssel, s megkezdették aknamunkájukat.

Olyan hallgatóságnál, amelyet az egyetemen kell kinevelni kereszteny fölfogásra, s ennek csaknem elemi igazságaira oktatni, nem volt nehéz dr. Lubrich tekintélyét, s evvel elveinek tekintélyét aláASN. Könnyű a tekintély ellen az ifjúságot föllázipani. A küzdelem tehát megkezdődött.

Egy zsidó magántanár — ingratus cuculus, a kiről különben alább lesz szó — vette föl a harcot, és szerencséjére a mind hatalmasabbá váló protestáns térfoglalás segítségére jött. Az ex-zsidó tanító-jelölt lépésről lépésre haladt. Eljutott a közoktatási tanács jegyzőségére, majd e tanácsban állandó tag lett, végre a mintagimnáziumot vette kezei közé, a honnét Magyarország számára középiskolai tanárokat liferál. Senki sem találkozott a tanártársak közül, vagy más fórumokból, akik Lubrichot e harcában támogatták volna.

Az antiszemita mozgalom Lubrichban támogatóra talált. Mint kereszteny maga előtt láta a zsidóságnak kétségbeejtő hatalmát, s mint az elvek embere, nem tekintett arra, hogy antiszemita meggyőződésének nyílt bevallása érdekeinek kárára válnék.

E mozgalom ellen a kormány kezdtettől fogva dolgozott kézzel-lábbal. A hatalmas zsidóság követelte az eszmeáramlat 1 egymását, s ha a kormány keze ügyébe estek, azon férfiaknak leigázását, akik bátrak voltak meggyőződésük egész hevél mutatni a zsidóság üzelmeire. Ettől fogva Lubrichnak helyzete mind nehezebbé vált.

A bölcsészeti kar sohasem tisztelte meg magát avval, hogy Lubrichot dékánjává választotta volna meg. Ennyire még dr. Kerékgyártót sem ignorálták, aki ha nem rektor,

de legalább a fakultás dékánja volt. Dr. H e i n r i c b, az ez idei dékán, aki a tanári kart addig piszkolta a napi sajtó útján, és addig erőszakoskodott, amíg kebelébe föl nem vette, most a dékáni széken ül, s lutheránus mosolylyal látja maga körül régi elleniségeit, akik vele, illetőleg sikerével megbárátkoztak. És milyen változása az időknek, hogy az egyetlen magyar nyelven írott társadalomtudományt — Lubrich irta — sikerült agyonhallgatni, elfeledtetni! És az akadémia kimúlna szégyenében, ha e munkát valami csekély figyelemben részesítette volna.

Ekképen izolálták és megtörték Lubrich befolyását. Nem kímélték a hazugságoktól sem, s szemmenszedett rágalmakkal még azt is elakarták róla hitetni, hogy semmiféle felső-iskolát sem végzett. A harc eredménye arányban állott azon halommal, amelyet a kormány az antiszemitizmus ellen ki-fejthetett. Mikor a zsidók szükségtelennek tartották a meg-hunyászkodást, s ismert faji tulajdonságukkal mertek föllépni: akkor nagyon lendítettek a küzdelmen, és ennek gyümölcsé a zsidó magántanárnak hullott ölébe. Tudju-r, hogy milyen gyorsan siettek örvendezni a zsidó lapok azon álhír fölött, hogy a pedagógiának egyetlen, katholikus elveknek hódoló tanára a dekatholizáló rendszernek és a zsidó uralomnak esik áldozatául. A jók örömére a második félévben még tartott előadásokat. Ö képviseli egymagában ezen egyetemen a katholikus pedagógiát, innét az általános zsidó és liberális öröm afölött, hogy az ő távozásával a neveléstan is kizárolagos, keresztény ténén monopólium tárgyat képezné.

De ki tudja meddig marad és meddig maradhat?

A zsidó lapok ama híréből igen könnyű következtetni, hogy a magasban miként éreznek iránta; s nem valószínűtlen, hogy onnét nyugdíjaztatásra iránti konzíliumot is kapott.

Ez eddig nem történt meg, de bekövetkezhetik legközelebb.

Közbeszéd tárgya a tanárjelöltek között a körülmény, hogy dr. Lubrich egy idő óta nem examinál a tanári vizsgálaton. Okát ennek nem tudjuk, de következményeit föl-

értjük. A brodstudium és vizsgálatokért lelkesülő ifjúság nem jár az olyan tanár előadásaira, akinek examinálása elől biztos.

Lubrichnak tehát, és vele a kereszteny pedagógiának nincs hallgatósága; míg a többi tanár, mint említettük, valóságos vásárt csap a neveléstudományi előadásokból, amelyekben kereszteny szellemet föltalálni nem lehet.

Mi az oka tehát annak, hogy dr Lubrich nem examinál? Egyszerűen félretolják és ignorálják? S ez nagyon könnyen történhetik meg.

Vagy belátra a küzdelem sikertelenségét,ő maga mondott le ebbeli jogáról, amint ezt a tanárjelöltek is gyánítják?

Bármelyik eset is álljon fönn, a hallgatóság érezni fogja, hogy terrorizmus alatt áll, s kerülni fogja dr. Lubrich előadásait, s szamba véve, hogy minden módon üldözték és diszkreditálták, — föltehető, hogy fázik e tanártól és szelle-métől, amely reá nézve biztos bukást jelent.

És evvel Magyarország tanárjelöltjei a keresztenyellenes pedagógiának vannak kiszolgáltatva, papi, világi és szerzetes tanárjelöltek egyaránt. P a u e r, a katholikus, Medveczky, a lutheránus, Bihari, a kálvinista, Kármán, a zsidó, és B o k o r, a pozitivista veszik át osztatlan uralmukat.

Íme egy fejezet az úgynevezett katholikus egyetem tör-ténetéből 1

Sorsa a katholikusnak, hogy, aki künн van, az most már nem juthat be, s csak a régibb időkben juthatott be; aki pedig benn van, azt félretolják, ignorálják és kiszorítják.

Személy esik itt áldozatul; de ki tudja, mennyi időre, a kereszteny elvek is, amelyek a magyar közéletből s tudományból egyaránt vannak száműzve.

S épen e körülmény biztosítja dr. Lubrichnak számos volt tanítványainak és az elvhű katholikusoknak köztiszteletet!

16. Dr. Medveczky Frigyes, a magántanárok eszményképe.

A „bölcsészeti előadásokon“ három rendes, egy rendkívüli és öt magántanár osztozik meg. A három rendes közül kettő protestáns, a rendkívüli tanár katholikus; a magántanárok között van három zsidó, vagy legalább zsidó eredetű, egy kálvinista; míg az utolsó, a legfiatalabb is nyilván protestáns. A filozófiának jövendő sorsa tehát a budapesti egyetemen semmiképen sem irigylésre méltó; nagy többségben zsidók «s protestánsok fogják idővel a rendes tanári székemet is betölteni.

A magántanárok különben testületileg irigykednek dr. Medveczky Frigyes (protestáns) fölött, aki öt-hat év előtt, még mint szerény magántanár tai'rozott körükbe, s most második helyen áll a rendes tanárok sorában. Sőt az új középiskolai törvény óta lutheránus gimnáziumokba jár, mint lutheránus ellenőrizni az érettségi vizsgálatokat, az államhatalom reprezentálásával. A fiatal tudóst a kultuszminisztérium az 1887/8. tanév második felében Párisba és Franciaországba utaztatta a közép- és felső oktatás tanulmányozása végett.

Hagy minden fölösleges dr. Medveczkynek jelenléte a filozófiai fakultáson, bizonyítja a körülmény, hogy teljes félévig nélkülözheték őt az egyetemi hallgatók és a tanári 'vizsgálatok. E félévben tehát előadást nem is tartott, a többi tanár pedig egyenkint is képes lesz a pszichológiai problémák, meg a filozófiai magvetőnek pótlására. Nem is szomorkodunk tehát afölött, hogy a fiatal tudósnak elutazásával kárt vallana a magyar bölcsélet; bár a sok pihenő kultuszminiszteri hivatalnok közül is ráért volna néhány előkelőbb ugyanazon tanulmányútra, amelyet még meg is lehetett volna takarítni, ha valaki itthon válalkozik a francia közoktatásügyi minisztérium jelentéseinek és ama közoktatásügynek tanulmányozására; bár a hely színén, s különösen a Párisban való tanul-

mányozás sok amenitással van összekötve. Utazási napidijakra a kegyenceknek, fényes paloták építésére kormánypárti építészeknek minden jut pénz; csak a tanítók fizetésének emelése vagy pontos kiszolgáltatása kénytelen pusztta ígéretekkel, a melyekkel szintén fukarkodnak, és papiroson maradó rendeletekkel megelégedni.

Dr. Medveczky tanulmányainak jó részét német egyetemeken végezte, s innét ritka doktrínákból összerakott elmeletet hozott magával hazára; Berlinben csak Hartmann iránt nem tudott rokonszenvezni; ezzel azonban el nem kerülhette, hogy az *Unbewusst* ne működjék életében; mert rendes tanári székét ezen világhatalomnak tulajdonítja. Irtő németül is dolgozatokat; ez utóbbiak azonban az „*Unsere Zeit*“-félé nagytudományi szakfolyóiratban jelentek meg. E folyóirat hoz közleményeket politikáról, szépirodalomról, szocializmusról, kisasszonyok és a müveit közzéposztályok számára filozófiáról, esztétikáról, szóval de omnire scibili, és még azonfelül ad novellákat és színházi kritikákat. Ama németnyelvű dolgozatok különben külön kötetben is megjelentek, érdekes álnév alatt, amelynek valódi viselője iránt azonban a német tudós világ megfeledkezett érdeklődni.

E megjegyzésekkel nem vonjuk kétségbe Medveczkynek nagy készsültségét, akinek a terméketlen filozófia mellett volt ideje a közigazdasággal is foglalkozni, s különösen a szociális problémával; s valószínűleg e körülmény imponált Trefortnak, aki közigazdasági ismereteivel és felfogásával nálunk még minden a primitív liberalizmust képviseli a negyvenes évekbeli Cobden és Bastiat szellemében. Azonban politikai érdemek is szerezhetnek bölcsleti tanszéket.

Volt ideje azután az utópikus államelméletek történetével és ismertetésével is foglalkozni, s ebbeli tanulmányainak eredményét legújabban emésztik meg azok, akik az akadémia könyvkiadó hivatalának buzgó hívei. Agyoncsépelt és agyondolgozott thémája a társadalmi elméletekről szól, Mo-

vus Tamás és Plató utópiáiról, Campanella bolondozásairól stb.

Tudomásunkkal dr. Medveczkynek ez az első munkája, amely magyar nyelven jelent meg. A théma irodalmunkban kétségtelenül hézagpótló. A filozófia tágas birodalma mellett talált tehát a fiatal tudós helyet az általános társadalmi tudományokban, sőt a közigazdaságtanban is. Széles vállak kellenek azonban e birodalmak bekalandozásához.

Egyébiránt a második félévben heti négy órában az újkorú filozófia történetét, heti két órában a 18. és 19. század pedagógiai elméleteit (mert a sok neveléstan! előadásból o is részt akar venni), ezután h e t i e g.y órában pszichológiai problémákat (szegény Arisztotes, meg aquinói Tamás I) adott volna elő, ha el nem utazik; végül filozófiai szemináriumot tartott volna, mely magvető gyakor-

latok „a hallgatók tudományos (sic!) dolgozataival“ lesznek vala egybekapcsolva, s remélhetőleg magyar filozófiai iskolát alapítanak, ha a Franciaországba való utazás csirájában el nem fojtja e szép reményeket.

Nem akarjuk sem dr. Medveczkyt, sem magunkat zavarba hozni azon kérdésnek hangoztatásával, hogy hát tulajdonképen milyen filozófiai rendszerre esküszik a fiatal tudós? Kant, Darwin, Spencer Herbert, Comte stb. stb. barátságos viszonyba állottak össze; e sok fej azután egy fejben egyesülve zavarja a türelmes magyar ifjúság fejét. Arra mérget merünk venni, hogy a kereszteny filozófiát csak híréből ismeri dr. Medveczky; a német professzorok informálták őt arról, hogy aquinói Tamás, meg a skolaszticizmus meghaladott állásponttal kísértenek a XIX. század végén.

Dr. I h e r i n g, a római jognak ethikával foglalkozó európai hírü tu ósa tehát nagyon roszui tette, hogy végre-valahára alkalmat vett magának betekinteni a középkor ethikájába. E betekintés fölötté kellemes csaló lássál járt reá nézve; mert kijelentette, hogy a filozófia történetének protestáns művelői benne ama bölcslet iránt olyan előítéleteket hagytek, amelyek elégségesek voltak arra, hogy hosszú éveken

át szükségtelenek tartsa személyes ismeretséget kötni a középkor bölcselének nagy művelőivel. Evvel dr. Ihering ethikája — saját vallomása szerint sokat nyert. Iránta tehát minden modern ember a kellő részvéttel viseltethetik; míg dr. Medveczky közbámulatot vívhat ki amaz ethikájával, amely szintén szaktárnya, s amely megelégszik Kant praktikus posztulátumainak elfogadásával, és ezeknek a mester értelmében való bebizonyíthatlanságával.

17. Kármán Mór, az első magyar pedagógus.

A katholikus dr. Korányiról jegyeztük meg, hogy megkeresztelkedése dacára ő maradt az orvosi karon a zsidóknak leghatalmasabb protektora, s hogy zsidó magántanárokat szép számban szorított be. A filozófiai karon ilyen erőteljes pártfogóról szó sem lehet, s mégis három zsidó, vagy zsidó eredetű magántanár jutott be az ifjú generáció közé. Az első-közöttük a nevezetes dr. Kármán Mór, aki e fakultáson csak magántanár, de mindenható rendelkező a tanárképző-intézetben, ahonnét Magyarország kath. és állami középiskoláinak tárnyai kerülnek ki. Nem vonhatjuk meg tőle a dicséretet, hogy a legvilágosabb fejű tanár.

Dr. Kármán heti három órában adja elő az általános pedagógiát és heti egy órában a pedagógia történetét. E tanárnak bevallottan dekrisztianizáló iránya van a neveléstanban. A többi tanár is e fölfogást osztja, de a hatásra nézve lényeges különbséggel. Dr. Kármán ügyes tanár, világosan magyaráz, lelki elevenséggel rendelkezik, s hallgatóinak érdeklődését ritka talentummal képes fölébreszteni. Többi kollegája általban prelegál, s egyszerűen lerázva magáról az óra terhére, legföllebb a tanulónak emlékező tehetségét tömi a modern pedagógiával. Ezért kárhozatosabb dr. Kármán működése.

Az ő pedagógiája vérré és hússá válik a hallgatóknál, és tanártársaié csak a kellő ballasztal terhelik a lelket, de együttvéve azt eredményezik, hogy az ezen kezekből kikerülő

fiatal tanár rendszerint a keresztenytelent nevelési iránynak hódol, s csak bámulattal tekint, angol mestereire: Spencer Herbert és Bainre, akiknek szellemi hatása e tanárok lelkét elbüvöli.

Két filozófus imponál első sorban dr. Kánaánnak: Kan t., és L o t z e, s különösen az utóbbi, akinek hálától elérzékenyülő tanítványai közé sorozza magát. A filozófiával foglalkozók előtt szükségtelen bővebben magyaráznunk, hogy a keresztenységgel szemben Lotze, a lipcsei professzor, milyen álláspontot foglalt el. ö vele egyetemben sok középiskolai tanárnak kereszteny meggyőződése szárad már Kármán lelkén, aki pedig, úgy szólvan, monopolizálja agilis szellemével a neveléstant, s akinek szinte döntő befolyása van, ennek modern irányait a fakultásra reáktrojálni Támogatja őt, a. tekintélyt az apróbb professzorok egész serege, akik akaratlanul, és talán öntudatlanul is vezéröknek ismerik el a. dechristianizáló rendszernek küzdelmeiben. Ezeké az erőteljes fiatalok, az övék a jövő. És mindennek dacára fegyverletétel mellett liferáljuk ki nekik Magyarország katholikus ifjúságát.

Kármán c. pedagógiában herbartista, a bölcselőben atheist. Mindkét tulajdonság annyira parancsolja a toleranciát, hogy aki csak Lubrichból készül a vizsgálatra, az bizonyosan elbukik; de neki streberkedésében még nem jutott, ideje, olyan terjedelmű tankönyvet írni, amely elegendő volna a tanárjelöltek szükségleteire.

Megemlékeztünk a harcról, amelyet Lubrichhal folytatott; érdemes lesz tehát Kármánnak curriculum vitae-j ével is megismerkedni.

Kármán Mór számos év előtt Lipcsében még mint Kiéi nma n Móric szerepelt, ami nem akadályozta meg abban, hogy mindenfelé magyarnak mutassa be magát. Ki küldött ék Z i 11 e r.h e z a neves pedagógushoz, s Herbart egyik legtüzesebb követőjéhez, neveléstudományt tanulni elméletben és gyakorlatban. Akik azontájt honfitársaink közül Lipcsében, megfordultak, és Kármánnal érintkeztek, nem épen kedves

emlékeik közé sorozzák a vele kötött ismeretséget. Hasonló véleményt tápláltak felőle a németek is, akiknek társaságát fölkereste. Szóval a faji tulajdonságok erőteljesen voltak benne kidomborodva. Ahol megjelent, ott első akart lenni, és nagyképúséggel imponálni. Ennek eredménye pedig az lett, hogy senki sem szerette vagy tisztelte, és senki sem félt tőle. Ilyen tulajdonságok mellett tanárait sem bilincselte le; s természetes, hogy világos, közönséges és élelmes zsidó észssel megáldva tanárainak elismerését vagy csodálatát sem volt képes kierőszakolni.

Egy kevés külföldi tudományos staffirunggal megrakodva érkezett Budapestre. Itt azután szondirozta a talajt, és tudott magának pártfogókat szerezni, akik közül nem egy sajnálhatja most, hogy vállain emelte a fiatal zsidót oda, ahova most már eljutott. Az egyetemen eltekintettek attól is, hogy a magáutanársághoz szükséges qualifikációknak híjával van. Ide tolták tehát be első sorban, s be kell vallanunk, hogy a zsidó Archimedes jól megválasztotta a pontot, ahonnét a keze ügyébe eső glóbust kiforgathatta.

A kultuszminisztériumban még élénken emlékeznek azon időkre, amikor ott Kármán igen gyakori vendég volt. A tanácsosoknak, titkároknak és fogalmazóknak mindenkoran nyakára futott. Keresett tehát olyan ismeretséget, amely ki nem állhatja, de kívánságát teljesíti, csakhogy megszabaduljon tőle. És az emelkedésében szükséges eszközöket sem válogatta meg. Hajlongott főpapok előtt, és a következmény bebizonyította, hogy nem eredmény nélkül. A Lipcséből hozott ismereteket pedig állandóan Bereitschaftban tartotta, s ezekkel hihetőleg nem egy felé imponált, úgy, hogy lassan-lassan megkezdhette első magyar pedagógusi szerepét, amelyet másoknak lealacsonyítása és tudományos érdemeinek kisebbítése nélkül nem vállalhatott volna el. Osztatlan bámulatunk a külföld iránt, amelyet átviszünk azokra is, akik a külföldön valamit vagy keveset tanulnak, vagy épen csak megfordultak, és utánzási hajlamunk e tervében segítségére jöttek.

Szóval igazi szemita ügyességgel forgolódott a fiatal

tanár, akinek mozgalmasságát végre a közoktatási tanács jegyzőségével jutalmazták meg. Itt sá-fárkodott ő egy ideig, s a kezébe jutott hatalmat kíméletlenül használta föl.

E hivatalkodása alatt azonban olyan dolgok történtek — különösen a tankönyvbírálatok körül, — amelyek pártfogói előtt is világossá tették, hogy hivatalában nem tarthatják. De föltünés nélkül akarták őt eltávo itani, s ez sikerült is akkép, hogy ugyanazon tanács rendes és állandó tagjává nevezték ki. így lépkedett ő fölfelé a Parnasszusra vezető gráduson, mindig szem előtt tartva, hogy il fant avilir, et puis détruire.

A legnagyobb ütközeti, amit életében nyert, volt az, ihogy a mintagimnáziumot, illetőleg a gyakorló-iskolát kerítette kezei közé. Kitűnő sakkhuzás volt ez részéről; mert azon fölfogást juttatta amaz iskolában érvényre, hogy pedagógiai vezető tanárra ottan szükség nincs, csak azért hogy Lubrich, a rendes tanár ne léphessen azon intézetbe szervezőnek. Mikor azután biztos volt Lubrich elleni győzelméről, önmagát neveztette ki — rendes évi fizetésre, s nem tiszte letdijra; s Kármánnak e kinevezése sem került nagy fárad-ságba, dacára hogy Lubrich javáraokmányilag volt kikötve, hogy ő, mint egyetemi rendes tanára a pedagógiának, vállalja el évi 500 frt tiszteletdíjért ama tanárságot. És ez is mutatja, hogy amilyen arányban emelkedik Kármán, ugyanolyanban hanyatlak Lubrich befolyása. Ez utóbbi például elfogadja a közoktatási tanács jegyzőségét azon reményben, hogy a tanárképezde szervezésében döntő szava lesz; de amikor látja, hogy ezt a tanács beleszólása nélkül végzik el, egyszerű notáriusságra sülyedni nem akai-ván, a jegyzőségről lemond; Kármán azonban, aki mindenből tud tőkét verni, az állást elfogadja, s S z i ly ajánlatára Horváth Mihály püspök ki is nevezeti a zsidó pedagógust. S mikor végre a tanárképezde Kármán hatalmában volt, mikor a tanárjelöltek nagy száma kegyelmének volt .kiszolgáltatva, dühösebben vette föl a harcot Lubrich ellen. Mert ő amaz intézetnek pedagógiai vezetője, ő vizsgál a neveléstanból —

míg Lubrich jó ideje, hogy ír ár nem vizsgál. S jaj azon tanájelöltnek, aki Lubrich könyvéből készül, s jaj annak is, aki Lubrich előadásait látogatja.

A hatalmas zsidónak e mellett középiskolai tanárságra sincs képesítése. E minősítés nélkül lett egyetemi magántanárrá, s nőtt Magyarország középiskolai tanárainak fejére. És nem volna perfekt zsidó, ha gscbaftelési szellemmel nem volna telítve, s ha e szempontból állását nem tudná kizsákmányolni.

Legalkalmasabb tér gyanánt kínálkozott az olvasókönyvek gyártása. Olvasókönyveket drága pénzen oktroyálni a nagy számú magyar középiskolára, évenkint ezekből új kiadást rendezni: nem megvetendő mellékkereset. S Kármán e részben is monopóliumot akart magának teremteni. Valamint Lubrichot iparkodott diskreditáni a napi sajtó után és előadásaiban a hallgatók előtt: úgy indított hadjáratot a T o a o r-V árad i-féle olvasókönyvek ellen. Több lap ezen olvasókönyveket — bizonyosan Kármán inspirációjára — kíméletlen és igazságtalan kritikában részesítette, s megjegyzendő, hogy épen akkor, amidőn a két szerző könyveit elfogadásra nyújtotta be a közoktatási tanác-hoz. Kálmánnak manœuvre-je nem sikerült; a legelőkelőbb középiskolák fogadták el a Tomor-Váradi könyveket, miután a tanácsnak nem volt bátorsága visszautasítani azokat, amelyek a Kármán olvasókönyveivel szemben — kereszteny fölfogás álláspontjáról is ritka előnyöket mutatnak föl. Mert a Kármánei, amellett, hogy magyar nyelvi hibáktól hemzsegnek, és meséikben a bűnök s kereit és ügyességét dicsőítik, továbbá erotikus helyzetek festésével zavarják a fiuk agyvelejét, a mythologiát túlságos részletezéssel állítják előterbe, s a pogány világnézet aggodalmasan pontos ismertetésében vannak elfogulva, szóval tudatos következetességgel kerülik a kereszteny fölfogás érvényre juttatását. Világos a tendencia Kármán olvasókönyveiben, mert mély hallgatással vonja el a tanulók figyelmét a kereszteny világnézettől. A zsidó pedagógus tehát itt sem tagadta meg magát.

És most, hogy fölkapott a hatalom polcára, s hogy senki sem meri kötelességeinek buzgó teljesítésére figyelmeztetni, valóságos the spirit of a gentleman-nel (mint Bürke nevezi) hanyagolja el egyetemi előadásait. Szegény lateinernek nézi hallgatóit, s elégnek tartja, ha csak pilulánként adja be nekik neveléstudományát. Heteken át nem tart előadást a herbartista professzor, akinek herbartizmusa és lotzeismusa az atheizmussal határos; ez azonban nem fog akadályt képezni arra nézve, hogy minél előbb nyilvános rendkívüli tanárrá neveztessék ki, ami majd ismét nagy hasznára válik pedagógiai monopóliumának.

E tanártól függnek tehát Magyarország papi, világi és szerzetes tanárjelöltjei. S ezek kivétel nélkül kénytelenek alávetni magukat az ő keresztenyellenes neveléstanának.

Küzdelemmel, de nem nagy fáradtsággal jutott e hatalomhoz Kármán. A katholikus elemek széthúzása, könnyelműsége vagy bűnös konvenciája segítették győzelemhez, amelyet rendkívül nehéz lesz kezeiből kicsavarni; mert első sorban minden erejével fog az ellen dolgozni, hogy hatalma tőle elragadtassék. S ebből következik, hogy kereszteny érzelmű vagy felfogású tanárt nem bocsát a neveléstudomány tanítására, s ő lesz annak leghathatosabb ellenzője, hogy Lubrich esetleges távozásával gondoskodva legyen e katholikus tanárnak némi pótlásáról.

Felülről indul ki tehát a középiskolák korlátlan elkereszténytelenítése, amely ellen pedig újabban tudvalevőleg sok a panasz.

18. Dr. Alexander, dr. Bánóczi és a Filozófiai írók Tára.

Filozófiai tantárgyak előadására untig elég volna a kilenc tanár, aki az 1887/8. tanév második felében hirdetett előadást. Legnagyobb részük azonban hetiegy-két-négy óránál több előadást nem tart, s az olyan tárgyak is, mint „a tör-

ténetírás és történet filozófiája” a bölcsészeti előadások közé soroztainak. Ezt dr. Alexander Bernét heti egy órában adja elő, s ezen kívül többet be se tekint az egyetemre. Azelőtt több órányi előadást tartott hetenkint; ambíciójának azonban szárnya szakadt, mióta előadásait csak öt-hat hallgató látogatta.

E zsidó származású tanár is az ügyesebbek és eleve nebb szelleműek közé tartozik; sajátságosán kifejlett érzéke van azonban az irodalmi svindli iránt. Kant életéről és műveiről adott ki több év előtt nagyobb munkát, természetesen „eredeti”. Aki csak magyarul tud, az e könyvet bizonyosan nem olvassa, aki pedig németül ért, az szívesebben fordul azon német könyvedhez, amelyekből „eredeti” munkáját a fiatal tanár lefordítva összeírta. Akkortájt 1882-ben a „Pesti Napló” kritikusa ezen plágiumot igen épületesen mutatta ki. Sokat kívánnánk e dr.-tól, ha azt követelnök tőle, hogy a skolasztikához is értsen. Ebből a tanárok tutti quanti egy betűt sem értenek, a régi tanári generáció egy tagján kívül. Hanem azért névtelen rugdalódzásokat szeret elkövetni dr. Alexander a keresztenyel bölcselő ellen. Új évig ’ő vezette az „Egyetértés” tanügyi rovatát, sok szószt és hig levelet vezetve e rovatba, és fölénnyel spékelt nyugodtságot affektálva. Történt akkor, hogy egy fiatal erdélyi pap (dr. Sándorffy Nándor) skolasztikus alapon írt logikáit a kézikönyvét, jól megválasztva a bíráló fórumot, az E.-nek beküldötte. A különben jeles könyv dr. Alexandert olyan hangulatban találta, mint akinek már régen nem volt alkalma nyomtatásban rúgni a skolasztikán. Vagy harminc sorban tehát kegyetlenül végig húzott rajta egy modern doronggal, amelyet különféle német professzorok inspiráltak. A fiatal! magántanárok természetesen helyeselték az ütleget; az Egyetértésnek jámbor olvasója pedig legújabbkori borzadályával és (szinte részvettel) vehetett tudomást olyan tanárok létezéséről is, akik a középkori bölcselő napfénnyre hozásán munkálkodnak. Elég legyen mindenre azt mondani, hogy ne sutor ultra crepidam; maradjon tehát dr. Alexander Kant,

Schopenhauer, meg Taine kaptafájánál; üttesse erre görbe sarkú, szellemi cipőit; most pedig, miután csak rendszerint egy-két órai előadással erőlteti meg magát, vegyen leckéket Arisztotelészből, meg a skolasztikából, amelyre nézve a dr. Medveczkyéhez teljesen hasonló forrásokból szokott meríteni.

Dr. Alexander Bernát és dr. Bánóczi Jói séf (ez utóbbi szabadkőműves is), zsidó származású fiatal magántanárok összeálltak, és a „filozófiai iróktára“ című vállalatot indították meg több év előtt. Az akadémia anyagilag támogatja őket, mert szellemi támogatása úgy sem használná nekik sokat. Nyolc füzetnél több eddig napvilágot nem látott.

Előadásait az utóbbi is igen kényelmesen veszi. Heti egy órában filozófiai konverzatoriumot tart, és exegetikai formában magyarázza Kant prolegomenáit, amely a filozófiai írók tárának egyik részét képezi, s amelynek tehát vevőket amaz előadás hirdetésével szerezne, ha a bölcsészethallgatók nem véhetlenül csekély számban érdeklődnének af prolegomenák iránt. Dr. Alexandernak kétségtelenül nagyobb érdemei vannak a filozófia körül, mint dr. Bánóczinak. Az előbbi legalább eredeti-fordított munkát adott ki Kant és műveiről; sőt egy igen ügyes könyvet írt a pesszimizmusról, amelyet az akadémia a Gorovedijjal jutalmazott meg; még az utóbbi Révai és Kisfaludy Károly életrajzának megírásában gyakorolta filozófiai elmeét, és mellette társzerkesztője a filozófiai írók tárának, amelyben az önálló megjegyzések szakaszoltott másai Kirchmann hasonló irányú német vállalkozásának és a szöveg magyar fordításán is erősen megérzik a német fordításnak befolyása, még a szöveg magában kétsegkvül Kant, Taine, Descartes, Schopenhauer stb. érdeme.

Csalódnék azonban az, aki dr. Bánóczit irodalomtörténeti kapacitásnak gondolná. Irodalomtörténésznek ugyan hatámasan imponálnak azon soronkívüli oldalrugások, amelyekkel Révai életrajzában a skolasztikát illeti; de másrészt Csapolyi akadémiai tag tönkre is tette a rabbi-képzőintézet fiatal dr.-ának irodalomtörténeti reputációját, mert a

Itévai életrajzában elkövetett szedelgéseket és felületességeket testes kötetekben kellett rektifikálnia. Kisfaludy Károly életrajza sem nyújt többet, amennyit az egyetemen hillani; néhány eredeti oklevélre való hivatkozás azonban történettudósí staffírunggal látja el a munkát laikusok szemében. Az akadémia elismerése e könyv iránt tiszán a klikkuralomra vezethető vissza. Az irodalmi svindli iránt tehát egyformán kifejlett érzéke van dr. Alexander és dr. Bánóczinak, a magyar filozófia e Kasztor és Polluxának.

Ez utóbbi filozófiai magántanárságának genézise tehát elégére titokszérű; delegfölebb a filozófiai írók tára képezheti bölcselkedő érdemeiket. Ennek megindítását azonban a publikumnak egy bizonyos szenvedélyére alapították, amelyet a punctum sexti magyaráz ki. A vállalat első könyvét, az ártatlan Descartesnak egy értekezése és elmélkedései képezik; a második könyvnek tartalmát azonban Schopenhauernek azon parergái és paralipomenái közöl válogatták, amelyek a nemi ösztönnek, a szerelemnek stb. schopenhaueri magyarázatát adják. A filozófia-sóvár közönség örömmel üdvözölte a magyar bölcsleti irodalomnak illetén gyarapodását. Jöttek azután a fekete kávéba fuladt Kantnak prolegomenái, Hume vizsgálódásai az emberi értelemről, a jó Erdélyi Jánosnak kísérletei a magyar filozófiatörténetéről, Tainenek munkája a XIX. század franciaisan naiv spirituahsstáinak olcsódicsögű döngötésével (Péterfy Jenő fordításában), majd verulámi Bacone Nóvum orgánumának első része, S csak egyetlen egy eredeti munka: Alexanderé a pessimizmusról. Nem kis szerénység kell tehát ahhoz, eredeti munkával állítani be Kant, Descartes stb. társaságába, és a filozófiai írók tárába, ahol e szó: „filozófiai“ nyilván nagyon ruganyos értelemben vétetik.

Ama komoly munkákra természetesen vevő kevés akadt; és a szerkesztők is belátták, hogy filozófiai pornografiával csak csalogatni illik a közönséget, nem pedig állandóan evvel táplálni; s azért maradt Schopenhauer egy kevés fii ezernek a filozófiai írók tárában. A vállalat tehát egy kicsit

megfeneklett; mert hét esztendő alatt nyolc füzetnél többel nem árasztották el a könyvpiacot.

És mit szólna az akadémia, ha a filozófiai írók tárába ama bőlcseleti cég kereszteny bőlcselőket venne föl? Nem vonná meg a vállalattól támogatását? Egyébként a kereszteny filozófia olyan kemény fa Alexander és Bánóczi számára, amelybe nem Kant, Descartes, Schopenhauer, meg Taine fejszéjével lehetne vágni. Ezt tehát az ő kezük alól szívesen nélkülözzük.

Beült tehát a két fiatal tanár az egyetemre, magántanári várandósággal, és lesi az öregek kidőrését, készítve a rendes vagy rendkívüli tanárságokra való folyamodást, amelyhez mellékelik a filozófiai íróknak diszkötésbe foglalt tárát, irodalmi működésük és a magyar filozófia bizonyítékaként.

19. Dr. Pauer Imre, a nagy filozófus.

Dr. P a u e r Imre, nyilvános rendkívüli tanár, a pozsonyi jogakadémia volt tanára az 1887/8. tanév második fehében a legszorgalmasabb volt heti óraszám dolgában. Nyolc órája van hetenkint, ebből négy jut „az ethikai eszmék és elméletek kritikai fejezetére“, két óra (nagyon kevés!) a logikára, „összefoglaló logikai fejezetések“ címén, és végül hasonlóképen két óra a középiskolai pedagógiára, „különös tekintettel a hazai középiskoláakra“. Kilenc tanár közöl ő az egyetlen, aki logikát és ethikát ad elő; de a nagyszámú pedagógiai előadásokból is részt vesz ki magának. Ennyire hanyagolják el a budapesti egyetemen a logikát, akkor, midőn H u n f a 1 v y, a rektor alkalmat vesz magának panaszkodni afölött, hogy a hallgatókban fogyatékos a tudományos és a filozófiai szellem.

Pauer irodalmi működése összpontosul a következőkben: írt logikát, tapasztalati lélektant, pedagógiát, és megírta a filozófia történetét. A metafizikában revelálódik mindenkinél filozófiai meggyőződése és vilagnézete; elégségesnek tartjuk tehát 196 lapra terjedő metafizikájával foglalkozni, amely nem

is olyan terjedelmes és tartalmas, hogy rövid szemlében végig ne nézhetnénk rajta.

Metafizikájában Pauer sorra veszi a metafizikának, mint tudománynak magyarázatát; azután az ontológiát, kozmológiát, pszichológiát, a természetes isten tant, és végül jut hely a metafizikai rendszerek méltatásának is; — s mindezt, csak 196 lapon.

Érdemesnek tartjuk Pauer módszerével is megismertetni olvasóinkat. Az eredetiséget ettől megtagadni nem lehet. Mert a metafizika különböző részeiben ismertetve a spiritualizmus, dualizmus, theizmus, materializmus, darwinizmus, pantheizmus stb. stb. tanait, részletezi a maga álláspontját, amit „nézetünk szerint“, „szembetűnő“, „elfogulatlan bírálat után“ stb. szavakkal vezet be, lavírozva és balanszírozva több olyan rendszer között, ami alább fog kiderülni. A kereszteny bölcslet, és az ezzel kapcsolatos dolgok azonban sohasem feszélyezik dr. Pauer Imrét.

Szembeötlő tehát mindenekelőtt a következő definíció (11. oldal):

Mi a metafizikai tudomány sajátlagos tárgya? minden tudománynál könnyen meghatározható e tárgy, csak a metafizikánál nem. A metafizika tárgya nem körvonalozható szabatosan. Tárgya az érzéki és érzékfeletti egyaránt. minden dolog fölött lehet filozófálni (sic) A metafizikának nincs különös tárgya, épen ezért a tartalom vagy tárgy nem is szolgálhat kiváló megkülönböztető jegy gyanánt a többi tudományuktól A metafizika forrása a tiszta ész. Ha valamely ismeret a tiszta észből származik, úgy bizonyos, hogy nem meríthető azon tárgy közvetlen észrevételéből, amelyre vonatkozik. Nem tapasztalás folytán nyer érvényességet, hanem a tapasztalás előtt tiszta észbelátás által. Az észismeretek tehát a priori ismeretek.

Kant reine Vernunftje itt tehát máig világosan feltűnik a láthatáron. A fönti sorokat pedig Leverrier esetével magyarázza Pauer, aki tudvalevőleg a Neptun-bolygó födözte föl csillagászati számítások alapján. És Leverriernek előleges ismerete Pauer szerint apriorisztikus (!) volt.

Továbbá, ugyancsak Kant tanítása szerint Pauer a priori és a posteriori synthetikai ismereteket különböztet meg, bár az ismerésnek nélkülözhetlen föltételeit a tapasztalásban találja föl.

Figyelmünket azután a következő mondás bilincseli le (14. oldal):

Amit a metafizikában felkutatni kell, az érzékié-
1 e 11 i, ami a jelenetek mögött rejlik, s amit épen azért
csakis gondolkodással lehet fölkogni. A metafizika olyan
tudomány, mely nem a jelenetek értelmezésével, hanem az
ezen jelenetek mögött és felett rejlő, érzék alá nem
eső lényeg felkutatásával foglalkozik.

E sorokból is kiérzik Kant tanulmányozása. Ilyen előzmények után nyugodtan áttérhetünk a kategóriákra, és hallhatunk valamit a skolasztikáról (15. oldal):

Arisztoteles után különösen a skolasztikusok foglalkoztak a kategóriák tanával; azonban szörszálasogató kicsinyes fejezetések a tudományra nem voltak kiható jelentőségűek. S csakis Kant fellépte okozott nagyobb mozgalmat, s adott is lendületet a tannak.

Aki csak nagyon keveset is foglalkozott a skolasztikával, az tudja, hogy e bölcsleti iskola elfogadta Aristoteles kategóriáit; Pauer tehát a legutóbb idézett részletben nehezen beszél olyan meggyőződéssel, amelyet a skolasztikának tanulmányozásából merített volna.

A kategóriákat — folytatja a 17. oldalon — nem tekintjük Kánttal pusztán szubjektív gondolkodási formáknak, melyek függetlenül minden tapasztalástól, sőt a tapasztalást megelőzőleg tisztán értelmünk kifolyásai; sem tapasztalati fogalmaknak, amelyeket az értelelem tapasztalás után szerez, a létezőktől való egyszerű elv önnatkozás-abstrakció által: hanem oly általános nézpontoknak, alapfogalmaknak, melyek a tapasztalás előföltéte és közvetítése mellett értelmi működés folytán dedukálhatók.

A szegény skolasztikusok bizony absztrakció utján csinálták maguknak az általános fogalmakat, s így a kategóriákat is. Pauer nem hajol meg Kantnak formái előtt; de azt hiszi,

hogy a kategóriák „értelmi működés folytán dedukálhatók.“ Mit dedukál, ha nincs miből dedukálni, és hogyan dedukál, ha nem absztrahál az érzéki tapasztalásból vett általános fogalmaktól egészen a kategóriákig?

Itt az ideje azonban megmondanunk, hogy miért tartjuk Pauert nagy filozófusnak. Aki Kant és Arisz-toteles mellett tud kategóriákat föltalál a i, az méltó arra, hogy neve a másik kettő mellett említessék. Ide igytatjuk tehát minden további megjegyzés nélkül Pauer kategóriáit; és ezek a következők: alapkategória a lét fogalma; azután következnak a meghatározottság, a lényeg, sub st antia, accidentis, okság, kölcsön hatás és célszerűség kategóriái. Exegit monumentum aere perennius

Ezek után áttérhetünk a metafizika többi részeire, ahol a lavirozás és balanszirozás veszi át korlátlan uralmát Nehezen gondolta át alaposan a teremtésről szóló kereszteny tant az, aki erről a következőképen nyilatkozik (43. oldal) j:

A teremtési elmélet által adott azon magyarázat, hogy Isten teremtette a létezőket semmiből, csak úgy érthetetlen és meg foghatlan, mint az előbbiekt (t. i. a könyvében ismertetett rendszerek) bárme-lyike. Mire nézve önkényt következik, hogy e kérdés megoldása túlhaladja az emberi ész határait, miután ott, hol avégtelen eszméjét belekell vonnani a magyarázatba, értést eszközölni lehetetlen.

Egyenesen a hitre kell tehát a teremtést átutalni, mint „érthetetlen és megfoghatlant.“ Nem nehéz itt a szofizmát fölismerni. Érzékelhető, vagy a képzelem elé állítható fogalmat nem lehet alkotnunk a teremtés aktusáról. De minden szempontból érthetetlen marad az, ami logikailag vezethető? Pauer minden, a végtelent is megakarja ismerni, teljes tartalmában; azt a keveset pedig, amihez abból véges eszünkkel eljuthatunk, büszkén utasítja vissza, mert nem kapja meg az egészet.

Kézzelfoghatóbb talajt találunk végre lábaink alatt, mikor az életerőről olvassuk a 69. oldalon a következőket:

Az életerőnek, mint valamely magasabb rendű hatványnak fölvétele csakugyan nélkülöz minden tudományos alapot (!). Elvitázni nem lehet, hogy a természettani nézet felel meg leginkább a tapasztalati tényadatoknak, s így a tudomány mai álláspontjának.

Nem azon értelemben vagyunk mi az életerőnek barátjai, mint a milyenben veszi a modern természettudósok egy része. Ahogy ezt ők képzelik el, úgy lehet rajta sok kitvetni valót találni. De a természettani, értsd: a lelketlen anyagból aequivoca generatio vagy más anyagelvi módon életet támasztó nézet nem magyarázhatja az életnek, a szerves lényeknek keletkezését, s amit szofizmákkal és vérmes föltevésekkel hoznak le természettudósok e tapasztalati tényadatokból, az nem elégítheti ki a metafizikát. Ilyen vérmes föltevés H u m b o l d t Sándornak Pauer által idézett nézete, aki már a múlt század végén képzelt el, hogy az élet keletkezésekor a mostaniaktól különböző erők működtek közre, amint ezt a materialisták még most is szükséges hipotezisüknek veszik föl.

A darvinizmussal dr. Pauer látszólag nagy kedvteléssel foglalkozik; a 196 lap közül tizenhármat szentel neki csak egy helyen, és könyvének több részében is gyakran foglalkozik vele. E kedvtelésnek tudható be a következő filozófiai világnezlete (74. oldal):

E kérdés sem tartozik még a fudományilag végleg megállapított kérdések közé. Csak annyi bizonyos, hogy állati és emberi lélek között tapasztalatilag éles különbség létezik, melyre nézve az ember magasabb létosztályt is képez: ez azonban épen nem zárja ki a lehetőséget, hogy a fejlődés folyamában az emberi lélek is fokozatosan fejlődött magasabb hatvánnyá s azáltal egy magasabb lét-osztály életalapjává, melynek azután ép úgy megvannak a maga alakulási és fejlődési törvényei, mint akármely máslétalaknak.

A 91. oldalon pedig ezen véleményét a következőkkel toldja meg:

A tudomány mai álláspontjának leginkább felel meg a Darwin-féle elmélet. A teremtési el-

mélet a szerves világban mutatkozó legtöbb, kivált a fejlődésre, és összehasonlító bonctanra, valamint a durványos szerkezetre és átmeneti alakokra vonatkozó tüneményekkel e lalentében áll.

Világos, hogy e sorokban éles ellentét mutatkozik a bőlcselő és a hívő között, amelyet a tanok szempontjából nehéz volna áthidalni. És természetes, hogy ugyanő „könnnyen megcáfolhatok n a k“ tartja a darvinizmus elleni érveket. Némi koncessziót ad nekünk avval, hogy elismeri, hogy a darvinizmus nem magyarázza meg a szerves lények első keletkezését, ami világos ellenmondásban áll egyik, fönnebb idézett mondásával.

Meggyőződése továbbá dr. Pauernek, hogy a darvinizmus a vallással sem ellenkezik. Valamint Kopernik, Galilei és Newtonnak fölföldözései előtt meghajtott az egyház, úgy fog békét kötni a darwinizmussal, amely azután hasonlóan ama fölföldözésekhez át fog menni a közstudatba. E remény azonban csekély tájékozottságot árul el a természettudományok történetében. Kopernik egy pápának hatható pártfogása mellett terjesztette tanait, s adta ki könyvét; Newton tanai ellen egy pápának sem jutott eszébe tiltakozni, s azokat még a nagy tudós életében adták elő papi férfiak és jezsuiták egyházi egyetemeken. Galilei „E pur si muove“-jének legújabban végleg megállapított története pedig több tanulmányt igényel, mint egy Jókai-féle regény előszavának elolvasása.

Kuriózumképen ide igtatjuk az akaratszabadságnak precíz definícióját is (118. oldal):

Szabadságunk csak abban áll, hogy cselekvés előtt a felmerülő indokok felett tanakodunk, azokat szemközt állítjuk, s közülük valamelyiket a külső és belső természethatásokhoz képest eldöntő okká teszszük, mely szerint cselekedjünk.

Egyik gyökeres hibája dr. Pauernek, hogy nagyon sokat akar tudni. Rendkívül érdeklődik ő például a lelki működések mikéntje és hogyanja iránt; minden kettő természetesen szoros összefüggésben van a lélek lényegével;

de eddig egyiket sem sikerült „szigorúan tudományos rendszerrel“ kimutatni. Szerinte sok dolga lesz még ebben valamint „a lélek és test összeköttetésének magyarázatában“ a tudománynak, anatómiának, fiziológiának stb.

Állítson maga elé az asztalra zöldbabot Du Bois-Reymond, Maxwell, Kekulé, Thompson, Wurtz vagy Wundt, és mondja meg, hogy miként vagy hogyan vannak csoportosítva abban a molekulák; és a jövő fizikusai meg fogják-e ezt mondhatni? A léleknek mikéntje és hogyanja pedig nem ér föl a zöldbabéval.

Pauer örökösen „a tudomány mai álláspontjával“ födi magát, ha nem képes érdemlegesen tárgyához szólni. Ezen álláspont alatt pedig a materialista és darwinista természettudományokat érti. A spirituálizmusra nyilván haragszik; érti pedig alatta könyve végén a Leibnitz-féle monadizmust, és könyve közben a theizmust, amely a kereszteny fölfogásnak felel meg. De miután a lélek lényege, működéseinek mikéntje, a lélek és test összeköttetése „a tudomány mai álláspontja“ szerint előtte zavaros, Írhatja a következőket:

A kívánt eredmény (t. i. a lélek halhatatlansága) megállapíthatása csak a tények szigorú számbavétele által lesz lehetséges s nem üres abstrakciók és okoskodások által, melyek egyáltalán nem viszik előbbre e kérdést, mint ezt a spirituálizmus tételei és érvei bizonyítják.

Szerencsétlen theologusok és kereszteny bölcselők, akik e spirituálizmus alapján tudjátok és hiszitek a lélek halhatatlanságát!

Majd az Isten és a világ közötti viszony ismertetésénél sorra veszi a dualizmust, a theizmust, pantheizmust, és beleszöve az anyag örökkévalóságát, a következő bölcsleti hitvallást teszi le:

Nézetünk szerint teljes érvényű s tudományilag minden tekintetben megalapított és igazolt elméletű, melyben minden csak felmerülhető nehézség alapos és tudomá-

nyos megoldást nyerhetne: egyikök sem szolgálhat. Emez elméletek mindegyike egy kísérlet más és más alapon fejtegetni az Isten és a világ közti viszonyt; nagyobb vagy kisebb tudományos készültséggel és érvekkel értelmezni az összlét eredetét és kifejlődését s eszközölni tudományos meggyőződést.

Szoros értelemben vett tudást azon - bár egyikök rém alapit, mert mindegyiknél fordulnak elő nehézségek, melyeket az értelmi belátás világával, a tudomány mai álláspontján még nem lehet eloszlatni. Mire nézve a metafizikának e kérdést illetőleg sem lehet más feladata, mint kijelölni amaz utat, melyen a kívánt megoldás elérhető — vagy legalább minden jobban megközelíthető leszen.

Hogy azonban csak az elfogulatlan természeteszlelér, s a geológiai kutatásokra, az asztronómiai és fizikai észleletekre alapított következtetések útja — az már kétségtelen. (166—167. oldal.)

S ha ez kétségtelen, akkor Pauerra, a fiozofusra a jövő geológusainak, fizikusainak és asztronomusainak szükségük nem lesz. A metafizika föladata, ama tudósoknak az utat kijelölni. Azonban geológusok stb. nem szorultak Pauer tanácsára, akire nézve csodálattal lehet elmondani, hogy miért filozofál, ha nem a bölcselöknek, hanem a természettudósoknak vállaira hárítja át a terhet? Vagy csak azért bölcselkedett, hogy újonnan föltalált kategóriáival Kant és Aristoteles mellett foglalhasson helyet?

A természetes istentanban Pauernak az a meggyőződése, hogy „vannak népek, ahol nincs nyoma az Istenről szóló tudatnak”; és hogy Kant érvei az Isten léte bizonító argumentumok ellen „teljesen [igazak].” Ilyen alapon állíthatja azután „a tudomány mai álláspontjáról“ a következőket: (154. oldal.)

Minden tekintetben bebizonyított és tudományilag is kétségevonhatlanul megalapított elméletet, mely által a felvetett probléma, érthetőleg lenne megoldva: épugy nem képeznek, mint ilyenül nem fogadható el, ellenkező álláspontra a theizmus ... A tudomány mai álláspontján tudásilag megállapítani Isten létét véges eszünknek lehetetlen.

Csak minél szorosabban kell fogni ezt a véges észt, hogy a ég Isten létének bizonyítása sem foglalhasson benne helyet. Laplace nem találta meg távcsövében az Istant; dr. Pauer „a metafizika feladata és a tudomány mai álláspontjához“ képest utasítja a geológust, hogy keresse öt a földben, a csillagászt, hogy keresse távcsövével a csillagok között, és a fizikust, hogy hőben, villamosságban, fényben, vagy a szerkes és szervetlen vegytanban akadjon nyomára — de filozófia és metafizika nélkül.

Nyilvánvaló tehát előttünk Pauer bölcsészeti álláspontja, ha ugyan bölcselétnek lehet nevezni az eddig kigondolt rendszerek ismertetését, s azon véleményének kockáztatását, hogy azoknak egyikével sincs megelégedve.

Kereszteny bölcselő az, aki a jövőtől várja a lét problémáinak megoldását, és bölcselő az, aki e problémák megoldásához — az új kategóriákon kívül — semmivel sem járul?

Pauer tehát nem válik ki tanártársai közül, és mert nem válik ki, méltó arra, hogy legközelebb rendkívüliből rendes tanárrá neveztessék ki.

20. Dr. Beöthy Zsolt, Greguss eszthetikája és a kér. széptan.

Az úgynevezett „bölcsészeti előadások“ tanárait egyetlen egynek kivételével méltán róhatja meg igazságos kritika. Kiemeltük, hogy három rendes tanár közül kettő protestáns, s ezek között a harmadik helyen áll a protestáns dr. B e ö t h y Zsolt, az eszthetika tanára. Heti óráinak száma öt; s ebből is kettő „Faust és az ember tragédiája“ foglal le. Döntse el különben dr. Beöthy maga, hogy vájjon ezen előadás a bölcsészeti előadások között indokoltan foglalhat-e helyet? Akik e két költemény összehasonlítása iránt érdeklődnek, azoknak nem volt föltétlenül szükséges dr. Beöthy előadásaira járni; a nagyszombati főgimnázium egyik régibb

értesítőjében mi sok szépet olvastunk Gőthe és Madáchnak ezen alkotásairól.

A másik előadás eszthetikával, illetőleg a szép főformáival foglalkozik, heti három órában. Lemcke, Vischer, Carrière, Taine stb nagyon okosan tették, hogy hamarabb születtek dr. Beöthynél; és végre Jungmann, az innsbrucki jezsuita eszthetikus sem tehet róla, hogy a budapesti egyetem tanára nem vesz tudomást alapvető és keresztény elveinek létezéséről.

Kimondhatjuk tehát bátran, hogy dr. Beöthynek a keresztény eszthetika iránt érzéke nincs. Javalhatta pietás, vagy akár mi más indok Greguss eszthetikájának kiadását; de az az erős meggyőződés, hogy a magyar széptani irodalom evvel gazdagodik, kimagyarázza azt, hogy Jungmann a megvetéssel határosán lehet ignorálni. Nem emlékezünk, hogy dr. Beöthy munkáin valaha éreztük volna a jezsuita hatásait. Amit a külföld ignorál, ami ellen a külföldnek nyíltan vagy leplezetten kereszténség ellenes eszthetikája ignorálással védekezik: annak mi sem jutunk tudomására itthon; és kiválólag nem a protestáns tanárok.

És ezen csodálkozni nem is lehet; mert nem egy professzor van a mi egyetemünkön, aki a katholikus tudomány vívmányairól csak annyiban vesz tudomást, hogy épen a bevallottan nem keresztény alapokon álló folyóiratok kicsinyelő és gúnyolódó rezencióit olvassa el, és ezen recenziók után beszél és diszkreditál.

Más irányban azonban nem akarunk semmit se levonni dr. Beöthy érdemeiből, ö a Kisfaludy-társaság titkára, s mint ilyen beleillik azon társaságba, amelynek e'nöksége és választmánya csaknem kizárolag protestáns, ö a szorgalmatudósok fajtájába tartozik, s szobatudósnak sem merném nevezni azt, aki a nemzeti színészettel sokáig tanulmányozta. A regényirodalom sem ismeretlen előtte; bár a közönség „léhásága“ az oka, hogy regényeit kevesen olvassák. Teljes tárgyilagossággal tehát ki lehet róla mondani, hogy céhbeli eszthetikus, s mint ilyen annyiban dicséretre méltó,

hogy már mint rendes tanár — akik pedig rendszerint kínéveztetési oklevelükön nyújtóznak el, — a tanszékére vonatkozó érdem bebizonyítására nagyterjedelmű munkát írt a tragikumról, amelynek hibája az, hogy a céhbeliség látszik meg rajta. Számtalan eszthetikus által végigtaposott racionalisztikus országúton sétál, s ezzel teljesen meg van elégedve; de mi helyt valaki kevesebb ballasztal áll útjába, mint tette ezt. Rákosi Jenő, ugyancsak a tragikumról írt kis munkájával[^] kénytelen kitérni az eredeti és erős okoskodás elől.

A dekatholizáló és protestántizáló irányra nézve ezúttal is elmondhatjuk, hogy nem új keletű. Mert elég furcság, az esztétikát beerőszakolni a filozófiai előadások közé,, sőt a széptannak alkalmazását tragédiák magyarázására is. Még nagyobb furcsaság azonban, hogy az eszthetikai tanszék betöltésére protestánst használtak; a katholikusok tehát nem foglalkoznának eszthetikával, vagy az elhalt G r e g u s & Ágost protestáns eszthetikusokat nevelt előszeretettel a katholikus egyetemnek? Ilyen körfülmények között azután bizonyos, hogy a kereszteny eszthetikáról, amint ennek alapvonalaiból a kiváló Jungmann állapította meg, szó sem lehet egyetemünkön. Fölénnyel vonnak vállat fölötte a céhbeli dölyf alkalmazásával, de könyvébe nehezen tekintettek be valaha. E sorainkkal nagy derültséget fogunk kelteni dr. Gyulai Pál előtt, ha rendkívüli elfoglaltsága mellett ezekről tudomást venne. Mert a Budapesti Szemle kálvinista szerkesztője a jezsuita Jungmann fölött nevet, de csak nevet; s ez elég. Nekünk pedig elég e nevetés annak konstatálására, hogy a budapesti katholikus egyetemen a kereszteny eszthetikát vagy kinevetik, ami szerfölött tudományos és irányzatosság nélküli eljárás, vagy tudomást sem vesznek rólá; s ha ez utóbbit teszik, akkor tudják, hogy miért cselekszik.

Az irodalomtörténet körül azonban tagadhatatlanul érdemei vannak a nagyszorgalmú dr. B e ö t h y n e k. Kézi könyvét katholikus és állami középiskolák egyaránt használják; bár az előbbieknél tankönyvválasztásához férhetne né-

hány szó. Irodalomtörténeti monografiái is a tiszteességes munka eredményei s méltán válnak ki azon sok kísérlet közül, amelyekkel az utóbbi idők alatt vetődött fölszinre a fiatal tanárok egész serege. És ilyen szorgalom kifejtése mellett még sem jut ideje az eszthetikának szélesebb körű művelésére, amelynek pedig rendes tanszékét köszönheti. Legutóbb azonban, miután megírta a tragikumról szóló munkáját, kiadta Greguss Ágost széptanát; hála és a magyar tudomány iránti elismerés indokolhatja ezt; bár jogos várakozás az is mindenki részéről, hogy végre fogjon hozzá ő maga -az eszthetikának teljes feldolgozásához, és hogy emancipálja magát azon német és francia ballaszt alól, melyet türelemmel hord magával mindenhol. Érdeklődéssel nézhetünk ezen bizonyosan el nem maradó eszthetika elé, amelyre nézve óhajtjuk, hogy az a külföld eredményeinek teljes és felekezeti szükkeblüségtől ment figyelembevételével állítassák össze.

Greguss eszthetikájával szükségtelen részletesebben fogalkoznunk. E könyvnek kiadása bátran elmaradhatott volna, mert fogalomzavart fog okozni, és a kereszteny elvek megtántoritását az olyanoknál, akik kizárolag ama könyvnek használatára volnának utalva.

Gyökeres hibája a " tökéletes tájékozatlanság a kereszteny bölcslet terén, amelyre valósággal naiv tévedések képes ráfogni. Evvel kapcsolatban azután Greguss túlságosan el van fogúívá a német pszichologizmus tanaiban, amelyek — a modern szellemű eszthetikusok szerint is meghaladott — szerintünk téves álláspontot képviselnek. És épen ez bizonyítja, hogy Greguss könyvében minimumra apad az eredeti, a produkáló gondolkodás. Sőt tisztelői vigasztalásképpen még arra sem hivatkozhatnak, hogy Greguss a magyar népnek szép-érzése alapján konstruált eszthetikát, illetőleg hogy e szép-érzsének lélektani alapjaiból indul ki.

E mellett végül a primitív darwinizmus, a magával teljesen tisztába jött és raffinírozott racionalizmus, és a kereszteny erkölcsi elvekkel szemben meglepő cinizmus jut azon eszthetikában szóhoz.

Pietás, vagy a kereszteny széptanban való teljes tájékozatlanság indokolhatja tehát ezen részben idejét múlt, de a modern szellembe vágó könyvnek kiadását?

21. Dr. Bokor József és a Magyar Filozófiai Szemle.

A „Magyar Filozófiai Szemle“ egymaga, áll szemben a temesvári „Bölcsleti Folyóirattal“, amely minden dicsekves nélkül legyen mondva, annak jóval fölötte áll. Indokoltnak tartjuk, foglalkozni itt az előbbivel, amely ez idősréint egymagában képviseli nálunk a modern bölcselkedő szellemet. Dr. Bokor József, magántanár a szerkesztője, sőt az utolsóelőtti, akit a filozófiai előadások tanárai közölt foglalkozunk. A Szemle, mint ez évfolyamának első számából látjuk, céljául azt tűzte ki, hogy „a pozivus műszt rendszeresen összermesítse meg a magyar irodalommal“, s erre „a hazai tudomány és a közérdek szükségleteinek mérlegelésével“ határozta el magát a folyóirat szerkesztősége, amely „erőihez Képest, érvényesíteni fogja a pozitivismus alapgondolatát, anélkül, hogy a filozófia főkérdését: az alany-tárgy viszonyát szemlélődéseinek sorából kizárná.“ E rendszert főleg a közoktatásra és pedagógiára fogja alkalmazni, ami szerintünk e bölcsészeti folyóiratból neveléstudományi és közoktatás politikai fióklapot fog csinálni.

Nem célnunk e helyen részletes kritikát mondani a Szemle fölött; csak mellesleg említiük, hogy a füzetben Schopenhauer Jenő, a zombori törvényszék volt filozófus Írnoka hat [lapon át] banalitásokat írt Schopenhauerről. Berlin tudvalevőleg utolsó menedékhelye és vára a hegelizmusnak, amelyet csak elültöltő puskákkal védelmeznek. A bölcselő Írnok ugyanitt, egy hegeli muhájával pályadíjat nyert; s miután e filozófiai rendszer Németországban is divatját múulta, föltehető, hogy benszülöttek nem igen törték magukat a pályázat után. A nyertes munkára a berliniek nem akartak nyomdafestéket pazarolni. Utoljára is imponáló marad, ha valaki a XIX. század utolsóelőtti évtizedében Hegellel foglalkozik, s még;

inkább kuriózum, ha ilyen férfiú Magyarországon akad. Trefort tehát kezébe vette Schmitt neveltetését, aki azonban a bölcselettel való foglalkozásában be fogja látni, hogy Hegel osztatlanul a kulturtörténeté egész világ-dialektikájáva'. A Szemle ez év folyamának első füzetében⁴ továbbá franciaiból van fordítva az értekezés, melynek címe: Az idő eszméjének kifejlődése az öntudatban; Zala Györgynek aradi emlékszobráról és a pedagogiumról ír maga a szerkesztő; míg „a gazdászat fogalmának kifejlődése az újkorban“ című értekezés a Szemléből egy társadalomtudományi folyóirat után kiált, amelyben inkább találna helyet, mint egy filozófiai szemlében. Rá át h Arnold L. végül a khemiáról ir a pozitív filozófia rendszerében. Ezekkel azután könyvismertetéseken kívül ki van merítve a Szemle tartalma, amely alig aevezhető névre szert tett filozófusaink találkozó helyének.

Joggal tételeztük tehát föl, hogy a Szemlének második füzeté hoz majd érdekesebb bölcseleti értekezéseket. Hattszor jelenik meg egy esztendőben, öt íves füzetekben; azt gondoltuk tehát, hogy harminc ivet a magyar filozófia is képes esztendőnkint termelni.

E várakozásunkban csalódtunk annyiban, hogy a második füzet első értekezésének címét ilyenformán találtuk: „államigazgatási elvek és rendszerek.“ E dolgozatot egy pozsonyi jogtanár írta, s az öt ívből kettő foglal el. „Mit tesz az: megismerni“ cím alatt B a 1 á z s y Dénes ír, s „a lélekre vonatkozó elméleteket“ dr. B u d ay József állítja össze a folyóirat pozitivisztikus programmjának megfelelőleg. A füzet többi részét folyóirat-szemle és könyvismertetések foglalják el. A Szemle, amint ez magától értetődik, az akadémia támogatása mellett jelenik meg; de ugyanazon tudományos intézet, amely még saját kiadású fordításaiért sem meri el-vállalni a felelősséget, nem felelős a Szemle irányáért és tartalmáért sem.

Szóval ezen bölcseleti folyóiratunk szerény csónakját modern szellők mozgatják a magyar filozófiának sekélyes vizein.

E rövid kitérés után átérhetünk a Szemle szerkesztőjének bölcseleti álláspontjára.

Dr. Bokor filozófiai világnézletét dr. Öreg János „erkölcsiség szabad akarat nélkül” című s 1880-ban Debrecenben megjelent munkájának ismertetésében reverbálája; s ez elég nekünk, hogy valamikép világossá tegyük magunk előtt bölcseleti álláspontját. Dr. Öreg az induktív, a természettudományi módszert akarná alkalmazni a szabadakarat nélküli erkölcsiség beigazolására. A nem föltétlenül és nem teljesen pozitivista dr. Bokornak nézete tehát az,

hogy a természettudományi vizsgálódás még oly eredménydus sikereiben sincs kezesség arra nézve, hogy ugyanazon sikereket fogjuk elérni akkor, ha e módszert nem a természeti tárgyakra, hanem a tőlük konstitutív alapjaiban különböző szellemi tárgyakra fordítjuk.

Ezen örvendetes és sokat ígérő kijelentést még a következőkkel toldja meg:

A módszernek fölvilágosításai kizárolag a szellemi tárgyak saját beltermészettelből származhatnak, s ennek magyarázásában jut bő helye a spekulációknak.

Van valami skolasztikus mellék-iz ezen állításokban, s aki örömmel hatolna tovább az ismertetésben, azt reményeiből fölrázza a burokjából előkerülő pozitivizmus;

Ahhoz, hogy az erkölcsi világ összes intézményeivel, elveivel egyetemben kielégítő magyarázatot leljön, az a legelső teendő, hogy meg kell szabadulnunk attól a babonától, mintha magyarázásának útja az elcsépelt determinizmus és a vele ellentétes liberum arbitrium indifferentiae tanában volna keresendő. Mindkettő megszűnt önálló elven nyugodni. Az utóbbit természetesen a természettudományi vizsgálódás tette törekéssel, s ma már nincs is számbavehető védejé. Az előbbi, tudnivalók a természettudományi vizsgálódás új köntösébe öltözökött hajdani — s jelentőségét csupán az ellentétes liberum arbitrium indifferentiaek köszönő determinizmust el kell ejteni s felnyitni az utat az erkölcsiség s a szellemi élet tényeken nyugvó tanulmányának.

Epedve kellene most már valami „t é n ye k e N nyugvó új ú t r ó l“ olvasni az ismertetés további folyamában. Ez azonban elmaradt. Kíváncsiságunk nem lesz kielégítve, s kinos várakozásban vagyunk arra nézve, hogy vájjon dr. Bokor megtette-e már az első lépést azon az utón? Vigaszta-lódhadtunk azonban azzal, hogy az erkölcsiséget szabad akarat nélkül paradoxonnak tartja. Előbbi kijelentéseiből következik, hogy a deduktív módszertől sem irtózik; de ugyanaz, aki a szellem beltermészetéből készül spekulálni, elveti a keresztény filozófia álláspontját, s újat kíván, újat vágy alkotni. E gyöngé ellenmondást s kisebbszerű filozófus büszkeséget némi hódolattal elismerjük valami nagyobb bölcselő ingeniumnál, például a magába vonuló Descartesnál vagy a Stadt dér reinen Vernunftban működött Kantnál s nem dr. Bokornál.

Mit jelentsen továbbá az a „szellemi élet fényein nyugvó tanulmány?“ Puszta abstrakciókból okoskodik a keresztény bölcselét, mikor épen a szellemi élet tényeit, az öntudatot s belső világunkat tanulmányozza?

Az ő álláspontjára ráíllik, hogy: Etwas dunkel zwar — Aber es klingt recht vvunderbar. Az akarat szabadságát tehát dr. Bokor szerint egészen újból kell magyaráznunk, elismernünk, bizonyítanunk. Tudományával azonban épen ő, aki e merész követeléssel lépett a bölcselő világ elé, nagyon keveset járult amaz új útnak kövezéséhez és alapozásához.

Mi azonban azt hisszük, hogy jobban teszi, ha valamivel több időt fordít a liberum arbitrium alaposabb megismerésére; rázza le magáról Comte előíleteit, mint Cartézius tette, mikor csak a „cogito ergo sum“ maradt lelkében, ha már nagy filozófusok ujítás-vágya ragadta meg ifjú lelkét; ne fogadja el másoknak kritikáját a keresztény filozófiáról olyan könnyedén; s ami fő, gyógyuljon föl abból a modern betegségből, amely mindenkre eredetiséget parancsol, akkor, midőn a régi készen van, s a régi tan jó, s amikor üdvösebb reprodukálni ezt, alkalmazni a modern tudománynak igazi

vívmányaihoz, ezekkel megegyeztetni, és esetleg magyarázni, mint sem újat hajhászni komikussá válható tudományos büszkeséggel.

22. Bihari Péter, a polihisztor.

A „bölcészeti előadások“ tanárai közöl még dr. B i-h a r i Péter maradt hátra. A kálvinista főgimnázium rendes tanára, és a budapesti katholikus egyetemnek .magántanára; s egyike azoknak, akik hévvel küzdenek amellett, hogy végleg telepedhessenek meg ezen egyetemnek árnyékában. Heti négy órában adja elő „a nevelés és oktatás elvét és gyakorlatát történelmi és lélektani alapon.“ Tehát ő is egyike a sok pedagógus tanárnak, bár a neveléstan nem képezi erős oldalát. E körülmény azonban semmikép sem háborgatja ezen szorgalmas komplítort és polihisztor, aki egyforma nyugalmossal képes írni logikát, lélektant, a filozófiai tudományok enciklopédiáját, általános és hazai művelődéstörténetet, embertant, egyetemes és részletes eszthetikát stb. többé-kevésbé testes kötekben.

Uralkodik benne a kálvinista fölfogás, s nem is csoda, ha felekezetéhez húz; legkevésbbé sem fanatikus, mert fölérti, hogy a protestáns tudomány főleg akkor tud a modern tudomány mezébe öltözöködni, ha nyugodtságot affektál. Világnézletébe beleszorult a modern tudománynak quintessenciája annyiban, hogy, teszem, a pozitivistákkal együtt nyugodtan hajt fejet az emberi lét „megfejthetlen“ kérdései előtt, s szívesen balanszíroz a modern fiziológusokkal — a pszichológiában.

Az úgynevezett nagy filozofusok pedig az ő szemeiben is nagyok. Bölcészeti meggyőződését Kálvin dogmái sem háborgatják; a kereszteny filozófia természetesen terra incognita neki, s épen úgy mint dr. Medveczky előtt, I h e r i n g előtte sem eléggé kolumbusi nagyság.

Elöttünk fekszik például dr. Biharinak lélektana. A könyv címe in genere: lélektan, és a szövegen kijelenti, hogy

csak tapasztalati lélektant fog 130 lapon át magyarázni. Elég okos, hogy világosan és határozottan nem tagadja a lélek halhatatlanságát, de e kérdést az „észleges“ lélektanra utalja át, melynek megírásába eddig — nyilván időhiány folytán — tudomásunkkal még nem foghatott.

E könyv szerint azt, hogy az emberiség „egy vagy több emberparttól“ származott-e, eddig nem lehetett megállapítani. Dr. Bihari (illetőleg a „nagy“ filozófusok) szerint „az akaratak közötti harmónia“: a j o g.

Az erkölcsi és vallási érzelmek tárgyalásánál pedig olyan vastag és szemenszedett a konfúzió, hogy szinte csodáljuk, hogy a kalvinizmus, ha még tart keresztyén^alapelvre, megűri ama tanoknak előadását felekezeti gimnáziumában. E tanár állandóan nagy betűvel írja Isten nevét, akit világ-szellemnek nevez, és az akarat szabadságát sem tagadja; keresztenyi szemforgatással utal a gondviselő Istenre, de Voltaire szerint magyarázza a vallásos érzelem keletkezését.

Az ő tankönyve szükségesnek tartja a „vallás tartalmának fejlődését“ az emberiség világnézetének változásával; és előtte a vallásalapítók (tehát Krisztus is) egyformán rendkívüli emberek, „akik előtt (indiscriminatim) leikök szent felbuzdulásában a hit mélyebb igazságai megnyilatkoztak.“ Alkalmilag azután, ahol szükség van rá, kenetteljes kálvinizmussal használja a szentírási kifejezéseket, amelyek valószínűleg az orthodoxok megnyugtatására vannak szánva.

Különös azonban, hogy aki annyi sokféle könyvet állít össze, eddig még nem ajándékozta meg irodalmunkat neveléstant munkával. Legutóbb azonban előadásai kizárolag e körül forgolódtak s ezért van reményünk, hogy e közben a körülbelül két év óta szünetelő irodalmi működés új táplálékot nyert.

Kíméljük meg magunkat attól, hogy Bihari művelődéstörténetébe és eszthetikájába betekintsünk. Bizonyára sok üdvös és protestáns dolog van ott összehordva a külföld művelt államaiból.

23. A kereszteny filozófia bent és künt.

A mondottak után nem szükséges hosszasabban bizonyítanunk, hogy a budapesti egyetemen a kereszteny filozófia kellőleg nincs képviselve. Egy tanárra nézve körülbelül azt jegyeztük meg, hogy et tu mi fili, Brute! S főleg e körülmeny bántja mindenkit, akik azt hitték, hogy a kereszteny filozófia előadásáról gondoskodva lesz. Mert e kinevezéssel csak por van hintve azoknak szemei közé, akik elég naivak elhinni, hogy a ruha és a meggyőződés között bizonyos elengedhetlen kapcsolatnak kell fönnyállani.

Végig mentünk egyenkint a tanárokon, akik bölcsészeti előadásokat tartanak; és mindenjára vonatkozólag bebizonyítottuk, hogy nem állanak kereszteny alapokon, f>öt hogy ezeket felekezeti vagy tudományos előítéleteik miatt megismerni vagy méltatni is képtelenek.

Találkoznak természetesen olyan frivil urak is, akik egyszerűen nevetnek kívánságaink fölött, és azt kérdezik tölünk, hogy hát ultramontán filozófia előadását követeljük-e, mikor a modern tudomány azon már Descartes óta tette magát túl, s mikor egyházi férfiak maguk úgy nyilatkoznak ama bölcseletről, hogy az hátra maradt, s hogy ami benne jó, azt a modern filozófia át is vette. Hivatkoztak azután a külföldi egyetemekre, ahol szintén filozófiai konfuzizmust tanítanak, ezen egyetemekről pedig senki sem mondhatja, hogy nem állanának európai színvonalon. A magunk részéről sietünk bevallani, hogy egy részben a kereszteny bölcselét tanítóiban rejlett az ok, hogy három század óta a protestantizmussal együtt a modern filozófia kiszorította azt a fölső iskolákból; sőt ugyanezen tanítók, még ha egyházi férfiak voltak is, amahhoz húztak, s alaposan kitömették magukat a középkor bölcselére iránti előítéletekkel. Elég oktalanok voltak azon alapot rúgni el 'lábaik alól, amely nélkül bizonyosan beletévedtek a modern bölcselét útvesztőjébe, amelyet az

után behurcolva a theologiába, olyanféle álláspontra jutottak, mint egy Pfleiderer, meg a többi német hírneves protestáns theologus, akik fölhúzva a modern bölcselők divatos szabású öltönyét, végleg eldobták maguktól a keresztenység alapelveit.

A scholasztika, amely Magyarországon erőteljesen volt képviselve a XVII. és XVIII. századokban, később ugyanazon sorsban részesült, mint a többi Európában; megvetették, elfejtették nálunk is. Nem is lehet azért csodálni, hogy szinte kihalt. Helyette a filozófiai konfúzió ütötte föl sátrát, amely meggyőződésének terét nomád módra változtatta. XIII. Leó adott annak erőteljes lökést, bár a kezdeményezés mélyen nyúl be elődjének uralkodási éveibe; s a lendület, amelyet az utolsó évtized alatt vett a kereszteny bölcselő, jót enged remélnünk arra nézve, hogy a budapesti egyetemen is fölvirul ennek hajnala. E remény azonban — legalább közeli teljessé désére nézve — bűnös optimizmusnak látszik.

Sikerült végre elhódítani a kereszteny bölcselőt elől az egyetemeket, s e század közepéig, sőt ezentúl is a felső iskolákon tudományos monopólium volt behozva, amely szerint szóhoz juthatott a tanszékeken Kant, Hegel, Schelling, Fichte, a skótok, Comte, Taine vagy Baader stb. csak aquinói Tamás nem. A külföld végételenül imponált nekünk; sőt el is nyomta abbeli képességünket, hogy valaha produkálunk önnálló magyar filozófiát. Szellemi erejével nya kunkra ült, s a reprodukcióra kényszerített. Filozófusainknak tehát még csak az a vigasztalódásuk sem maradt hátra, hogy valamiképen számot tehetnének a modern filozófia történetében, s hogy az úgynevezett nemzeti filozófiát tudnák kellőleg képviselni, ha már büszkélkedni akarnánk a bölcselőtnek nemzeti fölfogásával. Azok, akiket az irodalomtörténet bölcselőknek nevezett el, a külföldi irányok meghonosításán kívül többet nem számíthatnak. Vandrák, Tarczy, Cserei, Imre stb. stb. csak ekképen mérlegelhetők. így volt ez régen, így van ez most; s azon mentegetőzésen sem akadunk fönn, hogy a magyarnak természete nem hajlandó filozofálásra. A

tanulók tanáraiktól látják a külföld reprodukcióját; valósínű tehát, hogy ők is elszoknak az ama történelemben számot tévő termeléstől.

De a modern bőlcselet monopóliuma épen a külföldön most már meg van törve. A német katholikusoknak sikerült dr. Herrling bárónak, és több társának, aki világi ember, tanszéket szerezni. Egyszerre nem lehet gyókeres gyógyítást vinni véghez, de azért vívmány számába mehet, hogy több német egyetemen alkalom van adva az ifjúságnak, a kereszteny filozófia elveivel megismерkedni, s egyptére ez elég.

Ausztriában még a hetvenes években nagy garral hívták meg az aposztata papot, a pozitivista dr. Brentanot a bécsi egyetemre professzornak. Azóta odaát is változtak viszonyok; a minek eredménye, hogy legutóbb dr. Ehrler tanárt kinevezték a cernovici egyetemhez. E férfin katholikus meggyőződésű, s ama egyetemen a kereszteny bőlcseletet fogja tanítani. Zsidó liberális képviselők e kinevezés miatt meginterpellálták dr. Gutschach kultuszminisztert, akinek volt bátorssága bevallani, hogy valakinek kath. meggyőződése nála nem akadály a kinevezésekben. Már a tudomány szabadságának érdekében is tehát előbbre vannak- Ausztriában, mint minálunk.

Bizonyára intoleráns a budapesti egyetem filozófiai kara, amelynek tanárai a tanárajánlásoknál olyannyira vigyáznak a kereszteny filozófia üldözésére, hogy iáiig hiszszük, hogy ilyen jelölt vagy pályázó már be merte volna adni folyamodását. A zsidó és protestáns magántanárok serege pedig már előjoggal rendelkezik a rendes és rendkívüli tanszékekre. A budapesti egyetemen tehát szinte lehetetlenség, ami Ausztriában történt; s még lehetetlenebb azon körülmény, hogy az említett dr. Eltért Gautschnak egy olyan bonni tanár ajánlotta, aki a kereszteny filozófiát illetőleg ugyanazon álláspontra jutott a mi dekatholizált egyetemünk tanáraival, anélkül, hogy bőlcseleti konfuzizmust tanítana. A bonni tanárt pedig ismeretlenül is fölkérjük, hogy ezen összehasonlításért meg ne haragudjék. S a bonni tanár megmutatja,

hogy tudja tisztni azt, akinek van bátorsága nem neszni s modern áramlattal, s aki mégis dicsekszik ennek teljes ismeretével, amelyet kötelessége fölhasználni, magyarázni, de cáfolni is a keresztény bölcselétek előadásában. És erre az esetben csak a tudatlan vagy a hazug mondhatná majd, hogy antiquált és petrifikált álláspont.

Szóval a tudomány szabadsága a budapesti egyetemen olyatén svindli, amelynek ótalma alatt zsidók és protestánsok tűrják ki a katholikusokat, és klikkszerű monopóliummal uralkodnak, s rontanak el egész generációkat. Konstatáljuk tehát, hogy a tudomány szabadságának szempontjából is hátra van Magyarország a külföld mögött.

Első lépés a javításra, egy olyan tanárt ültetni be eme egyetemre, aki ex professo foglalkoznék keresztény filozófiával, s ennek részeit adná elő, amellett, hogy a modern bölcselében is teljes jártasságot tanúsítana. Milyen szerény kívánság ez; s az elpakolásra szánt kétszázzer szörből ilyen tanszékre is kellene jutni födözetnek! Iniciatívat arra nézve sem a beteg vagy egészséges Treforttól, sem az egyetem intéző köreitől nem várhatunk. Mert ilyen törekvéseknek addig állják útját, amig tehetik; épen mert érzik, hogy az ő konfuzizmusuk nem fogja megakadályozhatni a keresztény filozófia diadalát. Ez pedig első sorban kemény logikával vérteti a lelkeket, s másodsorban nem nevel olyan katholikusokat, akik saját élhetetlenségök és gyöngeségök fölött röhögnek. Az erős meggyőződés, ha sokban nyilatkozik, félelmetes hadsereget alkot, amely a zsidó és protestáns monopóliumnak könnyen véget vethet. Ezt érzik előre, talán öntudatlanul, a professzor urak s ezért jeligéjük, amelyben minden apró zsörtölődésük dacára megegyeznek: Niederhalten, szóval abzug a keresztény bölcselétek!

24. Történeti előadások- Dr. Kerékgyártó Árpád.

A filozófusokkal végeztünk. Egyet-mást elfogunk mondhatni azon tanárokkról is, akik „történelmi előadá-

sokat" tartanak. Az előadások e nemét, hozzászámítva a műtörténetet tizenöt tanár látja el. Hat rendes, három rendkívüli, és ismét hat magántanár.

A rendes tanárok szeniora: dr. Kerékgyártó Árpád, aki heti hat órában kultúrtörténetet és V. Ferdinánd korát adja elő. Nem említettük volna fel a tanár urat, aki iránt, mint tudós, hazafi, és mint jó katholikus iránt nagy tiszteettel viseltetünk, ha épen az ő példáján és esetén nem kellene bizonyítanunk, hogy protestáns tanárok miként viseltek az olyan kollégáik iránt, akik nem átalják a nyilvánosság előtt As bevallaniakatholikus megggyőződésüket. Fölmentve érezzük magunkat az adatok fölsorolása alól, mert ezeknek részletezésével talán gyöngéd érzelmeket sértenénk; de az is bizonyos, hogy a szövetkezett kálvinista, lutheránus és zsidóba oltott katholikus tanárok — értjük az egész filozófiai kart; aki ártatlan, az ne vegye magára — nem kiméinek fegyvert; nem harcolási módot és modort, csakhogy dr. Kerékgyártót a térről leszoríthassák. Ennél többet nem akarunk mondani.

E küzdelemnek azonban két homlokegyenest ellenkező eredménye van. Az egyik az, hogy ugyanazon urak, akik egy akadémiai klikknek befolyásos alkatrészét képezik, ki tudták vinni, hogy a tudós tanár eddig csak levelező tagja az akadémiának, s hogy e dicsőséget kénytelen olyan ifjú urakkal megosztani, akik z ddók, szabadkőművesek, vagy kálvinisták. Ez utóbbi urak érdemeiből sem akarunk levonni semmit; de az is botránnyos, hogy az akadémiának semmi érzéke sincs a distinkciók iránt; mert a levelező-tagok ugyanazon padján hagyja ülni az ifjukat azon tudóssal, aki évtizedek óta fáradhatatlan szorgalommal kutat. A nagy tudomány előtt az egyéni tulajdonságoknak háttérbe kellene szorulniok. S míg a nevezett tanárok lázasan munkálkodnak azon, hogy dr. Kerékgyártót háttérbe szorítsák, s már is élvezik fáradozásaiak gyümölcsét: addig a jeles tanár osztatlan tisztelet és népszerűségeknek örvend az egyetemi ifjúság körében. Amióta tanár, azóta több ezer tanítványa volt, akik közül mindenki,

s e sorok írója is beisméri, hogy tőle sokat, nagyon sokat tanult. Előadásai a filozófiai karon a leglátogatottabbak közé tartoznak; mert azon nagyon kevés tanár között ő az első, aki évtizedeken át minden órájára elkészült, s aki épen, mert háttérbe van szorítva, osztatlanul él tanári és tudós hivatásának. Tanítványainak szeretete és hálája kárpótolja dr. Kerékgyártót a mellőzetésért és méltatlanságokért. Több hazafit nevelt ő az országnak, mint dr. Gyulai Pál és dr. H e i n r i c h Gusztáv összevéve; s nagyon jól ismeri az ő érdemeit azon Magyarország, amely nem a Budapesti Szemléből, meg a mesterséges háttérbe szorításból szerzi információt. Az akadémiai klikk-uralmat sem vádolhatjuk vaksággal, mert jól lát és hall; de hát minden klikkuralomnak az a lényege, hogy a napnál világosabb érdemek előtt is becsukja szemeit.

Dr. Kerékgyártó népszerűségének nagy okai vannak, óz ő mélyen érzett hazafisága soha sem chauvinista, és sohasem ellenkezik a történettudománynak megállapított eredményeivel. Azon kozmopolitikus szellő, mely a fiatalabb tanárok ból kifújt a melegebb hazafiság érzelmeit, őt nem tántorította meg. Távol áll tőle a tudós nagyképűsködése is, s a· ért tartozik azon nagyon kevés tanár közé, akik megközelíthetők a tanuló ifjúság által, s akik emiatt tekintélyükből semmit sem veszítenek

A hazai történetírás terén érdemeit szükségtelen részletzni. Fraknói és ő alapította meg a magyar kultúrtörténetet, azon különbséggel, hogy dr. Kerékgyártó a jövő történetírónak olyan vezérfonalat, és olyan anyagot bocsátott rendelkezésére, amely biztos alapot nyújt részint további kutatásokra, részint a meglevő anyagnak végérvényes földolgozására. A magyar történet chronologiájában pedig dr. Kerékgyártó valóságos unikum, a szónak kitüntető értelmében; és másrészről nincs párja a történeti tényeknek hatámas logikával és mindenoldalú bűvárlattal való megállapításában. Ezek a tudós érdemei, amelyeket nagyon bőven lehetne részletezni; a tanár érdemei pedig azok, amelyeknek alapján áll megérdem-

tett népszerűsége. Szóval az ő tudománya minden felölel, ami a magyar történetre vonatkozik. Egyformán van tudomása valamely vidéki lapban megjelent apró történeti értekezésről, vagy tanár kollégáinak kutatásairól és munkáiról. A legfiatalabbaknak vívmányait épen úgy értekesíti, mint dr. Salamonéit, aki évek hosszú sora óta csak Budapest főváros történetével foglalkozik. Ezért állanak előadásai mindenig színvonalon. De amíg ő senkit sem ignorál: addig öt mindenki ignorálja; mert fölötte fukarkodnak nagy érdemei -nek hangos beismérésével. És e körülmény dr. Kerégyártót cseppet sem zavarja. Nem keseredik el, s a tudós léleknyugalmával kutat tovább fáradhatatlanul, s még talán legbizalmasabb körben sem jut eszébe efölött panaszkodni, Nem érzékenykedik, mint több fiatal tudós, aki rögtön kész a hírlapi nyilatkozattal, ami a közönség figyelmének fölébresztésére szintén alkalmas; s a Rawdon Brown-féle híres ingerültséggel sem rendelkezik, hetven éve dacára, de nem is bizonyíthatnának rá egy Brown-féle előítéletet vagy tévedést sem az összes magyar történetírók. Az ő nemes érzelmei nem szenvedtek csorbát az életnek keservesen agyarkodó küzdelmeiben. De ha őt nem, tisztelőit bizonyára fölháboríthatja ezen nagy ügyességgel és szemességgel berendezett ignorálás. Az akadémiai — csaknem kizárolag protestáns és zsidó — klickuralomnak természetesen van befolyása az egyetemre is; s ha leszorítják az egyetemen, háttérbe szorítják az akadémián is. Erre vonatkozólag sok jellemző adatot sorolhatnánk föl. És első sorban azt lehetne kérdezni, hogy mikor kuttatt dr. Kerégyártó az akadémia, vagy mondjuk, az ország költségén külföldi levéltárakban, például a nyári szünidő alatt, amikor nem egy tudós köti össze az utilet a dulceval? Más, kisebb vagy nagyobb szünidők alatti tudományos külföldi küldetésére sem emlékezhetik vissza a jeles tanár. Mert hát a dulce-k körül nagy a verseny; ő pedig olyan, aki az arénába nem akar leszállani, hogy ifjúkkal birkózzék; aki pedig nincs a tál körül a XIX. század utolsóelőtti évtizedében, az valószínűig éhes marad. Tehát ő

bizonyosan nem survival of the fittest ezen küzdelemben. Sajnos, hogy ama távollétet a magyar történettudomány is megéhezte; és bizonyos, hogy a távoltartásról is alaposan gondoskodott a klickuralom.

Az egyetem ignorálása szükségképen egészíti ki az akadémiát; s ebből nem csak azon általunk első sorban fölemített mellőztetés következik, hogy a külföldi levéltárakban dulce-kkal egybekötött kutatás soha sem volt dr. Kerékgyártónak szánva. Másod sorban utalhatunk azon jellemző körülményre, hogy a jeles tanárt egy másik előnyben sem részesítették soha; mert egy esetben sem használták föl az okmánytárak kiadásánál szükségelt közreműködését. Az akadémia rászorult a jogi kar egyik tanárának közreműködésére ugyanazon munkálatban, ami nem szemrehányás-képen van mondva; de dr. Kerékgyártót következetesen ignorálta. Az erdélyi, az anjoukori s a többi okmányok sajtó alá rendezésének fáradságát jó pénzért szemesebbek vállalták magukra. E jövedelmező mesterségből is kitúrták tehát a jeles tanárt, akitől legnagyobb ellenségei sem mondhatják el, hogy a diplomatiákhoz, vagy régi okmányok kibetűzéséhez nem ért annyjt, mint bármelyik benfentes és győzelmes riválisa. Mellékesen jegyezzük meg, hogy e mesterség olyan kapós és olyan rentábilis, hogy néhány ifjabb és öregebb tudós éveken át sem dolgozik máson, mint oklevelek másolásán és rendezésén, amelyek testes kötetekbe gyűjtve az akadémia padlásán, nyilvános könyvtárakban és antiquariusoknál fölvágtalanul foglalnak helyet. Ezen okmánykiadási vakbuzgóság ellen föl is szólalt legújabban néhány akadémikus és a[^]sajtóegy része.

Az akadémia támogatásával adják ki továbbá a ' Budapesti Szemlét, az Archeológiai Értesítőt, Magyar Történeti Életrajzokat, és adtak ki sok történeti művet. Lehet, hogy dr. Kerékgyártó már nyert valamelyik művével pályadíjat az akadémiánál; de hallott-e valaki arról valamit, hogy több nagybecsű munkájára azt írhatta volna, hogy az akadémiai támogatásával adta ki, ami körülbelül azt jelenti, hogy a mi irodalmi viszonyaink között csak e támogatással lehe-

tett a kiadás költségeit részben vagy teljesen fedezni? Hányszor és mikor, és arányban tudományos érdeimeivel bízta-e meg az akadémia olyan munka megírásával, amelynek szükségét talán érezte a magyar történetírás? E kérdésre nagyon fogyatékos választ adhatnának az érdekeltekfeleu, amiből igen súlyos vág volna formálható. A páratlan szorgalmú tudós évek óta nem lépett a könyvpiacra újabb munkával; pedig föltehető, hogy az évtizedek óta folytatott kutatásnak érdemleges eredményei kénytelenek kéziratokban veszteszelní. És ha vannak ilyen munkák, akkor az akadémia bűnös konnivenciát folytat a mostoha irodalmi viszonyokkal, és vétkezik a magyar történetírás ellen; pedig e téren, és a nyelvészeti körül is féltékeny a maga érdemeire. De hát a z elfeledett, félretolt, mellőzött kath. tudós kénytelen Íróasztala és előadásai számára (verba volánt) dolgozni; sőt még az akadémia elé sem lép kisebb értekezéseinek fölolvásával; mert elállják előtte a fölolvásó asztalt az apró-cseprő levelező tagok, akik még apróbb fölföldözésekkel is sietnek a nagyközönség unalmát nevelni, és a hírlapok üres reklámdobját verni.

Ezen botrányos ignorálásra vonatkozólag tényekre hivatkozhatunk. Az egyik eset több év előtt történt. Egy évtizednek történeti munkásságát ugyanis a Szilágyi-alapból azzal szokták jutalmazni, hogy ezerkétszáz forintnyi díjjal tisztelek meg a legkiválóbb magyar történeti munka íróját. Azon tudósunk, akit kormány, egyetem és akadémia egyformán ignorál, jónak lássa szándékos és szándéknélküli elvonultságából kilépni. Legkitűnőbb munkáinak egyikét tehet benyújtotta az összegyült bizottságnak, amelynek elnökletét a mindenholá betolakodó P u l s z k y fogadta el. Ezen elnökség ominózus volt, és lett is. Az ülésen nem voltunk jelen, s csak a fényes gyülekezetnek tagjai tudhatták, hogy miként csinálták meg azt az eredményt, amely-lyel, mondjuk ki egyenesen, a kutatásban megőszült dr. Kerékgyártót szégyenítették meg. Gyanítjuk, hogy a díjat nem dr. Kerékgyártó kapta meg. De

hát ki nyerte el a díjat? Talán a kényelemszerető dr. Salamon Ferenc, vagy egyházunk kitűnősége, Fraknói Vilmos, akik nem is pályáztak; vagy a Renan-kultuszt terjesztő dr. Ballagi Aladár (az előbbi két tudós meg fog bocsátani, hogy az övék után közvetlenül e névvel hozakodom elő); talán dr. Marczali Henrik, aki három vaskos kötetben írta meg II. József korát; avagy a jeles dr. Károlyi Árpád, aki helyett a községi autonómia örökké-tartó gunyjára egy aposztata, műfordító papot választottak meg fővárosi főlevéltárnoknak; talán dr. Thalilóczy Lajos, aki most Kállay oldalánál rendezi a közös pénzügyminisztérium aktáit? Nem, az ifjú generációnak ezen tagjai közöl egyik sem kapta meg a díjat, s valószínűleg nem is pályáztak. És ezeknek díjazásával a megszégyenítés nem lett volna eléggé hatalmas. A bizottság tehát előkeresett egy törekvő fiatal embert, aki akkor még csak a törekvők sorában foglalt helyet. Szalay — így hívták a fiatal embert, aki nem rég elhalt — Magyarország történetének kézi könyvét írta meg, nem száraz komplikációval, de az ingeniumnak minden magasabb villanása nélkül is. A bizottság az ezer forintot meghaladó díjat dr. Szalaynak ítélte oda. Nem tudjuk, hogy miként hatott ezen megszégyenítés •dr. Kerékgyártóra; a botrányos eljárás ellen azonban tisztezőivel együtt számos ellensége is fölháborodott. Volt-e ezen ítéletben alig qualifikálható malicia, elhozta-e Pulszky a bizottsági ülésre szabadkőművesi nagymesteri jellegét? E kérdésekre kellene feleleteket kapnunk. És kell-e erőteljesebb kontraszt, mint az ilyen, a hetvenesztéudős tudós és a harmincadik életévét még el nem ért törekvő ifjú között?

Ne fejtegessük tovább e megszégyenítést, amelylyel az akadémia tulajdonképen önmagát szégyenítette meg, mivel talán lecsendesedett, és igazságosan keserű érzelmeket vernénk föl. Az olvasó átérti ennek jelentőségét, s ha legöszintébb részvéttel nem kel bírókra a fölháborodás, akkor kell, hogy tisztelete és nagyrabecsülése fokozódjék az ősz tudós iránt, akit testestüllelkestülválthatunk a magunkénak.

25. A javithatlan akadémia és a felekezetnélküli egyetem.

Az előbbi fejezetben említetteken kívül azonban jelenősebb adatokkal szolgálhatunk.

Az akadémia idei nagygyűlésének fontos feladata volt. A történeti díj odaítélése keltett széles körökben érdeklő dést, amelyet évekkel ezelőtt Horváth Mihály kapott meg történetírói munkásságáért, amelylyel ez évben az 1881—1887 évek között megjelent történelmi munkák valamelyikét szándékoztak kitüntetni. E munkák lajstromát az akadémia szétosztja tagjai között, akik szavazattöbbséggel döntenek a 200 aranyból álló díjnak odaítéléséről. A lajstrom kezeink között volt, s mi érdekkel tekintettünk végig történelmi irodalmunk hat évi eredményén, s örömkre szolgált, hogy ott egyházi férfiak szép számban vannak képviselve. Fraknói, Bunyitay, Csapiár, Dedek, Kandra, Göndöcs, Giesswein, Ipolyi, Horváth, Jedlicska, Karácsonyi, Knauz, Lipp, Némethy, Ortvay, Surányi, Szentkláray, Szentimrei, Vaszary, Villányi, Wayand stb. neveket találtuk a lajstromban, s nincs panaszunk, hogy valakit abból kihagytak volna. A lajstromban több mint kétszáz munka volt fölsorolva; teljességeben tahát megbízhatunk mert a kiváló munkák mellett egyformán foglalnak helyet apróbb, jelentéktelenebb művek, szárnypróbálgatások, és olyanok is, amelyek önképzőköri dolgozatoknak válnának be. Nem hallgathatjuk el azonban egy olyan névnek,, hiányát, amelynek a lajstromból nőm lett volna szabad elmaradni. Értjük dr. Kerékgyártó árpádot. Eleinte azt hittük, hogy a tudós tanár munkásságában szünet állott be 1881—1887 között; s ez esetben természetesen találtuk, hogy neve és művei a lajstromból kimaradtak; megerősített tévedésünkben az askrupulózus aprólékoság, amelylyel e lajstrom össze van állítva. Azonban bizonyosságot akartunk szerezni, s átnéztük az 1881—1887. évek könyvvészeti jelentéseit, s azon meglepő eredményre jutottunk, hogy az akadémia dr. Kerék-

gyártónak két munkáját, amelyek a nevezett évek közt jelentek meg, ignorálta és a lajstromba nem vetteföl. Az elsőnek címe: Gróf Széchenyi István élete; a 97 lapra terjedő füzet megjelent Pozsonyban Stampfelnél 1884-ben s nagyrészt — ezt tessék megjegyezni — sajtó utján meg nem jelent adatok alapján van írva. A könyvre az van nyomva, hogy a kultuszminisztérium azt „a magyar nyelv és irodalom tanulmányát elősegítő olvasmányul ajánlja“, amit bizonyosan az élelmes kiadó eszközölt ki, s nem a tudós tanár, aki teljesen meg van nyugodva abban, hogy kormány, akadémia és egyetem őt egyesült erővel ignorálják. A második munkának címe: Magyarország emléknapijai ezeréves történetében. A könyv 1882-ben jelent meg 712 lapnyi terjedéssel. Óriási szorgalommal vannak abban összeállítva történetünk eseményei az évnek 366 napjára; s nem csak a szorgalomnak eredménye e könyv, mert számos új tény, különösen az utolsó félszázadra vonatkozólag, nyert ott fölemítést. Szóval a magyar történetnek olyan naptára jutott evvel kezünkbe, a kronológiának olyan kicsesbányája, amely történetizásunkban eddig páratlanul áll; a Széchenyiről szóló könyvbé pedig olyan anyag van összehordva, hogy annak alapján és vezetése mellett kötetekre terjedő életrajzot lehetne megírni.

És e két mű az akadémia lajstromából hiányzott. Igen figyelemreméltó körülmény továbbá, hogy az akadémia hivatalosan jelentette ki annak idején, hogy a szerzők ne fáraszszák magukat történeti műveik külön beküldésével, neki, mint a magyar tudományos élet őrének és fejlesztőjének kőtelessége, ezen munkákról tudomással bírni.

Tehát miért hagyta ki a lajstromból dr. Kerékgyártó két munkáját; azon lajstromból, amelyben igen vékony füzetek szerepelnek történeti művekként; ahol például Deák Farkasnak könyve a kolozsvári ötvös legények sztrájkjáról, Dudas Gyulának 30 lapra terjedő füzetei, Fej épatakynak egy apróbb dolgozata Hélmár Visszapillantása, Kálmán Miksának a magyar jobbágyról szóló, rövid bölcsel-

tudor! értekezése, Király füzete a mithraeumról, M a n g o l d Lajosnak középiskolai tankönyve, M a y e r Györgynek 36 lapra terjedő füzetkéje, Mészáros Sámuelnek könyvecskejé az ó-budai kálvinista anyaegyhásról, P e t z é a magyar hunmondáról, Schillingnek két apró tanulmánya Citilina és Julius Czárról, S'z ádeczky és Szendrei füzetkéi, T r e f o r t emlékbeszédei és tanulmányai, meg Zsilinszky kisebb értekezései stb. stb. — — helyet kaptak, a kétszáznál több könyveim között? Az akadémia nem feledkezett meg a gyönge kísérletekről, s úgy szólvan önképzőkör dolgozatokról; de ignorálta az űsz tudós két művét. Ha köteles³ égé e munkákról tudomást vennie, — ha szóval minden füzetkét és apró értekezést kötelessége beállítani ama lajstromba: akkor eme ignorálással súlyos kötelességmulasztást követett el. Mi lehet tehát az oka ezen ignorálásnak? Szinte föl kell tételeznünk, hogy szándékosan történt, mert az akadémia sok szeme sokat lát, és épen dr. Kerékgyártó két munkáját nem látta volna meg?

Május hó elején e tudatos mulasztására a napisajtóban figyelmeztettük az akadémiát, rá sem hederitett, s ha felszólalásunkig talán föltételezhettük azt, hogy mulasztása akaratlanul történt: most be kell látnunk, hogy a kötelességmulasztás tudatos, tervszerű, kiszámított volt. És ezért súlyosabb beszámítás alá esik.

Az űsz tudós önérzetét megnyugtathatja, hogy nem klikkek, hanem a magyar tudomány számára dolgozik. S ha a Szilágyi-díjra, melyre ő is pályázott, egy ifjú törekvőt tartottak érdemesnek: akkor ez bevált megszégyenítésnek, amelynek elkészítésében különféle kezek munkálkodtak közre. S meg kell jegyezni, hogy a mikor nem lehetett őt ignorálni, akkor megszégyenítették; és most, hogy újabb jutalom kiosztásáról van szó, szándékos ignorálással távolítják el a magyar történetírók sorából, s hogy az ignorálás fájdalmasabb legyen, a lajstromból senkit nem felednek ki, csak őt, akinek az abba foglaltak egy. része hálás vagy hálátlan tanítványa volt.

A történeti dijat — 200 aranyat — megfeleztek, és feleit Fraknónak Ítélték oda Pázmány Péterről írt munkájáéi t, aki sietett az összeget ismét az akadémiának ajánlani föl; és pedig azon nagy főpap képének az akadémia falfestményei közé való sorozására, akinek a legméltóbb emléket emelte a kitüntetett életrajzzal; a másik felét Salamonnak adták „Magyarország a török hódítás korában^{*5} című huszonöt év alatt 1886-ban második kiadást ért művéért, aki e száz aranyat jogosan tartotta meg magának.

A díjnak ezen megosztása igen érdekes világításba helyezi akadémiánkat. Régebben a díjat osztatlanul kapta meg a kath. pap: Horváth Mihály, s ezen akkor protestánsok sem ütköztek meg. Most, 1888-ban Fraknótól, a nagyér-demű történet Írótól és kath. papról a díjat nem vonhatták meg; de hogy a protestánsok meg ne botránkozhassanak, a felét a kálvinista Salamonnak Ítélték oda. S ez is egyik bizonyítható, hogy az akadémián nagy hatalomra vergődött a protestantizmus. S miért választották ki épen Salamont a jutalomra, nem találtak volna más protestánt érdemesnek?

A török hódításról szóló könyv nem új munka. Úgy szólvan változatlan kiadása a régimek, s a kényelemszerető Salamon még azt a fáradságot sem vette magának, hogy az akadémia által kiadott „török kincstári deftereket tanulmányozta volna át, amelyek sok részben meglepően új adatokat tartalmaznak. Meghaladt álláspontú könyvet jutalmazott tehát az akadémia, amely 1863-ban jeles mű volt, azonban huszonöt évnek kutatásai nyomtalanul haladtak el fölötte. A kath. papságra nézve dicsőség, hogy osztatlanul tartják szükségesnek, a díjat egyik képviseljének ítélni oda. Más protestáns bizonyosan inkább érdemelte volna a díj felét; miért adták tehát Salamonnak, talán előttünk nem ismert érdemei vannak akadémia, kormány vagy egyetem körül?

E rövid história után elmondhatunk még egyet-mást dr. Kerékgyártóról, botrányos mellőztetésének jellemzésére. Mikor és hányszor vette igénybe az országos közoktatásügyi minisztérium az ő tapasztalatait; mikor kérte

véleményét akár a történetírás, akár a tankönyvek, akár a tanárképítés terén? Buzzította-e valaki a kitűnő tanárt, hogy tankönyveket is írjon, vagy megbízásszerűleg fölszólította-e őt, aki a történettanítás mezején bizonyosan az elsők közé való? E kérdésekre nem tudnánk megnyugtató választ kapni. A tankönyvirodalom fölött fiatal tanárok uralkodnak a közoktatási tanács pártfogása alatt, és uralkodnak monopoliomszerűleg. Ezeknek kritikája alá bocsássa a megőszült tudós esetleges tankönyveit? Talán már e viszonyok folytán sem jut eszébe, tankönyveivel segíteni a magyar közoktatásügy mizériáin.

Dr. Kerékgyártó az egyetem legöregebb tanárai közé tartozik. Évekkel ezelőtt a filozófiai kar dékánja volt, s ez volt a legmagasabb munus, ameddig az egyetem körében fölvitte. Ha e sorok szemei elé kerülnek: ne vegye róisz néven azok írójától, hogy *advocatus*nak lép föl síné *advocatione*. Ideje volt már mellőztetésének részleteivel lépnünk a nyilvánosság elé, hogy lássák Magyarország katholikusai, akiknek nevében van jogunk beszélni, hogy milyen félretolásra, s csaknem elgázoltatásra számíthatnak a nyíltan katholikus tudósok a dekatholizált egyetem kebelében és ezen kívül. És e tekintetben ezen felső iskola legjellemzőbb bizonyítványt állította ki magáról; mert eddig nem jutott eszébe egyik legrégebb tanárát, tudósainak egyik legkiválogatott rektor magnificusnak megválasztani. A névleg katholikussá lett zsidó, dr. Korányi, a nyíltan darvinista dr. Margó, a lutheránus dr. Hunfalvy, minden nehézség nélkül jutottak be a rektori méltóságba. De mikor volt valaha szóban dr. Kerékgyártónak, vagy dr. Lubrichnak (L. különben még a dékánságig sem vitte föl) jelöltsége akképen, hogy valami reményük lett volna e méltóságnak elnyerésére?

Ezzel azután be van tetőzve a méltatlanságok azon sorozata, amelylyel az előbbi tanárt évek óta illették. A rektoralvásztó urak azonban a külszínt kitűnően tudják megóvni. Évtizedek óta nem volt az egyetemnek protestáns rektora, s

vagy negyven év előtt viselte e méltóságot F a b i n y igazságügyminiszternek atya; míg ez idő óta dr. Hunfalvy a második protestáns rektor. A közbeeső időszak alatt katholikusok jutottak e méltóságba, ami részben a katholikusok megtévesztésére irányul, s esetleges féltékenykedésüknek elalta-tására, másrészt évek óta félnek olyan tudósnak választásától, aki nyíltan vallja kath. elveit, s aki, vagy akik a legmáltóbban tudnák képviselni Pázmány Péternek Jsatholikus egyetemét. E finesse-nek a nyomára jutni nem volt nehéz dolog; s csak az nyugodhatik meg a dolgok ez állapotában, aki egyformán tartja katholikusoknak a névlegeseket és címzeteseket, vagy a valódiakat.

Hosszasabban időztünk a katholikus dr. Kerékgyártónak mellőztetésénél; épen mert az ő példáján lehetett a legvilágosabban bizonyítani, hogy az igazi katolikusokra nem járnak most jó idők. Ignorálja, félretolja öket kormány, akadémia és egyetem egyaránt — s ezt teszik látszólag a modern szellem patrénáusa alatt, a liberalizmusnak végelyengülésben szenvedő frázisai mellett, de valóságban a legszükkebb felekezetiség, szóval a judaizmussal szövetkezett protestantizmus érdekében. Egyetlen dicsőségünk s reményünk az, hogy még félnek tölünk, mert ha az ő szeapcn'jukból ártatlan lelkek volnánk, nem folyna ellenünk elkeseredett, de csöndes, és a nyilvánosság elé nagyon ritkán kerülő harc a kulisszák mögött, amelyeknek titkait végre valahára kíméletlenül kellene leleplezni.

26. Hunfalvy, a tanév elején és végén.

Dr. B e r g e r és dr. B i t a egyetemi rektorok tanévet megnyitó beszédei óta nem hallottunk szeptember elsején, amikor az egyetemi tanév hivatalosan megkezdődik, olyan felszólalást, amilyennel 1887-ben dr. H u n f a l v y János rektor lepte meg a tanárokat és ifjúságot. A rektori beszédek között a Hunfalvyé elsőrangú helyet fog elfoglalni; mert egyenesen és bátran kimondotta, hogy t á r s a,d a 1 m u n k

regenerációja a vallásosság és erkölcsösségtől várható! Az alma matei' falai nincsenek szokva ilyen szavakhoz. Hisz, mint tudjuk, dr Korányi pozitivisztikus színezetű és materialisztikus alapú beszédet mondott, melyben a morál örök követelményeinek néhány kopott frázis hangoztatásával tett eleget. A beszéd kíméletlenül ostorozta társadalmunk romlottságát, s egyúttal rámutatott ennek orvosságára, a vallási regenerációra. APesterLl. akkor alkalmat vett magának, hogy elégületlenségét fejezze ki a beszédnek a vallásra vonatkozó részletei fölött.

Ne szólunk ma arról, — írja a nevezett lap — hogy dr. Hunfalvy az életnek materialisztikus fölfogásával együtta tudománynak materialisztikus fő elvét is elveti, s hogy ő — valószínűleg, hogy bizonyos szuszceptibilitásoknak a k eleiét vegye, amelyeknek, mint protestáns rector magnificus különösen ki van téve — az emberi tudás határait nagyon élesen hangoztatja, s hogy „Isten országát, ahová legszentebb érzelmek kívánkoznak, az örök igazság, jóság, szépség és fönség hazáját“ a kutatás birodalmával ellentében csaknem demonstrative jámbor buzgalommalvázolja.

E sorok egyenesen farizeizmusról vádolják a luthe árus rektort; s valljuk be, hogy erre ad némi okot az a körülmény, hogy — a papi tanároktól eltekintve — épen a katholikus tanárok mulasztották el, rektori beszédeikben a keresztény elveket hangoztatni, s hogy protestánsainknál kezdve Szász Károlytól Czékusig Diogeneslámpájakéutpislog a keresztény meggyőződés. Hová jutott azonban ez országban a dekatholizálás és a dekrisztianizálás, ha a sajtónak tekinthető része farizeizmussal bátorítani vádolni egy olyan tudósnak jellemét, aki lutheránus létére nem osztja hitsorosainak, s általában a protestánsoknak modern világnezletét?

Hunfalvy rektorrá választatásának azonban más jelentősége is van. A dolog olyan színezetűnek látszik, mintha választói szinte tüntetni akartak volna, bemutatva őt Magyarországnak, mint keresztény meggyőződésű s tudós férfiút, akinek rektori jelenlétével kell szentesíteni a protestantizáltó

rendszer, s akiről nagyon szeretnék elhitetni (már a mi keszteségen meggyőződését illeti), hogy — ex ipso disce omnes.

A rektortársasztóknak ezzel sikerült blamírozni a magyar katholikusokat; mert olyan katholikusra, aki a dr. Hunfalvyéhoz hasonló elveket hangoztatott volna, szavazatait nem adták, hanem választottak éveken át olyan urakat, akik attól ijedtek volna meg, hogy ultrámé ntánnak nevezik őket, ha bővebben fejtegették volna rektori beszédjeikben a vallási elveket. Ami azután olyatén külszínt nyer, mintha hithü katholikusok nem is ülnének az egyetem három fakultásában. Jellemző marad, hogy pozitív meggyőződésű protestánsnak választásától nem irtóznak annyira, mint az úgynevezett ultramontánokétól.

Ezen és alábbi megjegyzéseinkkel semmit sem akarunk levonni a földrajz tudósának tudományos érdemeiből. Örültünk a rektori megnyító beszédnek, de örömkünk csak e tanév végéig tartott; mert ekkor vettük észre, hogy a közös keszteségen alap, amelyen a tudós rektor úrral állunk, addig tart, amíg a protestantizmus érdekei veszélyeztetve nincsenek.

A budapesti egyetem május 13. án ünnepelte újjáalakításának 108. évfordulóját. Az ünnepi beszédet, amelyben Mária Terézia királynő érdemeit méltatta az egyetem körül, Hunfalvy rektor mondotta. E beszédében erőteljesen domborodik ki a lutheránus természet; mert hát Hunfalvy is belátta, hogy a katholikusok miatt ő bátran szidalmazhatja a régibb kort, ennek „elfogult és sötét szellemét.“

A beszédben először is diszkreditálja a Pázmány által alapított egyetemet, amely „csak névszerint volt egyetem“, mert mostani modern formájában csak három emberoltő óta áll fönn tudományegyetemünk. A lutheránus lóláb e vág alól kilátszik; kicsinyíti, lealacsonyítja Pázmány alkotását, hogy magasabbra emelje a modern egyetemet, amelyet talán két-harmadrészben a felekezeti állam dotál. Igaz, — Pázmány egyeteme nem volt teljes egyetem, hiányzott belőle többek között az orvosi kar is; de

ki nem tartotta századokon át, s még most is egyetemnek a bolognai főiskolát, amelyen századokon át nem adtak elő orvosi tudományokat, vagy a párizsi Sorbonnet, amely intézeteknek tízezerekre menő tanítványaik voltak? A tudós rektor tehát azon elemi tévedésbe esett, hogy modern mértékkel nézi a régi alkotásokat, a XIX. század szemüvegével néz be a XVII. és az azelőtti századokba Beszédének egész szövegéből meglátszik, hogy azon szemüveget tendenciából használja. Mi folyton a Pázmány által alapított katholikus egyetemre hivatkozunk, Hunfalvy ezzel szemben ezen főiskolának korábbi primitív voltára mutat, amivel közvetve vágol bennünket, hogy sötét reakcióval akarunk visszacsavarodni a XVII. század útjaira, és irányaira, amelyekben „elfogult és sötét szellem“ uralkodott. A rektor ur személyében tehát ekképen verődött ki a tanév végén a lutheránus szellem. Most már nem feszítélyezi állása, most már nem mutatja be kereszteny meggyőződését, szinte tüntetőleg, most már fesztenél. hozakodik elő lutheránus előítéleteivel és vágjaival, amelyeket a tanév elején rezervában tartott. Ennyire lehet csalóni a mi jó protestánsainkban, akik addig forgatják szemeiket, s helyezkednek velünk közös kereszteny alapra, amig mi csupa felekezeti türelmeséggel, szemet hunyunk arra, hogy egymásután kapkodják el a katuüikusok elől az állásokat és méltóságokat. Ennyiben csalódtunk tehát, de e csalódásnak a fönforgó esetben mélyebben fekvő okai vannak.

De igen ügyesen nemcsak a múltat vágolta elfogult és sötét szellemmel, nem csak ennek fogyatékosságait emelte ki, hanem a jellenek bajaival is foglalkozott, többek között azaz, hogy az egyetemi ifjúságnak legnagyobb része b r o d-stúdiumnak tartja csak tanulmányát, hogy fi lo z ó-fiailag fegyelmezett észssel nem rendelkezik, s hogy ennél fogva a tudományos szellemből is kevés jutott neki. Feledhetleneknek tartja Mária Terézia érdemeit is a magyar közoktatásügy körül, aminek a következőkben ad kifejezést:

A tanulmányi rendtartás 1777. szept. 9 én hirdetteték ki, s ezzel Mária Terézia halhatatlan érdemeire a koronát tette fel. Azon rendtartás az ország és kapcsolt részei számára csak egyetlen egy tudományegyetemet alapít meg, hogy ez Magyarországon mintegy anyja legyen az összes közoktatási ügynek. Ezt a királynő különböző leiratokban ismételve ki jelenté, amiből következik, hogy azt nem kizárol ól ag a római katholikusok számára alapította.

Sajnáljuk, hogy a tudós rektor ilyen kezdetleges szofizmával járul az eszmezavarhoz. Ki állította valaha, hogy a nagy királynő az egyetemet csak katholikusok számára szervezte újjá? A nagyszombati, és később budai egyetem szívesen eresztett körébe protestánoskat és zsidókat is; de meg volt szabva, hogy csak katholikus szellemben lehetett előadásokat tartani. Azonban értjük, hogy hová céloz Hunfalvy azon állításával. A szofizmának a következő az értelme: Abból, hogy az egyetem nem kizárárólag katholikusok számára alapított, következik, hogy az egyetem maga nem volt katholikus egyetem, nem volt katholikus alkotás, már újjászervezése óta. Van ebben logikai nexus? Tehát azon szívességből, hogy más vallásukat is bocsátottak a katholikus egyetemre, szabad és illendő-e azon főiskolának jellegére következtetni?

Eszünkbe jut a közmondás: „Adj a tótnak szállást, s kiver a házból” Elhiszszük, hogy azokra, akik Hunfalvy beszédét végig hallgatták, a protestánsok és zsidókra mély hatással volt ama szofizma; s ők már most rendületlenül vannak meggyőződve, hogy a mi katholikus egyetemünk osztatlanul állami intézmény, s hogy ilyennek kontemplálta Mária Terézia, és hogy, mert Pázmány főiskolája tulajdonképen nem is volt egyetem, nem kívánkoznak vissza ez után, s egyszerűen megelégesznek, ha genealogiájukat a nagy királynőig vezethetik vissza. A szofizma tehát eszmezavart terjeszt; elaltatja a jogáival nem törődő katholikust, és újabb buzgósságra serkenti a protestánt és zsidót, akiknek együttesen sikerült főiskolánkból a katholikus szellemet eltávolítani.

A szabad kutatás barátja azután a következő vádat emeli a régi egyetem ellen:

Igazi autonómiája és tanszabadsága sohasem volt az egyetemnek, de a szabad tudományos mozgalmat, az elfogulatlan gondolkodást és kutatást korlátozó rendszabályok a helytartótanács részéről sohasem követték egymást oly sűrűn, mint századunk első három évtizedében.

És Hunfalvy fől is emlit egy múlt századbeli tanárt, aki Kant tanait magyarázta és adta elő, amitől eltiltották; de azért Kanttól nem szigetelték el a hallgatókat, nem iparkodtak előlük elrejteni a königsbergi filozófus tanait, mert megmagyarázták nekik, s meg is cáfolták. A tudós rektor tehát tulajdonképen acáfölös szabadsága ellen szónokolt. El kell hinnünk ezután, hogy mostanság a szabad, tudományos mozgalom nincs elnyomva a tudomány-egyetemen. E tudományos szabadságot kitünen ismerjük; olyan szabadság az, mely zsarnokilag nyomja el a keresztény fölfogást, és a cáfolas szabadságát sem engedélyezi. A mostani egyetemen minden keresztyényellenes tan nyert szabad képviseletet, a darwinizmus fék nélkül hódít híveket, a pozitivizmus és más rendszerek egyformán egyeznek meg a kereszteny felfogás lenyügözésében. A mostani állapotok, még a tudomány szabadságának érdekében is, roszabbak a régiknél.

És értjük Hunfalvy följajdulásának mélyebben fekvő okait is. A lutheránus rektor az idén szokatlanul hatható-sabban ijdett meg H a y n a 1 d bíboros érsek és Zichy Nándor grófnak förendiházi tiltakozásaitól. Növelte féléimét a „Nemzetnek“ márc. 1. vehemens cikke, amely a klérust 200.000 írtjával való elpakolásra szólította föl; mert ebből azt gyaníthatta a tudós rektor ur, hogy a tiltakozások az idén erőteljesebbek voltak. Gyarapította talán aggodalmait az is, hogy a „Magyar Állam“ című politikai napilap 42 cikkében, amelyeket e könyvben vesz az olvasó átalakítva és lényegesen megbővíve, kíméletlenül rán-totta le a leplet a katholikus egyetemnek keresztyényellenes irányáról, protestáns és zsidó monopóliumáról.

E hármas ok bírhatta Hunfalvyt arra, hogy lutheránus hajlamaival és meggyőződésével bátran lépjön elő. A régi egyetemet tisztabadságával, „elfogult és sötét szellemével” együtt öszeszipta; azután szofizmához folyamodott, hogy a régi egyetemet egyenesen állami alkotásnak degradálja; sőt, aki a múlt évben a keresztény fölfogás mellett történt lándzsát elegikus beszédében, az idén a szabad tudományos mozzgalmat követeli — a cáfolás szabadsága nélkül, és evvel a keresztenyellenes tanoknak korlátlan ural-kodását. Most már kisértésben vagyunk arra nézve, hogy megvédjük-e dr. Hunfalvyt a Pester Lloydnak szeptemberben hangoztatott vádjai ellen. Önmagát leplezte le előttünk — a tanév végén, mikor már megkéstünk afölötti megbotránko-zásunkkal, hogy, az idén, a második protestáns rektor állt az Ő személyében a katholikus egyetem élére.

A népnek mondásai és proverbiumaiiban igaza van. A katholikus népnek különös véleménye van a lutheránusokról. Alkalmazzuk-e ezt Hunfalvyra, aki másként mutatkozott be a tanév elején, és másként a tanév végén?

23. Salamon, és a középsők kor történelme

A történelmi előadások sorában dr. Salamon Ferenc a francia királyság fejlődéséről beszélt a középkorban, heti öt órában, s ezzel ki vannak méritve előadásai. Köztudomású, hogy a kiválló tudós kálvinista, amit nem azért emlíünk fel, mintha ritka tudományos érdemeiből akarnánk valamit levonni. Lehet, hogy e körülmeny is befolyt arra nézve, hogy dr. Salamon fáradozásait sok helyütt iparkodtak megjutalmazni. Szinekurája a hivatalos lap szerkesztősége, amelyet a címzetes katholikus és kálvinista kormányok alatt egyaránt sikerült megtartania; írányadó tagja az akadémiának, rendes tanára az egyetemnek, írója Budapest főváros történetének, és történetírásunk büszkesége.

Ha egy vagy két, vagy több esztendő múlik el, hogy Salamon nem lép a nyilvánosság elé egy új munkájával:

akkor bizonyosak lehetünk, hogy azon időszak talánlhelyre-hozhatlan veszteség történeti irodalmunkra nézve. Szükségtelen rideg kontrasztokat hajhásznunk az ő és más tanárok meg-jutalmaztatása között, annál kevésbbé, mert senkinek nem juttattak tudomására olyan esetek, amikor felekezeti szükkel-lüség érdekében vetette volna latba tekintélyét; bár meg-figyelésre érdemes a tény, hogy az akadémia — a protestánsok vigasztalására — neki ítélte oda a nagyjutalom felét; s ebből mintha következnék, hogy Salamonra, mint vezér-csillagukra tekintenek protestánsaink.

De ki tehet róla, hogy a szakmájához tartozó magántanárok között aránytalanul szaporodnak a protestánsok? Ki tehet róla, hogy a katholikusok minden téren leszorulnak, önhibájukból és a protestáns rendszerből kifolyólag?

Nem mondunk valami feltűnőt, ha azt állítjuk, hogy Svamon munkáin erősen megérzik a kalvinizmus, meg még a örök hódításról írt művében is; sőt a Zrínyiek története se i kerülhette el a protestáns nézpontot. E részben a kiválgó iuuós egy kevéssé antiquált állásponton maradt, a történetírás azon stádiumában, amikor még a német protestáns fölfogás volt, a döntő a középkor megítélésében. Elkövetheti tehát helyenkint azt a kisebb tévedést is, hogy a korszellemnek, amely a katholicizmusra utal vissza, tudja be azt, hogy a reformáció után is egybenőve maradtak egyházi és világi ügyek, s hogy az előbbieket is világi hatóságok bírálták el; holott maga a protestantizmus kiáltotta ki a világi hatóságok cezár-papizmusát, kezdve a hesszeni fejedelemről egészen Debrecen város tanácsáig. Budapest fővárosa történetének megírása — e történetnek szenteli kizárolag drága idejét; nyer evvel Budapest, de vészít nagyon sokat az ország története; pedig arra alig érdemes Salamon féle talentumot vesztegetni — talán nem enged annyi érkezést, hogy kellőleg méltathassa az újabb német kath. történetírást, amely legújabban épen a reformáció hazájában zavarta üdvös irányba a kedélyeket.

A török hódításról írt munkájának 1886. évi kiadása örömet talál abban, hogy a jezsuitákat janicsárokkal hasonlítja

össze; egy keveset levon Pázmány érdemeiből, akit „a párt szélsőségének képviselőjeként“ vesz számba, és téritési sikeréinek jó részét a katholikussá lett főurak politikai érdekeinek tudja be. Mint protestáns természetesen röstelli bevallani, hogy a „cujus régió ejus religio“-félé barbár elvet a protestantizmus tette „divatos szójárássá.“ A politikai szabadságokat a protestantizmusnak, az abszolutizmust a katholicizmusnak ítéli oda, elhallgatva a protestáns cezáropapizmust, amelyből, a kellő talajba ültetve orientálj s kalifátus fejlődhetett volna, s fejlődött is ehhez hasonló abszolutizmus; emellett azonban kegyes elismerni, hogy a középkor politikai fejlődésének is tudható be a katholikus államok újkori abszolutizmusa; azt azonban elhallgatja, hogy az egyház tekintélyének hanyatlásával állott be ama fejlődés, amikor az uralkodók kezdték megszokni, hogy az egyház intelmeivel ne törödjene; valamint azt is, hogy a spanyol és francia abszolutizmus, amely az uralkodó mindenhatóságának törekedett alávetni az egyházt is, nem tulajdonítható a katholicizmus elveinek. Szóval Salamonnál is irányadó a protestáns előítélet és a Laveleye-féle fölfogás: a vallásnak tulajdonítani a katholikus államok abszolutizmusát és a protestáns országok szabadsági törekvéseit.

Egy igen érdekes fejezetet azonban nélkülöz a török hódításról írt könyv. Büszke előítélet protestánsainknál, hogy a magyar alkotmányt ők mentették meg, s közönségesen elterjedt vélemény náluk, a XVI., XVII. és XVIII. század katholikusait hazaárulóknak tekinteni, akik állítólag vallásuk érdekeért adták el házijukat a bécsi udvarnak. És milyen érdekes lett volna, ha Salamon könyvében minél többször rámutat arra, hogy hányszor szövetkeztek a törökkel protestánsaink, s hogy a reformáció mennyeire egyik főока annak, hogy hazánk másfél századig nyögött a török uralom alatt? Ez is helyet találhatott volna könyvének többi szemlélődése között. Pedig épen az ilyen szemlélődés milyen előítéleteket szüntethetett volna meg az ő hitsorsosainál; de szétszakította volna a protestáns történetírás nyújtotta nimbuszt is.

Fatális lehet továbbá az is, hogy a középkor történetének tanítását protestáns tanár tartotta fönn magának, ainek esetleges nyakassága annál nagyobb igazságtalanságokat követhet el a történelmi igazságokon, minél kevésbbé veszi számba ama külöldi katholikus történetírásnak vívmányait, s minél természetesebb hajlandósággal áll azon német kollégák oldalára, akik Janssent és társait ignorálják, vagy Dölängerrel sem törődnek, mielőtt ó-katholikussá nem lett; pedig valószínűleg Salamon isismeri ez utóbbinak „K'rche und Kirchen” című munkáját.

Könnyen vágolják azután lényegével járó türelmetlenséggel az egyházat, amely a valdenzisek és albigenzisekkel elbánt, akik szocialistái és kommunistái voltak a XIII. századnak; ugyanazon egyházat, amely szent Ambrus korában, hatalmának tetőpontján, épen a korszellemből kifolyólag, mindenféle türelmetlenséget kárhoztatott, amint nagy szent Leó pápa, mondotta ki, szinte elvszerü határozottsággal. Protestáns előítéletek és rémület meggyengülhetnek, ellanyhulhatnak: de azért tudományos nyugodtságba öltözöködve csak olyan igazságtalanságok és olyan előítéletek, amilyenekkel a reformáció hevesvérű prédikátorai lármázták tele a világot. Nagy a valószínűség tehát, hogy ezen középkor nem részesülhet teljesen objektív fölfogásban, ami termézszerűleg következik Salamon neveltetéséből. És más kérdés azután, hogy szóhoz juthatnak-e az egyetemen a kath. történetírás vívmányai? vagy lehet-e remélnünk, hogy valaha protestáns tanár mellett némi paritásképen, katholikus, a mi értelmünkben és ama vívmányok alapján, fogja-e előadhatni a világtörténelem legkényesebb időszakait?

E sorok írásával kákán nem kerestünk csomót; nagyon őszintén tudunk örvendeni Salamon ritka tudományos érdeimeinek épen a magyar történet érdekében; de egy szerény óhajtásnak és néhány véleménynek kifejezést kellett adnunk, anélkül, hogy mereven nyargaltunk volna azon, hogy a középkor története protestánsra, s bármilyen kiváló tudósra is van bízva.

28. Dr. Ballagj, a monopólium osztályosa.

A protestáns dr. B a 11 a g i Aladár az újkor történetét adta elő, heti négy órában ismertetve a renaissance korát. E korszakkal egyedül ő foglalkozik a tanárok közöl, akik között nyilvános rendkívüli jellege van, s a rendes tanárságra sem kell sokáig várakoznia.

Érdemes tehát megismерkedni vele is, mert előadásainak szelleméből világlik ki, hogy miként fogja föl protestáns monopóliumát, s hogy milyen irányba tereli történettudomány dolgában meg nem állapodott hallgatóit.

Mindenekelőtt méltánytalanság volna tőle követelni, hogy a világörténelem művelésénél olyan munkákkal áljon elő, amelyek számot tennének a külföldön, vagy itt is érdeklődés fölemlítésben részesülnének. Oda künne e tér annyira el van látva művelőkkel, hogy az ezek által földolgozott anyagnak appropriálása is bátran igénybe vehet egy emberéletet; a három-négy századnak története pedig olyan széleskörű, hogy produkálás szempontjából igen részletes munkamegosztásra volna szüks⁶g. Mellékesen legyen tehát mondva, hogy dr. Ballagi világörténelmi dolgozatai, például a Colbertről szóló, nyereség a magyar irodalomra nézve, főleg annyiban, hogy idegen nyelven nem értő honfitársaink vannak azok olvasására utalva.

Egy más szempont azonban az, melyet különösen ki kell emelnünk. Dr. Ballagi igen szorgalmas tanár, sokat olvas és tanul; nagyon sok dolog iránt érdeklődik, s bizonyosan ő tartozik az elsők közé, akik a külföldi világörténelmi irodalom nevesebb termékeit tanulmányozzák. Végzetes tévedése azonban, hogy a protestánsszelemet, illetőleg a szükkeblű, felekezeti protestáns fölfogást egyenesen identifikálja a tudományos szellemmel, pedig ő nem állíthatja magáról, hogy benne ama szellem őseitől öröklötten gyökeresedett volna meg. Gyökeres meggyőződése, hogy a kultúra körül

nagyobb érdemei vannak a protestantizmusnak, mint a katholicizmusnak; felekeztnélkülinek és tudományos színezetűnek tartja a történelemnek protestáns előítéletekkel való megítéлését, s ezért kap nála föltétlenül J és a priori igazat az, ami protestáns. Ezért szent előtte minden, amit a hírhedt Webeféle tankönyv mond, amely széles elterjedésénél, új és új kiadásainál fogva fél Európának történeti fölfogását hamisította meg.

S e szellem egyaránt nyilatkozik munkáiban és előadásaiban. El van látva az összes protestáns előítéletekkel a katholicizmus iránt; nincs érzéke ennek intézményei iránt, mert tudomást róluk olyan külföldi könyvekből merit, amelyek szintén prot. előítéletekkel vannak tele; s talán meg sem nézi, vagy el sem olvassa ama munkákat, amelyek ezen előítéleteket volnának hivatva eloszlatni. E mellett bámulója Renannak is, akinek világörténelmi spekulációit, különösen a pápaságra vonatkozólag, feltüňő előszeretettel teszi teljesen magáévá dr. Ballagj. Szerinte, illetőleg Renan szerint a római pápák hagyományszerü ügyességgel zsákmányolták ki azt, hogy székhelyük a római császárok fővárosa lett, s a fiatal tanár a római püspöknek a Nyugaton elismert primátusát hajlandó kizárolag ama körülménynek tulajdonítani.

A történelmi igazságszolgáltatást tehát eléggé egyoldalúan kezeli, anélkül, hogy fanatikus volna, amely körülménynyel ismét azt akarjuk mondani, hogy a modern tudományos nyugodtság sokkal veszedelmesebb a szektárius fanatizmusnál. Az újkor előadásában pedig ezer alkalom van adva, gáncsolni a katholicizmust, vértanúvá avatni föl a protestantizmust, s még jó, ha nem hallgatják el, hogy ez utóbbi a türelmetlenséget a legtöbb esetben véráldozattal pecsételte meg. Nem nehéz a nanteti ediktum visszavonását az egyház lényegének tudni be; s könnyű elhallgatni, hogy a francia hugenották még a XVII. század közepén is tiltakoztak az ellen, hogy községeikben katholikus istentisztelet tartassék. Richelieu politikai viselkedésén is. nem egy protestáns kebel buzdzulhat föl. A Bertalan-éj, a harmincéves háború, a jezsuiták méltatása,

az enciklopedisták, II. Frigyes porosz királynak hivatása a protestantizmusra való tekintettel szintén érdekes pontok. E kérdésekben föltétlenül a protestáns álláspont jut uralomra, utánnézés, kutatás és skrupulus nélkül fogadtatik el külföldi protestáns tudósok véleménye, s kolportáltatik a budapesti egyetemen, mint tudományos igazság.

E mellett, mint már megemlíttettük, Ballagi a katholizmusnak rendkívül fogyatékos ismeretével rendelkezik. Azonban e részben is példát vehetne e rendkívüli tanár a magántanár dr. M a r c z a l i Henrikek, aki II. Józsefről írt három kötetes munkájában sok helyütt képes igazán tudóshoz illő tárgyilagosságra emelkedni. S műveiben Ballagi feltűnő ügyességgel kerüli kizárolag protestáns fölfogásának csilllogtatását. Itt rendszerint véka alatt tartja, hogy azután előadásai annál fesztelenebbül állhasson vele elő. Ezekben valóságos hajszát indít a történelemnek azon kényes pontjaira, amelyeknél a legolcsóbb dicsőséggel lehet prédkátori módra harcolni, szónokolni és győzni. S ezen entre-nous-buzgóságuk is meg van a maga haszna; itt mutatja be magát pongyolában a tanár, míg a nyilvánosság előtt, műveiben gondos és feltünést nem keltő toiletteben jelenik meg, kisimítva. és kifésülve, vagy gondosan elrejtve a protestáns előítéleteket.

Már most bátran kérdezhetjük azt, hogy véletlenül vagy szándékosan történik-e, hogy a budapesti egyetemen protestáns adja elő az újkort monopoliumszeriileg, úgy mint a középkort? Nem felekezeti tudomány-e ez, melyet dr. Salamonnal együtt dr. Ballagi képvisel, annál inkább, mert egyik sem képes kiszabadulni a felekezeti fölfogásból, s legföllebb azon végzetes tévedéssel nyugtatják meg esetleges tudományos aggodalmaikat, hogy azonosítják a tudományos szellemmel a protestáns fölfogást? Tessék azután mérlegelni azon együttes hatást, amelyet a hallgatókra tesznek, s főleg a kath. hallgatókra, akik legtöbb esetben többé-kevésbbé a protestáns fölfogásba vágó történeti ismereteket hoznak magukkal.

29. Dr. Mangold, a tankönyv-egyedárus.

Dr. Hangold Lajos magántanár heti egy órában görög magán- és államrégiségeket adott elő, s még nem olyan nevezetes tagja a fakultásnak, hogy munkásságát részletesebben kellene megfigyelni. Tankönyveivel azonban nagy befolyást gyakorol az országban, s azért kívánatos a vele való foglalkozás.

Katholikus létre épen annyi érzéke van az egyház intézményei iránt, mint a protestáns Ballagioak, s ami Salamon és Ballagi előadásaiban, az Mangold tankönyveiben, egyedáruságra gravitálva e téren. Tankönyveit kath. középtanodákban is használják. Be kell vallanunk, hogy szinte megfoghatatlan az az idearum confusio, amelylyel e tankönyveket plántálták be kath. iskolákba, s a közöny olyan fokáról tanúskodik, — mert rósz akaratot föltételeznünk nem szabad — amely nagyon szomorú világításba helyezi amaz iskoláink állapotát.

Dr. Mangold a világtörténelemmel foglalkozik, éber figyelemmel kiséri a külföld történeti irodalmát, amelyet mint rovat-vezető szokottröviden ismerteti a „Századokéban”. Azt hiszszük, a fiatal tanár is meg fog bocsátani, hogy egyéb tudományos működésével ezúttal nem foglalkozunk; nem olyan kül- vagy belterjes ez, hogy figyelembe vehetnők. Elég legyen tankönyveit méltatni, amelyek közöl három: a középkor, az újkor és a magyarok története fekszik előttünk. E tankönyvek a maguk nemében jelesek; nagy figyelmet fordítanak a kultúrtörténetre, s röviden, velősen ismertetik a főbb eseményeket, arányban fontosságukkal; föl van használva részben az újabb vizsgálatok eredménye, és a könyvek beosztása methodikailag is alig hagy kifogásolni valót; annál sajnálatosabb tehát, hogy e k ö n y v e k t ö k é letesen felekezeti, illetőleg protestáns szellemben vannak megírva. Futólagos átlapozás után is meggyőződhetik arról mindenki; és beláthatja, hogy

a legveszedelmesebb modern szédelgés, amelyben az apróbb munkatársak öntudatlanul vesznek részt, a protestáns irányt a kizárálagos igazsággal törődő tudományos fölfogással azonosítani.

Első sorban tehát nagy derültségünk származott? jezsuiták rendjének ismertetéséből. Loyolai Ignác Mangold szerint „vallási rajongó”; maga a rend pedig már III. Pál pápa alatt „kezdte meg működését a hitújítás, s egyáltalában a szellem szabadság ellen.“ Sikereit a rend „fölötte elmésen (sic) kigondolt szervezetének köszönheti”; s mulatságos, hogy a fiatal tanár eszervezetnek distinkтивumát a „föltétien engedelmességen“ találja. Ugyané szervezet „egyeduralmi és katonai (!!“), s a generális „majdnem korlátlan hatalmú“. A szerzet tagjai továbbá kétfélék: „segédek és beavatottak (!!“), s az előbbiekt az utóbbiak köjé „csak hosszadalmas és szigorú próba-idő után“ jutnak be. És szerinte jogosan vetették a jezsuiták szemére a cél szenesíti az eszközök-féle elvet. Azon félelmetes engedelmes-ségre vonatkozólag pedig a következőleg tanítja a középiskolai ifjúságot:

Családi kötelékük megtagadásával, a rend tagjainak „tanquam lignum et cadaver“ kellett lenniük, sőt nem csak az akaratot, hanem magát az észt is alá tartoztak rendelni a főnök parancsnak. Az engedelmesség ez általános kötelezettsége alól csak egy eset képezett kivételt, ha t. i. a főnök alárendeltjétől olyasmit követelt, ami halálos bűnbe ütközött. Ha azonban a főnök ezt „in virtute obedientiae“ parancsolja, akkor ez esetben is szót kell fogadni.

Elismeri azután, hogy a jezsuiták iskolái fényes eredményeket mutathattak föl a protestánsokéi fölött, de ezt a gépiesen bemagolt (!) ismereteknek tulajdonítja. Elhanyagolták dr. Hangold szerint az ex akt tudományokat; és „a rendet jellemző kémkedési rendszert bevitték iskoláikba is.“ S végül kitűnők voltak ama pedagógiai jártasságban, amelylyel „a zsenge elmével bánni, ennek hiányait elleplezni, hajlamait pedig fényesen

tudták kifejleszteni.“ E vélemény a jezsuiták iskoláiról ellenmondásokkal van tele, amelyeknek megfejtését bátran bízhatjuk egy hatodik osztálybeli gimnázistára.

Olvassuk továbbá könyvében, hogy a jezsuitákat „még a vakbuzgó Spanyolországból is kiűzték. „ XIV. Kelemen pápa 1773-ban, bullával minden időre megszüntette a rendet“; ezt aionban „Nagy Frigyesés Oroszország türték továbbra is.“

Sem terünk, sem időnk, ezen állítások cáfolatába bocsátkozni;mert olyan olvasó közönséghez van szerencsénk szólni, a melyet egyszerűen figyelmeztetünk ama kézikönyvek tévedéseihez; tudományos diskussziókba pedig dr. Mangolddal sem bocsátkozhatunk, akinek kötelessége volna ismerni azon forrásokat is, amelyeknek alapján írjuk bíráló megjegyzéseinket. 8 ha a jezsuiták megitélése próbáköve annak, hogy miként lehetséges protestáns előítéletekben elfogulni: annál jellemzőbb lesz a protestántizmusról táplált fölfogás, amelyet a tanár a következőkben foglal össze:

A reformáció szükségszerű kielégítése volt az emberiség amaz ellenállhatatlan vágyának, melyet akkoriban (!) a szabadság iránt táplált: a laikus világ harca volt a reformáció a papi világgal.

És miután papi világ, illetőleg katholicizmus még most is van, a katb. középiskolák ifjúsága dr. Mangold szerint vagy vesse el vallását, vagy mondjon le a tudomány szabadságáról, és hátráljon vissza a XIII.—XV. századba. A tankönyv írójának, azonban van valami halavány tudomása Janssenről, mert „a nagy szellemi forradalom okát téves volna kizárolag a pápákban, vagy a reformátorok személyében keresni.“ Azonban rátalált a protestantizmus velejére, amely dr. Luther ezen első tételeiben van fogalva: „A hit cselekedetek nélkül is üdvözít.“ És ez esetben szánalomra méltó V i o Cajetán bíbornok, aki „Luther nézeteit nem bírta megcáfolni.“ Szerencsesebb volt .nálánál dr. E c k, aki azért tudta az ex-augusztinust „sarokba szorítani“, mert „a klasszikái nyelvekben- jártasabb volt.“

Dr. Mangold nehezen ismeri a német tudomány leg-

újabb megállapodásait, amikor Luther biblia-fordítását „művei legnagyobbszerűbbikének nevezi, amely irodalmi szempontból is korszakot alkot.“ Az ártatlan reformátort szerinte továbbá „alaptalanul“ vádolták a parasztlázádadással. Az egész reformáció tárgyalásánál szembeszökő még az is, hogy dr. Mangol i állhatatosan elhallgatja a protestánsok aknamunkáját, következetlenségét, politikai eszközeiknek erköstellenségét, hazaárulásait; de nem mulasztja el kiemelni, hogy a bajor herceget pénzen vették rá a schmalkaldeni szövetség megkötésére, hogy X. Leó pápa állami kezekbe adta a spanyol inquiziciót, hogy III. Pált V. Károly csak a Farneseknek adott Piacenzával tudta kiengesztelni, s hogy a birodalmi gyűlés katholikusai numerikus többségükkel akartak a protestánsok hitbeli dogaiban döntő jogot gyakorolni. Zwingliben pedig, mert egyházilag „a szabad községet“ honosította meg „egyesült a vallási reformátor a köztársasági államférfiúval“; épületes azonban olvasni, hogy a két vallásalapító Marburgban találkozván „az úrvacsora felleti tan fölött összevesztek, és haragan váltak el egymástól.“

Tankönyvei ilyen ferde felfogásokkal vannak tömve. Tudor Mária szerinte például Véres Mária. Épületes továbbá a kath. morálra nézve, hogy Stuart Mirianak volt tudomása az Erzsébet elleni összeesküvésről, amely a királynő meggylíktatását célozta, s Stuart Mária szerinte azt helyeselte; pedig e két nőben a század nagy vallási ellentéte talált kifejezésre, ami szépséges a katholicizmusra nézve, a kath. Mériának ama helyeslését véve tekintetbe.

Llorrente tollával vázolja Mangold az inquiziciót, és semmit sem tud annak állami rendeltetéséről. II. Károlyi spanyol király alatt, „aki félt az ördögtől,“ a nép „hallatlanul buta“ volt. Galileit az inquizicció kinpadra vonja, de e pursi muoveja „jellemző, bár nem hiteles adoma.“ Lengyelország első felosztásának egyik oka pedig a nemesség „hallatlan‘ tudatlansága és a befolyásos jezsuitáktól szított vakbuzgalma“ volt.

Boszankodunk vagy mulatunk dr. Mangold állításain,

amely állítások tulajdonképen nem is az ő találmányai. Mutatunk például, ha a bécsi kongresszustól kezdve követ, kezetcseren beszél Ausztria-Magyarországról; meg ha a skolasztika legnevezetesebb képviselőinek tartja Rhabanus Maurust vagy A b a i l a r d-t, a „nagy tudóst, akit a miszticizmust alapító szent Bernát tett tönkre.“

E furcsaságokat az újkor történetében találtuk. Bővebben vannak a középkor történetében. Szerinte pap, papi rend, hirearchia az első században még nem volt, s csak a másodikban kezdett az alakulni. Ritka frivolitással van az megírva, hogy ravaszul jutottak a pápák a primátus birtokába, a kiknek „könnnyen igazgatható hadseregei“ voltak a szerzetesek, s akik „az alsóbb nép osztályok ínyére“ (sic) érvényesítették befolyásukat a fejedelmeknél. Szóval a pápák ravaszok voltak, s mikor a biboraokok pápaválasztási joga hozatott be, a császárnak küldött okmányban beono volt, hogy a római német császár erősíti meg a pápát; míg a Rómában eltett példányból az okmánynak e lényeges részét is kifelejtették. Az askezis, az egy csodálatos rajongási irány, s az ostorozott test annyira fölizgatja az agyvelőt, hogy Istenet és szenteket vél látni. És a keresztes háborúk a „valamennyik szívében alló fanatizmust“ tüzelte lángra.

Ilyenekkel van tele a három kötet, s egyébiránt teljesen fölösleges dr. Mangold tankönyveinek tévedései és előítéleteivel részletesebben foglalkozni. Aki azt képes állítani IX. Pius pápáról, hogy „a modern tudomány vívmányait kárhoztatta“, az olyannak mutatja be magát, mint aki a katholicizmushoz nem ért. Mit hagyunk tehát azon kath. középiskolák történettanáiról, aikik e tankönyveket intézteikbe behozták? Fölületességnek, eszmezavarának, könnyelműségnek, vagy tudatos célzatosságnak tartják? Elégé nem fájlalható tény az, hogy a saját intézeteinket teszszük protestantizmus fiókjaivá; s következményeiben fölér egy elvtagadással olyan esetben, mikor kitűnő tankönyveket írtak kath. középtanodák használatára például Vaszary, Somhegyi stb.

Kötelességünk tehát, kérni a kath. középiskolák tanárait: küszöböljék ki intézeteikből Mangold tankönyveit. Tanulságul szolgálhat, hogy a katb. írók olyan tankönyveit, amelyekben épen kath. fölfogásuk a döntő, vagy amelyekben a legerősebb bizonyítékokkal szolgáltatnak igazságot a sokat rágalmazott egyháznak, protestáns vagy állami iskolákból vagy kiküszöbölték, vagy soha nem használták. Vicém pro vice! Az állami intézetekhez szavunkat nem intézhetjük; ezekben Hangold kézikönyvei szintén használtatnak; s e körülmény alapján is belátják olvasóink, hogy a felekezetnélküli állam egész felekezetnélkülisége abban áll, hogy a protestántizmust juttassa diadalra, hogy az ő szükkeblű felekezeti fölfogását oktroyálja az állami patent mellett közvetített és forgalomba hozott tudományra.

Még egy megjegyzésünk van, s ennek döntő jelentőséget kérünk tulajdonítani. Tudjuk, hogy dr. Mangoldot a felsőbb hatalmak a világtörténelem rendes egyetemi tanárának desználnálták. Ezért hívták föl a vidékről a budapest-lípotvárosi főréaliskolához tanárnak; innét történt volna a gradus ad Parnassum. Nem a döntő körökön múlt, hogy e terv nem valósultde azért a terv fölötté jellemző. A fürge dr. Ballagi és dr. H. József, Pulcsky Ferenc Teje, az ó kor történetének előadója installálta magát helyette, s idővel nyilván az előbbi, a protestáns fogja dr. Salamonba protestánst pótolni. A katholikus Mangoldnak szellemre tisztán protestáns vagy mondjuk, közönséges értelemben felekeztnélküli, s ezért tettszik a döntő köröknek, amelyek rendes tanárrá akarták tenni. A világtörténelem tehát „jó“ kezekbe lett volna letéve a kath. egyetemen, szerintünk pedig veszedelmesebbekbe, mint a milyenek dr., Salamoné Dr. Ballagi és dr. Mangold szépségesen kinevelték volna a jövő tanárait, amely munkát most az előbbi jóformán egymagában kénytelen végezni; a papi tanár-jelölteket pedig vagy konfundálták, vagy megboszantották volna. Ne emeljék tehát vállaikra dr. Mangoldot a kath. középiskolák tanárai, a kik között Trefort bizonyosan nem kerestet egyetemi kandidátust.

30. A kath. történetírás a dekath. egyetemen.

Gyökeres bajt a történeti előadásoknak, hogy ezekben protestáns szellem, illetőleg állítólagos felekeztnélküli fölfogás nyilatkozik. A tanárok egytől-egyig i g n o r á l ják a német kath. történetírás vívmányait, s nem csak azt, hanem a francia, angol irodalomnak hasonló irányú képviselőit is. Ignorálás szempontjából pedig azon külföldi kollegáik álláspontjára helyezkednek, akik szintén agyonhallgatással igyekeznek ideig óráig fentartani tudományos monopóliumukat.

Németországban tudvalevőleg Jannsen János, mint frankfurti gimnáziumi tanár kezdette meg nagy munkájának — címe: Németország története a középkor vége óta — kiadását, amely a hivatalos protestáns történetírást kizökkenette századok óta elvezett tudományos monopóliumából. minden agyonhallgatás és agyonkritizálás dacára a protestáns hívek megzavarodtak, s lelkipásztoraiKKal egyetemben szép számban tértéka katholikus vallásra, a munka hatása alatt. A centrum-párt végre Jannsennek egyetemi tanárrá való kineveztetését sürgette; de célt nem értek, mert a hivatalos és protestáns Poroszország ez ellen kézzel-lábbal dolgozott. Szóval Jannsen korszakalkotó munkát alkotott, amely a protestantizmusnak többet ártott, mint e századnak összes apologetikus iratai. A protestáns irány tehát hatalmas Németországban; milyen erős lehet tehát nálunk, ahol a protestantizmus még mindig nagyobbára látatlanszerűen dolgozik a térfoglaláson, s ahol katholikusaink felekeztnélküli jelszavak alatt amazoknak uralmát segítik elő, osztva szellemüket s előítéleteiket. Filozófia előadására sikerült Németországban egyetemi tanszékekbe ültetni a kereszteny szellemű Hertlinget és társait; e részben már nincs mit védekeznie a modern protestantizmusnak, a mely ellőkte maga alól á kereszteny tanok alapját, s a modern filozófia paganizmusát vette magába. Egyetlen tere a védekezésre a történelem; ése téren Jannen ellen koránt-

sem a tudás fegyvereivel harcol. De eléggé üdvös az, hogy legalább már a harctéren vannak és találkoztak az ellenfelek.

A protestánsoknak sikerült egyedül az ő történeti fölfgásukat három század óta tudományosnak hirdetni és fogadtatni el. Bemutatták tehát felekezettelkülönök, s az a katholikus, aki vakon vagy kevés kritikával indult utánuk, az etröstelhette magát, hogy az egyházhoz tartozik. Tudnak nevetni, azon, hogy katholikus történetírásról szólunk, holott annak programmja egyetlen pontból áll, s ez: az egyháznak igazságot szolgáltatni a történelmi kritika összes, rendelkezésre álló bizonyítékaival. Ehhez van jogunk, épen mint azon meggyőződésünk-höz is, hogy a protestáns fölfogás tudományossá magasztalta föl magát.

Tehát miért nem hallgatják meg a mi tanáraink a német kath. történetírás vívmányait? Ennek is igen egyszerű oka van. Azon vívmányok alapján meg kellene változtatni fölfgásuk egész irányát, szellemüknek összes előítéleteit. Nagyobb baj azonban kath. dolgok körül kimutatott végzetes tudatlanságuk. Az egyik például a probabilizmust úgy fogja fel, „hogy az ember kétes esetekben ép úgy választhatja a roszat, mint a jót.“ S a legtöbb óvakodik hallgatóit figyelmeztetni a protestantizmus alapelveinek (a hit cselekedetek nélkül üdvözít) fatalis következményeire, a melyek az elvek logikájának elemi erejével érvényesülnek. A vastag előítéletekre enyhébb szót alkalmazni a tudatlanságénál nem lehet. Előkelő megvetés, úri közöny affektálása a katholikus tanokkal szemben, a meggyőződés osztentálása, hogy az azokkal való foglalkozás régen meghaladott álláspont, teszik e tanárokat igazságtalanokká, s tüntetik föl őket a dekatholizálás munkájának akaratlan vagy tudatos munkatársaiként. Ezenfelül a: legtöbb protestáns tanár lelkében nem marad egyéb hátra, mint a felekezetéhez való makacs ragaszkodás, a felekezetéhez tartozóknak kézalatti, de erőteljes pártfogalma; anélkül, hogy őt felekezetinek hitbeli ügyei vagy elvi álláspontja melegebben érdekelnék.

E kézalatti buzgolkodás és osztentativ felekeztnélküli irány pedig vagy elaltatja a kath. ifjúságot, vagy ellenségévé teszi egyházának, ami végérvényben annyiban is hasznos a protestantizmusnak, hogy az olyan ifjú esküszik a tudomány szabadságának, a türelmességnak frázisaira, s csak nagyon későn veszi észre, hogy e frázisok uralma alatt tulajdonképen a protestantizmus fészkelni be magát hivatalokba és kathedrákbá; mert ami a címzetes katholikusoknál esetleg szent meggyőződés (értyük a liberáliskodó felekeztnélküli felfogást), az a protestánsoknál csak frázis, amelynek hatásai alatt kitünően sikerül a csendes hódítás.

Évek hibát és mulasztásait hamarosan meggyógyítani nem lehet. Bizonyára szerény óhajtásnak válik tehát be, ha olyan tanárnak kineveztetését kívánjuk, aki ismeri a kath. történettudománynak vívmányait i s, s aki a hallgatósnál legalább ezeknek ismeretét közvetítené. Eddig semmi remény sincs ez óhajtásunknak teljesülésére. A magántanárok egyike sem éltetheti ama reményünket. S valamint a filozófiánál nem mert még jelentkezni olyan valaki tanárnak, aki előhozakodott volna a kereszteny filozófiára vonatkozó terveivel: azonképen fölölte valószínű, hogy ilyen törekvő jelöltnek útját állanák a történeti előadások tanárai is. E körülmények illuzóriusokká teszik minden reményünket. Azelőtt papi tanár is volt ezen tanárok között; nem föltétlenül szükséges ugyan az ilyennek jelenléte, s szinte elszoktunk már attól, hogy a történeti előadások valamelyikét rendes tanári joggal lássuk papi férfiúra bízva. Itt tehát sikerült a kibőjtölés, míg a bölcsészeinél nem, bár e sikerben sincs köszönet, mert tudjuk, hogy papi tanár kineveztetése nem föltétlen garancia, s megesik, hogy néha szemfénnyesztés.

S csak felülről gyakorolt nyomásnak sikerülne olyan tanárt kinevezni, aki a kath. történettudomány vívmányainak közvetítésével volna megbízva; mert a tanárok bizonyosan féltékenyen őrzik a maguk meghódított uralmi körét, s még inkább félnek attól, hogy az igazság

hódit, s hogy egy erőteljes kath. tanár olyan szellemi központ lehet idővel, amely majd érzékeny csapásokat mérhet a protestáns monopóliumra.

31. Természettudósok és nyelvészek.

A természettudományi szakon dr. Margó Tivadar állandottan ad elő, s ugyané tantárgyat kizárolagosan látja el orvosnövendékek, tanárjelöltek és gyógyszerészett hallgatók számára. Kívüle senki állandottan nem ad elő az egeben.

Említettük az orvosi karon, hogy Margó Mihálkovichcsal együtt a leghatásosabban képviseli a darwinizmust. Ez az ő bölcsseleti hitvallása, párosulva meleg kegyelettel a rendszer alapítója iránt; s monopóliumának hatásait szükségtelen részletezni, ha tekintetbe veszszük, hogy kizárolag ő közvetíti az állandtani tudományt a jövő orvosainak, gyógyszerészeinek és tanárainak. Már pedig ilyen óriási számú növendéknak tanítása rendkívüli nehézséggel jár. Miért nem vesz tehát magához, vagy miért nem adnak hozzá fiatalabb tanerőt, aki meg-> osztaná vele a terheket; vagy a monopólium gondos őrzése összefüggésben volna a darwinizmusnak felülről és az egetemről szándékolt kizárolagos uralmával?

Az egyetemnek két kiváló vegyész-tanára van, akik — úgy látszik — keveset, vagy épen semmit sem törődnek tudományuknak viszonyával a bölcselkedéshez. minden idejüköt a vegyi türemények kutatása veszi igénybe, s első sorban tudományáguknak experimentális haladása fekszik szívükön. Dr. Than Károly hallgatóit például vasárnap, sőt szombaton sem bocsátja a vegytani intézetbe; dr. Lengyel Béla azonban, a másik vegyész hétfő kivételével napokint tartott 9—10-ig és 11—12-ig vegytani előadásokat; s ő az egyetlen tanár a természettudományi előadásokon, aki az órarend szerint a vasárnapot nem veszi ki az előadási napol? közöl.

Dr. Szabó József olyan jeles és világszerte ismert

geológus, hogy 1883-ban megjelent geológiájának külső lapján címei épen tizenhét sort foglalnak el. A hírneves geológus nagy kísértésnek lehetett kitéve a darwinizmus körül; van azonban bátorsága utalni e tudományos divatnak nagy fogyatékosságaira és megfejtéseinek hiányosságára, ritka hig-gadtsággal mérlegelve az érveket pro és contra.

A növénytan tanárát, dr. Jurányi Lajost sem hábor-gatja a nyíltan és feszteletű kifejezésre juttatott bölcsseleti világnézetet. A két neves fizikus, dr. Eötvös Lóránt báró és dr. Fröhlich Izidor is inkább a természettan fejleszté-sén működnek, mint sem hogy idejüköt materiálisztikus vagy monisztikus tanok hirdetésére fordításak.

Kísértésbe eshetik néha a paleontolog: dr. Hantken Miksa; még dr. Török Aurél, az anthropolog Lyell, Lub-bock, Tylor, Caspari stb.-re esküszik, s az antropologiában egészen a darwinizmusnak vizeiben úszkál.

Három kiváló nyelvészünk van az egyetemen képviselvę» s érdekes, hogy e három közül kettő: dr. Vámbéry Áimin és dr. Simonyi Zsigmond volt zsidó, még dr. Budenz József, délnémetországi katholikus, aki a lutheránus Hunfalvy Pállal egyetemben vitatja finn ugor rokonsá-gunkat, amelyivel szemben Vámbéry a török rokonság mellett kardoskodik,

Fiatal korában történt Budenzzel, hogy az eperjesi lutheránus kollégiumba pályázott tanárnak. Mikor megtudták» hogy katholikus, ijedten küldték vissza folyamodványát. S van legalább olyan érdekes, hogy Berzeviczy Albert, ájelenlegi államtitkár katholikus létre kapott az eperjesi kollé-giumban tanári széket. Megcsappant volna tehát lutheránu-sainknak buzgó örködése, vagy Berzeviczytől, a katholikus-tól nem feltétek a lutheránizmust?

Hozzáértők mondják, hogy Vámbéry — akinek „Life and Adventures"-ei angol nyelven jelentek meg, s akit Anglia-ban diadallal szoktak fogadni, aki tehát szegény, elnyo-mott íreknek barátja nem lehet — a török rokonság alapján

Iskolát alapítani nem tudott — hacsak egy legutóbbi név ténén írót nem számítunk iskolának. Budenz-Hunfalvy finnugor rokonsága pedig a német nyelvtudomány egész apparátusával rendelkezik, polémájával és előadásaival meghódítva az egyetemen a jövőnek tanárait.

Dr. H a t a 1 a Péter pedig, a maga renanizmusával és arab nyelvtanával régóta a csendes emberek közé tartozik.

32. Gyulai és a Budapesti Szemle.

Gyulai Pál, a kálvinista a katholikus T o I d y Ferenctet váltotta föl az irodalomtörténeti katedrában, s most a kálvinista dr. Beöthy Zsolttal együtt monopolizálja az irodalomtörténetet.

Gyulainál talán a legügyesebben tör elő néha-néha a kálvinizmus. Dogmatikája öspontosul e téTELben, hogy: a hit cselekedetek nélkül üdvözít; s e téTEL ō nagyszerűnek és fönségesnek találja. Vörösmarty életrajzában például a puritan Gyulai hizeleg az alsó papságnak a magyar irodalom körüli érdemeiért, csak azért, hogy a főpapságnak állandólagos mulasztásait szorítsa előtére. S újabban a kalvinizmus mind vehemensebben nyilatkozik belőle.

Hivatalos lapjában, a Budapesti Szemlében, leránt minden, ami katholikus, sajátkezüleg készített és önmagához intézett leveleiben vagy recenzióiban. Megbotránkoztatta egész Magyarországot, amikor kicsinyes ürügyek alatt a hercegprímás könyvtárát akarta antiquáriusi színvonalra süllyeszteni; s u g y a n ō tiltakozott az ellen, hogy a bíboros egyházfejedelemnek nincs jog a Magyarország katholikusainak nevében szólani a Szentszék előtt, aki ennek függetlenségét a pápa-világi uralmával hozta kapcsolatba. Fölölte jellemző, hogy a nyiltsíaku kálvinisták, zsidók és szabadkőművesek minden nyugalmat «ffektáló szerepeikből, valahányszor a hercegprímásnak alkotásairól vagy egv-egy erőteljes szózatáról van szó. E részben a „Pester Lloyd“, a „Pesti Hírlap“ és a

„Budapesti Szemle“ minden karoltve járnak egymással, fénysesen bizonyítva be, hogy a judaizmus s a protestántizmus Magyarországon szoros szövetségben áll, s hogy e szövetség előre is ijedezik azon katholikus öntudattól, melyet a bibornok 1886. évi nagy beszédjében ébresztett. Főleg az utóbbiért támadják tehát személyét és alkotásait,

A Szemle továbbá a modern viszonyokat egészük'en óhajtaná felölélni, évi tizenkét füzetben; már pedig a katholikus tudomány mozgalmait e folyóirat következetesen ignorálja, s bizonyosan nem feledékeny-égből. A folyóirat az akadémia támogatásával jelenik meg, amelynek amazok iránt ugyanannyi érzéke van, mint dr. Gyulai Pálnak. Az is sajnálatos, hogy e folyó ratban gyakran nagyon ismeretlen nevek adnak maguknak találkozót. Ugyané testület megengedi neki, továbbá, hogy kritikájával, amelynek primitív hiánya az, hogy abszolút mértékkel mér, tehát nagyon könnyen verhet maga körül rothat, eszthetikai gerendákkal, eljátszsa tekintélyét a magyar közönség előtt, amelyre különöködéseinél fogva soha nagyobb befolyást nem gyakorolt.

Tanári, működésében pedig ezerfelé való elfoglaltsága akadályozza. Előad néhány órát, s azután számtalan teen-dőinek egyike után lát, amelyek közöl sokat másokra, és ifjabb erőkre bizhatna. Bizonyos telhetetlenség kell ahhoz, mindenütt akarni uralkodni. Egész jogosan tételezhetjük föl tehát, hogy a Szemle szerkesztőjének is csak olyan a szelleme, mint az irodalomtörténet tanáráé; s világos, hogy e tárgyat, úgymint a világtörténelmet, kálvinisták foglalták le maguknak. Előadásaiban is szóhoz jut a protestantizmu-nak irodalmi és tudományos dicsőítése, vagy győz az agyonhallgatás. több kényes esetben. A fölött is megakadhatnánk, hogy miért nem mond le egy-egy hivataláról, amikor évek óta kíváncsiak a közönség és tanár-jelöltek az ő nyomatásban megjelenő irodalomtörténetére, amely szintén évek óta pongyolán jár litografirozva kézről-kézre; s még a tankönyvkészítést is dr. Beöthy vállain hagyta.

Szóval évek óta pihen szelleme: de be kell vallanunk,

hogy a nagy tehetségű férfiúnak ezen sokfelé elfoglalt nyugalma szinte pótolhatatlan veszteség irodalomtörténetünkre nézve. Romhányi, Olcsó Könyvtár, Kisfaludy-társaság, Budapesti Szemle, akadémiai titkárság, klasszikusok kiadása, egyetemi tanárkodás, dramaturgia stb. stb. neTi hagynak időt. S e mellett főelve: Ne forcez point votre talent, amelyet nem is erőt meg tulnagy termeléssel. Kitüntően sikerül Gyulainak azon szerepe, amikor tüntetőleg kell bemutatnia, hogy prom-
tes tánsokkal épen annyit törödik, mint katholikusokkal, hogy az előbbieknél uralmát semmiképen sem mozdítja előre.

E részben épületes az az évtizedek előtt kitört vita; amelybe keveredett á magyar protestántizmus. két. eszthetikai oszlopa: dr. Gyulay Pál és Szász Károly. Aki zamatos, keserű és dühös polémiát akar olvasni, az vegye elő a régi „Koszcrut“ amelyben a két oszlop oszlopos gorombaságokat mondott egymásnak. Kár, hogy e vitának nem akadt Cranach Lukácsa

33. Dr. Heinrich Gusztáv élete és művei.

Valamelyik protestáns kapacitás mondotta, hogy azon tanárokat, akiket protestáns középiskolában nem használható-nak, azokat az egyetemre helyezik be professzoroknak. Heinrichnél kisértésben van az ember, hogy ama mondásnak adjon igazat.

Egymagában, monopoliumszerüen adja elő a német irodalomtörténetet, s mint lutheránus, különösen kifejlett érzékkel kell, hogy bíjon a középkori német poézis iránt. A legutóbbi időkig ő szerkesztette az „Egyetemes Filológiai Közlő n y t“, s munkatársainak és egyéb ifjú törekvőknek olyan busás írói díjakat fizetett, hogy a folyóirat színvonala láthatólag emelkedett olyan magaslatig, ahol — másnak kezébe kellett tenni a szerkesztést. Egyébaránt a tanszéken dr. Heinrich buzgó tevékenységet fejt ki; sőt egy nagyobb szabású monografiával a német irodalomtörténetet is gazdagítja;

kár azonban, hogy munkáit németre nem fordítják, s így a német tudomány nem vehet lóluk tudomást;

Egyik előreje a sokat olvasott tanárnak tan- és olvasókönyvek írásába, illetőleg német klasszikusok magyarázatába van elrejtve. A középiskolák, katholikusok és államiak Vengyest, használják eme kézi könyveket. Herder Cidjének magyarázatánál például beszél „St. Jacobus (sic) apostolról·, Spanyolország védőszentjéről, aki a monda szerint Compostellában van eltemetve.“ „Vallásos rajongás“ bir természetesen nála a keresztes háborúkra. A gimn. III. és reálisk. I. osztály számára összeállított olvasókönyvében osztentatíve kerüli a kereszteny szellemű'olvasmányokat; 132 lapból 54-et szentel a görög-római mithologiának, 17-et a német hősmondának, 13-at a népvándorlásnak, s fél oldalt a Sprüchwortknak. E könyvnek szelleme teljesen hasonló a főgimnáziumok és főreáliskolák számára kompilált olvasókönyvéhez. Ebben a kereszteny szellemet képviseli Schleiermachernek (!) egy prédikációja 12 lapon át, és Fő r s t e r Henrik boroszlói hercegpüspöknek pásztor levele 2 lapon át, amiből kiviláglik a Schl. iránti lutheránus tisztelet. Még; He fele párhuzamát is adja (Ximenes bibornok életéből) Izabella és Erzsébet királyi nők között, ennek véleményével szemben azonban siet megjegyezni, hogy a protestáns Dahlmann, Raumer és Banké fölfogását kell Anglia királynőjére alkalmazni. Versle hre-j e felsőbb iskolák, tehát felsőbb leányiskolák számára is készült, amelyekben bár keveset értenek az orthografiáboz, de azért épülni fognak — akárfiuk, akár leányok a 25. oldalon található két vers-példán; az egyik Patentől a következő:

Inbrüstigc, fromme Gebete
Dir, Kypria, seiid' ich empor.

A másik Schillertől a következő:

Wuiidervoll ist Bacchus Gabe,
Balsam für's zerrissene Herz.

Sem terünk, sem időnk annak részletesebb bemutatására, hogy a német klasszikusok szövegéhez, milyen kommentárok vannak csatolva. Aki érdeklődik, az kezébe veheti dr. Heinrich bármelyik tankönyvét, s itt olyanokat fogta-

lálni, amik joggal botránkoztatnak meg afölött, hogy ezen tankönyvek állami patent mellett kerültek forgalomba. Azon nem ütközünk meg, hogy dr. Heinrichnek, mint lutheránusnak nincs érzéke az egyház fölfogása iránt; de az tudós hoz és tanárhoz semmiképen sem illő eljárás, hogy nem iparkodik azon álláspontra helyezkedni, amely az illető intézmény ismerettsének felel meg, s hogy az egyháza t illető dogmákról elrejtett gunnyal, az úgynevezett természetes észnek hánytorgatásával, szóval lutheránus előítéletekkel nyilatkozik. Ekképen azután előfordul az eset, hogy állami intézetek hitoktatához a fiuk ama könyvekre hivatkozva olyan kérdéseket intéznek, amelyek alapjában vetnek óriási gátakat a hitoktatói működés elő. Az állami intézetek hittanárai igen jól ismerik a helyzet olyatan nehézségeit, amelyekkel nekik, talán az összes felekezettelkülü vagy protestáns tanárokkal szemben, heti két órában kell megküzdeniök. Dr. Heinrich előadásainak szellemét természetesen e tankönyvek híven tükrözik vissza. Továbbá miután tudjuk, hogy állami intézetekben rendszeren szervezve van foganatba véve a dekatholizálás és dechristianizálás, azon kommentáros kézi könyvek használatán megakadni fölösleges. Amit azonban dr. Mangold kézi könyveiről mondottunk, ugyanazokat kell ismételnünk dr. Heinrich iskolai kiadványaira vonatkozólag, mert tény, hogy ezeket katholikus középiskolák is használják; és ezen intézetekről tudomást szerezni és adni nem esnék nehezünkre. Ismét azon kérelemmel fordulunk tehát azon katholikus középiskolák tanáraihoz: küszöböljék ki e kézi könyveket intézeteikből. Ha pedig tény, hogy más szerzők hasonló tankönyvekkel nem léptek a tanügyi piacra, s hogy az állam erőszakolta amaz intézeteket ezeknek kizárolagos 'használatára, akkor ismét teljesen világosan áll előttünk a tendencia, amely abból áll, hogy kath. intézetekbe is hurcoltassék be az elkereszténytelenítés. A hittanárok kötelessége volna ezek ellen eréyesen föllépni, s a kath. s egyéb iskolákban vagy kiküszöbölésöket vagy ellensúlyozásukat eszközölni. A dekatholizált

egyetem tanárai tehát nem csak nevelésükkel, a középiskolai tanárokkal jutnak szóhoz az alsóbb iskolákon, hanem tankönyveik utján is, amelyeket ellenőrizni senkinek, vagy nagyon kevésnek jut eszébe, részint jó tankönyvek írásával, részint az ilyeneknek kötelező behozatalával.

Érdemes, dr. Heinrichnek curriculum vitaejével megismerkedni, épugy mint érdemes volt Kármánéval; mert e két tanférfiú szoros szövetségben áll, sokban közös jellemük Oresztes és Piladesszé avatják őket. A szelektiós küzdelemben mindakettő győztes maradt.

Pályafutását Heinrich, mint tanár kezdette meg a lutheránus gimnáziumban, és mint tanügyi író a Pester Lloydban, amelynek hasábjain báró Eötvös Józsefet és Paulert, a kultuszminisztereket lepiszkolta, Trefortot megdícsérte — a. konc fejében és reményében; és a magyar közoktatásügyet meghurcolta a külföld előtt; folyton a legigazságoltanabb fegyvereket szolgáltatva a schulvereinosoknak.

Főtörekvése volt, minden áron az egyetembe jutni, de a tudományszakokban válogatót nem volt. Megpróbálkozott a földrajzzal. Somhegyi referálására visszautasította a fakultás, s ekkor a lutheránus gimnázium német önképzőkörének vezetője, a német irodalomtörténettel próbált szerencsét — sikerrel.

Ö, aki katedráját tan- és olvasókönyveit, és irodalmi működését üzletnek tekinti, minden védekezés nélkül volt kénytelen elfogadni a bebizonyított vádat, amelyet P. Theurrew k Árpád emelt ellene. Ez mutatta ki, hogy munkáinak legnagyobb része, szemérmetlen plágium, amilyenért más országban tanszékétől fosztják meg a tanárt.

Mint magántanár folytatta a Pester Lloydban piszkolódásait és rágalmazásait a tanári kar ellen, amely későn ijedt meg attól, hogy kebelébe vette. S a Trefort előtt füstölt tömjén végre is azt eredményezte, hogy a fakultás akarata ellenére lett rendkívüli tanárrá, s ezzel bejutott szavazatképes tagnak a tanári ülésekre. És társaival elbánna később anyinyira sikerült, hogy maga a kar ajánlotta rendes tanárnak.,

Sikerült tehát e két előlépése, — dacára, hogy a kiváló dr. M e 11 z 1 Hugó is pályázott a kolozsvári egyetemről, ahon-nét tudvalevőleg csak nepotizmus és politikai érdemek révén lehet Budapestre jutni. Heinrich különben Meltzlt sem kímélte a német lapban, lutheránusán vehementer tollával írva a sa-ját folyamodása érdekében.

Minden qualifikáció hijában tehát journalizmusával küzdötte föl magát a tanszékbe — azon időszakban, amikor lármásan hízelgő szájakat kellett tömni, s amikor a hízelgés még nem volt egyetemes, a bizantinizmus nem oleső és nem minden napos. Heinrich carrière-je különben egyik emlékoszlopa marad a Deák-párti kormányok nepotizmusának.

És most, hogy Magyarország első főiskoláján monopliumos tanára a német irodalomnak, kétségtelenül jó haza-fi is. Most már nem írja azt, amit a hetvenes években írt a Lloydb»: hogy magyar tuiományos irodalom nincs, s nem is lesz; és hogy a magyar irodalom teljességei nem alkalmas szív-, és jellemképzésre; mert azóta ő maga is írt és plagizált tan- és olvasókönyveket, klasszikusokhoz kom-mentárokat; és német iroda lomtörténetet — az akadémia könyvkiadó vállalatába, amelybe tudvalevőleg csaknem ki-zárólag fordítások vétetnek föl. S nem szatírából tette az akadémia, hogy dr. Alexandernak Kantról, és dr: Heinrich-nek a német irodalomtörténetről írt munkáját ama f o r-dítások közé sorolta?

*

*

*

Tehát a bölcsészeti karon is nagyon kevés olyan pontra akadtunk, ahol jogosult panaszainkat nem kellett volna han-goztatnunk. Még azon tanár js, akinek kötelessége volna a kereszteny bölcselkedést képviselni, képes állítani, hogy Isten létenek „kérdése talán még igen sokára talány lesz előttünk.”

A bölcsellet, neveléstudomány, az irodalomtörténet, az eszthetika, a világtörténelem protestáns és zsidó kezekbe van letéve; s emellett bevallottan katholikus tanárok nap-

nál világosabb félretolatás és ignorálással kénytelenek küzdeni: amellett, hogy a keresztény meggyőződésű habilitálás végett nem is mer jelentkezni.

Magántanárok, szóval az ifjú tanerők pedig feltűnő számban kerülnek elő protestánsok és zsidók közül. És e körülmény sokáig maradt észrevétlen.

A minap kérdeztem egy katholikus, középiskolai s világit tanáról, aki ismerősöm, hogy vette-e észre valaha, hogy a protestáns tanárok különös kedvteléssel poussirozták volna a protestáns hallgatókat vagy a magántanárjelölteket? Az illető katholikus létre kapott katholikus alapból ösztöndíjat, s még katholikus jellegénél fogva is ennek feltűnően örült; és megjegyzendő, hogy hét esztendő előtt fejezte be tanuló éveit.

Kérdésemre arcomba nevetett. Szerinte az egyetemen a tudomány szentségé, a tudomány szabadsága, a talentum foka és nagysága a döntő; e szerint a protestáns dr. Gyulai, dr. Heinrich, meg dr. Beöthy stb. egyforma lelkesedéssel protegálják be magántanárnak a katholikus dr. Fejérpatakyt, akit szabadkőművességgel vádolnak; a kálvinista dr. Szádéczky, valamelyik lutheránust, vagy a zsidó dr. Schütz Miksát, aki mindenben, szóval mindenben tanulékony és hűséges tanítványa dr. Hanslick, a bécsi zeneészthetikai tanárnak. A megfigyelésnek ezen felekezetnélküli hiányából, amint ismerősömben mutatkozik, s mutatkozott egészen a legutóbbi időkig nagyszámú kollégáiban is, akik kezdenek fölocsudni frázisokkal altatott vallásszabadságos és jogegyenlőséges álmaikból, csak annyira van jogom következtetni, hogy a protestáns tanárok pártfogoló munkájukat igen ügyesen végzik, s miután a nyolc osztályból kikerült érett ifjúnak vallásközönyéről elégé gondoskodott a középiskola: bizonyos, hogy kevésbbé fog érdeklődni valakinek vallása iránt, s csak nagyon későn veszi észre a protestantizáló rendszert. Azon dicséretet, hogy a protestáns tanárok hitsorsosaikat úgy protegálják, mint katholikus hallgatóikat, nagyon, de nagyon kevés tanárról lehet elmondani, ami nem zárja ki, azt, hogy alkalmilag, tüntetésszerűleg ne pártfogolnának föl-

tűnő melegséggel katholikust is, de minden esetre olyan, aki non re, séd nomine tartozik közénk.

34. A tanárok vallási statisztikája.

A budapesti egyetem tanári személyzete — a tanársegedek és tanítóktól eltekintve; tehát csak a rendes, rendkívüli és magántanárokat véve számba — 163 tagból áll. Kombinálva az 1887/8. tanév második felének tanrendjét a félév végével megjelent almanachjal, vettem föl ami számot, nem tekintve a legújabban történt habilitálásokra, t. i. két jogkari, egy orvoskari, és egy bölcsészeti magántanár képéssítésére.[^]

E százhatvanhárom tanár vallási viszonyaival kellene foglalkoznom. Tizet azonban mellőzni vagyok kénytelen részben mert a második félévben előadást nem tartottak; s részben mert vallásfelekezeti viszonyaiak előttm ismeretlenek maradtak, minden utánjárásom dacára; többet azonban dacára, hogy a tanrendben nevük elő nem fordult, fölvettem, mert vallásukat ismerem.

Hosszas utánjárásom némi eredménytelensége is egyik biztos jele a vallásközönyös társadalomnak, amely illemszabálylyá magasztosította föl a tilalmat, valakinek vallási viszonyai felől kérdezősködni; vagy egy bizonyos neme a taktikának, amelylyel protestánsaink élnek, hogy t. i. röstellik felekezetüket bevallani, nehogy a közélet minden terén való aránytalan képviseletük azonnal szembe ötljék.

A tanárok egy tizenhatod részénél tehát kevesebbet hagyok el, s ez döntő befolyást nem gyakorolhat okoskodásomra.

Hatvanegy rendes, (köztük egy helyettes), 26 rendkívüli és 66 magántanár vallási viszonyai azonban kielégítő felvilágosítást kell hogy nyújtsanak arra nézve, hogy egyetemünkön a protestáns és zsidó tanárok aránytalanul vannak képviselve; s hogy főleg a tanárok fiatal generációjánál napnál világosabb ezen aránytalan képviselet. Megjegyzem, hogy a rendes

tanárok vallását kivétel nélkül ismerem: míg az ifjú generacióból, a rendkívüli és magántanárok közül tízről egész bizonyossággal ugyanazt meg nem tudhattam.

Láng Lajos és Jekelfalussy József „Magyarország statisztikájáról“ szóló művük első kötetében (megjelent Budapesten, 1884.) utalva a modern korszellemre, szinte kísértésben voltak, hogy Magyarország vallási viszonyait külön nem tárgyalják, ha valamelyik statisztikai kongresszus ezt ama modern korszellem dacára kötelességgé nem teszi. A kongresszusi határozatnak köszönhetjük tehát a legújabb adatokat, amelyek szerint Magyarországon (hozzá számítva Erdélyt, de Horvátországot és Fiúmét tekintetbe nem véve) van:

katholikus:	7,972,414;	szóval az összes lakosságnak 58.07%-a;
gör. kel:	1,937,105	14.11% 5
protestáns:	3,186,559	23'21%;
(ebből lutheránus:	8.07,	Kálvinista: 14,74, és unitárius:
0-40%)		

zsidó:	624,737	4.55%;
--------	---------	--------

görög keleti tanára van az orvosi karnak: I rendkívüli, s a bölcsészeti karnak: I rendes tanára; s talán még egy, a kinek felekezetét egész bizonyossággal nem ismerjük. Amaz Bukarestba költözött át; s e csekély arány részben bizonyítja, hogy mily kis részt vesznek ki nem egyesültjeink a magyar szellemi életből, aminek oka, hogy népük elmaradott, s hogy az intelligencia idegen országoknak küld tanárokat.

A jogi karon 17 rendes tanár működik: köztük II katolikus, akiknek jó része még a régebbi időkben nyerte kineveztetését, amikor nagyobb tekintettel voltak az egyetem kath. jellegére; 3 a tanárok közül kálvinista, és 3 lutheránus; tehát több mint fele, nem katholikus; holott két és félszer több az ország katholikusainak száma a protestánsokénál. Zsidó a rendes tanárok között nincs; van azonban a rendkívüliek között I, velük szemben 2 a katholikus, (ezek között azonban I volt zsidó); míg a másik kettőnek felekezete előttünk ismeretlen, azonban bizonyos,

hogy nem zsidók. S az egész egyetemen még ezen utóbbi statisztikai adat a legörvendetesebb.

Megdöbbentő, azonban a zsidó magántanárok túlnyomó nagy száma a jogi karon. Tizenegy magántanár közül 5 katholikus, 2 kálvinista, és 4, mondд: négy a zsidó.

Ugyanazon arányt a jogi kar rendes tanáraival mutatják föl az orvosi kar katholikus tanárai. A rendes tanárok száma 16 (I helyettes,) s ezek között II a kath., míg lutheránus van 3 és kálvinista (a helyettes tanárt beszámítva) 3; ezen a katholikusokra nézve még fényes arányt ismét a régi kinevezési [rendszernek kell tulajdonítanunk; de a lakosság arányában 17 kath. tanárnak kellene lennie 6 protestáns mellett. Zsidó még nem lehetett rendes tanár a három fakultás egyikében sem; s legfölebb e negatív dolog akarná még egyetemünk kereszt ény jellegét fontartani.

Valamivel kedvezőbb az arány a rendkívüli tanároknál. Tizenöt közül (a nem egyesültől már megemlékeztünk) 9 a katholikus, 2 a kálvinista, I a lutheránus, és 2 a zsidó. Itt tehát a zsidók egy negyed részét képezik a katholikusság-nak, holott az ország' lakosságának arányában csak egy tizen egyed részre volna joguk háromszoros tul-sulyban vannak a kálvinisták fölött is, a lutheránusokat pedig négyeszeresen múlják fölül; s a protestánsok egyesülve a katholikusok fölött is mutatnak fől néhány százaléknny előnyt.

Eddig tehát nem állíthattuk, hogy a katholikusok az,ő arányuknak megfelelőleg volnának képviselve a budapesti egyetemen; szemben velük aránytalanul vannak képviselva a protestánsok, míg emezeket ismét — a rendes tanári szé-kektől eltekintve — háttérbe szorítják a zsidók, akik a ma-gántanári székeket foglalják el, i. t-rt van türelmük és zsivós-ságuk, bevárn az időt, amikor nagyobb viharral ostromol-hatják a rendkívüli, s amikor majd meghódíthatják a rendes tanári székeket is.

Az orvosi kar 33 magántanára közül 9 katholikus, zsidó 13, lutheránus 4, kálvinista 6 (egy magántanár unitárius), összesen II protestáns, tehát a protestánsok fölött a zsidóság körülbelül

hatszoros előnyben, a katholikusok fölött pedig még nagyobb az előnye, mert 14 katholikus magántanárra I zsidónak volna szabad jutni, holott a budapesti egyetemen 9 katholikus áll 13 zsidó magántanár mellett. S az összes kereszteny felekezetek (beszámítva a görög keletieket) aránya pedig megkövetelné, hogy 19 kereszteny magántanárra jutna egy zsidó; a budapesti egyetemen pedig 20 keresztenyre 13 zsidó jut; tehát több mint egy harmada (mert van összesen 33) az orvosi magántanároknak zsidó; míg V₁₉ és I_s-nál nagyobb törtszám között tudvalevőleg óriási a különbség.

Ennél fogva a jogi és orvosi kar a zsidók és protestánsok uralmának szomorú képét tüntetik föl. Hova hamarabb beáll azon idő, hogy zsidók neveztetnek ki rendes tanárokká; mert olyan irányt vesz a fejlődés, hogy előbb protestánsoknak sikerült a katholikus egyetemen rendes tanársághoz jutniuk, s hogy ezeket a dolgok elemi erejével fogja követni a zsidóknak bevonulása a rendes katedrákba.

Huszonnyolc rendes tanára van a bölcsészeti karnak; egy közhű nem egyesült vallású. A többi a következőleg oszlik meg: katholikus 14 (egy, házassági szükségletei szerint többfélé felekezeten ment keresztül, s egy másiknak katholikus volta is kétes), lutheránus 9, kálvinista 4. A zsidóság e karra sem szolgáltatott még rendes tanárt; a rendkívüliek között sincs még képviselő, ha csak nem számítunk hozzá egy protestánssá lett zsidót, s ha egy zsidó neveléstani magántanárt nem avatunk rendkívülivé, akinek kineveztetése a legközelebbi jövőnek lesz eseménye. A protestánsok tehát — a kétest is katholikusnak számítva — (13—14) a rendes tanárok között több mint két és félszer vannak erőteljesebben képviselő; némi többségben vannak a kálvinisták a katholikusok fölött (14%—58%) 5 smig kedvező arányszámot véve föl 7 katholikus rendes tanárra volna szabad 1 lutheránusnak jutni; addig 13 katholikus foglal helyet 9 lutheránus tanár, mellett, ami óriási aránytalanságot képvisel.

A rendkívüli tanárok között öt katholikkal szemben (egy, kétes) 4 protestáns áll (köztük I kálvinista, I lutheránus,

és egy: a volt zsidó); tehát a protestáns többlet! arány itt is körülbelül két és félszeres.

A bőlcészeti magántanárok vál ási viszonyai, épugy mint a jogi és orvosi karéi, szomorú adatokat mutatnak. Huszonkét magántanár közül csak 6 katholikus, ugyanannyi, tehát 6 zsidó, lutheránus 7 és kálvinista 3. A zsidók tehát a katholikusok fölött körülbelül tizenegyszer e.s a kálvinisták fölött körülbelől hatszoros aránnyal vannak tulképviselve; még a lutheránusok a katholikusok fölött körülbelül hétszeresen, a kálvinisták fölött körülbelül négy-szeresen; s még a kálvinisták is kétszeres túlsúlyban vannak a katholikusok fölött.

Megdöbbentő tudomásul szolgálhat, hogy a tanulók számát és felekezeti viszonyait illetőleg is igen szomorú adatok állanak rendelkezésünkre. A tanulók száma az első félévben 3746 s a második félévben 3541 volt. Ez utóbbiak számából hittudományi hallgató volt 90, jogász 1650, orvosnővendék 1178, bőlcész 326, gyógyszerész 229, és szülesznő 68. S elég, ha a második félév hallgatóinak vallási viszonyait veszszük tekintetbe.

A vallást tekintve, legtöbb volt a katholikus: 1491, közvetlen ezután jön a zsidó vallásnak száma: 1145. ev. református volt 409, ágostai vallású 324, gör. keleti 95, görög katholikus 68 és unitárius 9.

Megjegyezzük, hogy a hittanhallgatókat is tekintetbe véve, a bőlcészethallgatók, a gyógyszerészek és szülésznők túlnyomó része katholikus, akiknek számát a görögökkel együtt összevéve 1559-re lehet tenni. S ezeknek háromnegyed része zsidó, akik csaknem kizárolag a jogi és orvosi pályára adják magukat. A katholikusok fölött tehát majdnem tizenegyszeres aránytöbblettel jelentkeznek az ország első főiskoláján. A többi keresztény felekezet összevéve állít 837 egyetemi hallgatót 1145 zsidó mellé. Ezek fölött is majdnem egyharmadrésznyi többségen vannak a zsidók, holott ezen keresztény felekezetek kilencszeres többségen vannak a lakosság számarányához képest. Köny-

nyű volna, azon számokból más meglepő tanulságokat vonni ki. Megteheti ezt az olvasó, a tanulók vallási viszonyait felekezetük országos képviseletével vettén egybe. S ha frappáns a szám, amely ezen összehasonlításból előkerül: akkor tág tér jut az elmélkedésnek, és ama körülmények fölötti szemlélődésnek, amelyek ama meglepő számeredmények okozói volnának.

Be van tehát bizonyítva, hogy a budapesti egyetem tanárai között a zsidó és protestáns elem, szemben a katholikussal, aránytalan többségben van képviselve. Érdemes volna ennek összes okaival is foglalkozni, ami olyan fejtegetésekre adna alkalmat, amelyek túl esnek e könyv föladatán. Az első főök kétségtelenül az az erőteljes szolidaritás, amely irigylésreméltonan van meg a zsidók s protestánsok között, az a szívósság, melyivel a faj és felekezet érdekei előmozdítattak, minden rendelkezésre álló, s még államhatalmi eszközökkel is.

Az ilyen szolidaritás teljesen hiányzik katolikusaink között. Hiányának megdöbbentő következményeit e könyvnek számos lapja tárja föl, amely váglevél akar lenni a közelmúlt ellen, és buzdító szó a jövőre nézve. S meggyőződésünk, hogy a jövő talán igen későn fogja jogosult reménye nket beváltani.

Befejezés.

Könyvünk harcmincnégy fejezetében igen szomorú állapotokat szellőztettünk, s olyan anyagot állítottunk rendelkezésére a förendiházban évenkint ismételteim szokott elvi til-takozásoknak és az egyetem ügyében való képviselőházi fel-szólalásoknak, hogy az egyetem kérdése elvben és gyakorlatban egyaránt erőteljesen helyezkedhetik előtérbe. A „Nemzet“ Hisztorikusa e fölött megboszankodott, s provokálva érezte magát olyan támadásokra, amelyek napnál világosabban árulták el a felekeztnélküli államnak tendenciáit és ideges fölháborodását. Ezen ügyetlenséget jóvá iparkodott tenni a „Nemzet“ Protestánsa. S ez nem sikerült. A dekatholizálás befeszkelte magát az egyetembe, s állami protekció mellett s a felekeztnélküli tudomány frázisának hatásai alatt folytatja munkáját; és erre nézve elégséges bizonyíték ama két félhatalmas fölszólalás.

A bizonyítéket fakultásról fakultásra vittük keresztül. Ráutaltunk azorvosi karban a vasárnap előadások ijesztő szaporodására, a darwinizmusnak bátor hirdetésére, több neves tanárnak keresztenyellenes tudományos meggyőződésére; zsidó tanárok szaporodására, a katholikus és protestáns versengésre; és rámutathattunk volna azon lutheránus, illetőleg protestáns klickk gazdálkodására, amelynek érdekeit épen katholikus tanárok védk a legbnzgóbban.

Ajogi karnál tudomásul vettük az egyházjogi előadások szellemét, egyes kisebb-nagyobb hiányokat, a természetjognak pozitivisztikus irányait stb. Itt joggal követelhettük, hogy a természetjognak előadásáról annyiban is kellene gondoskodni, hogy legalább egy tanár legyen, aki a kereszteny fölfogást ismertesse a hallgatók előtt.

Huzamosan időztünk a bölcsészeti kar előadá-

sálnál. Itt bábeli zűrzavar uralkodik; mindenféle bölcsleti szisztemáma jut szóhoz, csak a keresztény nem; s még az is, akinek ezt kellene képviselni, a lélek halhatatlanságának és egyéb keresztény igazságoknak burkolt tagadásával kollégáihoz méltónak mutatja be magát. Itt ignorálják a német kath. tudomány által megállapított eszthetikát, amely a világ- és irodalom-történettel egyetemben protestáns monopóliumot képez; s a tanárok általában elég ügyesek a részben is, hogy a fiatalabb tanárok közül kellő Nachwuchsort nevelnek maguknak. Kapcsolatosan hoztunk itt szóba különféle tankönyveket, amelyekből t"bb tanár szellemére következtettünk, skérőleg figyelmeztettük a kath. középiskolák tanárait atna kézi könyvek kiküszöbölésére.

Majd igen szerény óhajtásoknak adtunk kifejezést; mert csak azt követeltük, hogy a bölcsleteket és történelmet olyan tanárok is képviseljék, akik a katholikus tudomány vívmányában színvonalon állanak, s ezeket nem ignorálják úgy, mint az egyetemnek mostani tanárai. Megértették egyetemünk kath. hallgatói is, hogy a felekeztnélküli irány csak az ő elaltatásukat és elnyomatásukat célozza; s e részben is talán némiben hozzájárultunk a fölösudásukhoz.

Fölszólalásaink eredménye szóval abba foglalható össze, hogy hazánk első főiskoláján szövetségen áll a protestántizmus a judaizmussal. Emez lekötelezi magát, hogy sajtójában amannak csöndes hódításaira a figyelmet föl nem hívja, s biztosítja, hogy hasznos frázisok hangoztatásával és terjesztéssel hozzájárul az altatáshoz, s a sikert félig-meddig biztosítja. S ezért a protestantizmus — használjuk e közönséges szót — moitié-be lép a zsidósággal, s megosztzik a felek kölcsönös megelégedésére, s egyesültén csöndes erővel szorítják kifelé a katholikusokat, vagy legfölebb ezeknek jó részével is, a címzetesekkel szövetségen állanak, akiket részben a frázisok hatalmával ejtenek meg. Ugyané katholikusoknak azután privát passziójára hagyatik a csöndes boszankodás, ha a szorosabb szövetkezetnek valami nagyobbszerű államcsínyt sikerül végrehajtani a protestáns vagy zsidó felekezetbeliek javára.

S egyelőre semmi jel, hogy szünet állott volna be a dekatholizálásban. És azután mikorra remélhetjük, hogy végre eredményesek lesznek a förendiházi tiltakozások a katholikus egyetemi alapoknak a költségvetésbe való beillesztése ellen?

A legújabb időkben azonban némi kedvező jelenségek merülnek föl.

Aki társadalmunk egyes köreit akkor figyeli meg, mikor fesztenek együttlét mellett kerülnek össze az együvé tarozók: az, reánk katholikusokra nézve megdöbbentő tapasztalatokat fog tehetni. Tanárok, bírák, állami hivatalnokok panaszodnak afölött, hogy mint katholikusok rövidséget szenvednek a protestánsokkal szemben. Ceteris paribus a magyar protestáns államhatalom ezeket tolja előre, és sokszor ceteris disparibus. Triviális mondás, hogy nyakas a kálvinizmus, és furfangos a lutheránizmus, de minden kettő szívós, s felekezeti összetartásával legalább is imponál úgy, mint a zsidóság faji szolidaritása. Trefort, Fejérváry, Orczy, Széchenyi és Baross rendelkeznek-e ezen furfanggal, szívóssággal vagy nyakassággal; vagy miniszteri létük egyik árnyalata nem e az, hogy a kabinet többségét katholusként reprezentálják az olyanok előtt, akiket külszínnel lehet megtéveszteni?

Ideálisan szép tanunk van a vallásszabadságról, a felekezeti türelmességről. A társ s élet illeme és divatja is megköveteli, hogy senkinek vallása után ne kérdezősködjünk. És mégis egy idő óta azon veszi észre magát a társadalom, hogy hasznos protestánsnak lenni, hogy a keresztlevél ajánló-levél számába mehet, amely esetleg pótolja a protekciót. A zsidóság között is kezd tért foglalni a meggyőződés, hogy a protestánsával keresztelkedés mostanság különféle előnyökkel van összekötve.

Szóval ha katholikusok kerülnek össze, és vallásuk viszonyait, egyéni helyzetüket hozzák bizalmasan szóba: kész a sóhajtozás, az elkeseredés, a fölháborodás tiszteletére a vallásszabadságnak, amelyet az ő számukra, az ő elaltásukra, s falán vigasztalódásukra találtak föl.

Ha protestánsok entre nous érzik magukat, ha opportunusan lehet dicsekedni a felekezetüknek és összetartásuknak köszönt sikerekkel: akkor csak öröm és felbuzdulásra adhat alkalmat napról-napra inkább szembetűnő s rendkívüli előnyös helyzetük.

Van Magyarországon kálvinista közvélemény, van lutheránus, van talán unitárius, egy szóval protestáns közvélemény, és van hatalmas zsidó közvélemény. A katholikus közvéleményt eddignem ismerik; de meggyőződésünk, hogy alakulóban van. Az általánosan érzett szükséglet, a vedekezésnek sejtelme már megragadta az intelligenciát. És eredményezi ezt az elhalászodott protestantizmusnak leplezett, de bátor s mind bátrabbá váló föllépése, amelyet épen a katholikusoknak eddigi szétszórtsága és zárt ajtój mögötti sopánkodása tett mindig merészebbé.

De vallási meggyőződés dolgában protestánsaink régen túl vannak Luther és Calvin tanain. Könyvünk ezért nem csak a budapesti egyetemen uralomra kapott protestantizmust és zsidóságot mutatta be, hanem beigazolta azt is, hogy velük együtt az ország első főiskoláján keresztenyellenes szellem kapott lábra. És evvel a veszély megkétszerződött.

Történeti vagy pszichológiai okok lehetnek a protestáns vagy zsidó szolidaritásnak kötelékei. A legerősebb kapcsot azonban a vallás szolgáltatja. És e részben olyan főiskolától, mely bevallottan keresztenyellenes irányban mozog, s amely az országot vallásunkkal szemben közönyös vagy ellenséges intelligenciával látja el, semmit sem lehet remélnünk. Parancsoló szükség tehát, katholikus egyetemet állítani föl. Újabban érzi az egyház ennek szükségét, s még az Egyesült-Államokban is minden erejével buzog egy olyan főiskola alapításán.

Ide konkludál e könyv összes részleteivel. Fogadtatása több helyütt olyan lesz, hogy talán szerénytelenség nélkül hivatkozhatunk G e n t z mondására: Wer ohne Mühe nicht

zu widerlegen ist, der wird verlacht. Dj lesznek sokan olyanok is — s ez lesz jutalmunk —, akik osztják álláspontunkat, s velünk együtt döbbennek meg a katholikusnak alapított, s legalább egy harmadrészben katholikus alapokból ellátott főiskolánk szelleme fölött.

Multi adflicta fide in pace anxii, turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi. (Tacitus, Hist. I. 88.)

TARTALOM.

Lapr

Előszó III

I. AZ ORVOSI KAR.

1. Vasárnapi előadások	1
2. Zsidó tanárok. Dr. Korányi Frigyes	8
3. Dr. Korányi Frigyes filozófiája	10
4. Darwinizmus az orvosi karon	15
5. Katholikusok és protestánsok harca az orvosi karon	20

II. A JOGI KAR.

6. A jogbölcsészet: Schnierer, Pulszky, Pikler	28
7. Dr. Pulszky, a jogbölcselő	30
8. Dr. Pulszky, a vallásbölcselő	34
9. A mester tanítványa	36
10. Az egyházjog: Antal és Sághy	40
11. Könek kézikönyve	43
12. Kováts, Titnon, Roszner	45
13. A jogtanárok irodalmi működése 52	

III. A BÖLCSÉSZETI KAR.

14. A filozófiai előadások, szellemük és osztályozásuk	61
15. Dr. Lubrich Ágost	65
ló. Dr. Medveczky Frigyes, a magántanárok eszményképe	69
17. Dr. Kármán Mór, az első magyar pedagógus	72
18. Dr. Alexander, dr. Bánóczy és a Filozófiai írók tára	77
19. Dr. Pauer Imre, a nagy filozófus	81
20. Dr. Beöthy Zsolt, Greguss eszthetikája és a kér. széptan	89
21. Dr. Bokor József és a Magyar Filozófiai Szemle	93
22. Dr. Bihari Péter, a polihisztor	97
23. A kereszteny filozófia bent és kunt	99
24. Történeti előadások. Dr. Kerékgyártó Árpád	102

25. A javíthatlan akadémia és a felekeztnélküli egyetem.....	109
26. Hunfalvy rektor, a tanév elején és végén	114
27. Salamon és a közép- s újkor történelme	120
28. Dr. Ballagi, a monopólium osztályosa	124
29. Dr. M angol d, a tankönyv-egyedárus	127
30. A kath. történetírás a dekath. egyetemen	133
31. Természettudósok és nyelvészek	136
32. Gyulai és a Budapesti Szemle	138
33. Dr. Heinrich Gusztáv élete és művei	140
34. A tanárok vallási statisztikája	144
Befejezés	152